

• V. ÉVFOLYAM •
1915
NOVEMBER
MEGJELENIK
MINDEN HÓ-
ELSEJÉN •

ULT ES JOVO

• ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYÓIRAT •
AZ ORSZÁGI KULTURSZOCIETÁS KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESTETI

• DR. PATAI JÓZSEF

SPINÓZA (WALLERANT VAILLANT FESTMÉNYE, 1672.)

M. SULZBERGER (PHILADELPHIA) TULAJDONA

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

A Mult és Jövő 1915. novemberi műmelléklete

MULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Az O. M. I. K. E. kulturbizottságának közreműködésével szerkeszti

DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik minden hó elsején
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, VI. ker., Podmaniczky-
utca 6. szám. Telefonszám 146-92.
Előfizetési ára az O. M. I. K. E. párt-
fogó tagdíjjal együtt egész évre:
20 korona, díszkiadásban 30 korona.
Egyes szám ára: 2 és 3 korona.

V. ÉVF., 1915 NOV.

DR. LENGYEL ERNŐ: POLITIKA NÉLKÜL

„zsido közéletből ki kell mosni a politikát. A zsidó kultúrpolitika: a kultúra politikája és nem a politizálás kultúrája. A zsidók életében, történetében még a Dárius kincsét lelhetni föl, de nem értem, miért kell ezt a politikával megosztatni. Természetes, valamikor szükség volt rá, hogy a felekezetiiség: politikaság legyen, hogy minden szó, minden betű hasadékan kicsüngjön a zászló; valamikor szükség volt rá, hogy a zsidó közélet — még az irodalombeli is — politikai programok, akaratok, indulatok virágfűstölője legyen, hogy ezernyi pedáns, szimmetrikus lelkelet ódon metaforák aranyporából ösmerje föl a politikai helyzetet; valamikor szükség volt rá, hogy amit zsidó öntudatnak hívnak, azt mind a politikai instinktuson keresztül költessék föl. Szükség lehetett talán még arra is, hogy a hitközségi adónyugta pártnyugta legyen és a politika távcsövén tekintek szét az ima hegyi levegőjében is. De ez mind a múlté és a rabságban nevelkedettek szemérme, hogy akkor is allegóriákban beszélnek, mikor nem muszáj. Alázatos véleményem szerint *zsido politikának* nem is szabad lenni, ami külön politikai föladata még a magyarországi zsidóságnak hátramaradt, az a recepcióval elvégzettetett és ma épp úgy nincs zsidókérdés, ahogy nincs jobbágykérdés; igenis van felekezetpolitika, de csak a felekezeten belül — jórészt hitközség — és kultúrapolitikai föladatok, amelyek (a kultúráján keresztül) olyan érdeklődéseket, olyan szereteteket is felköltenek a zsidóság iránt, amiket a mindenáron politizálás csak visszaűz és szembe-kerget. Szó sincs róla, érhetik a zsidókat sérelmek a felekezeten kívül, csak hogy azok már a liberalizmus sérelmei és olyanokképp is orvosoltatnak, ha viszont a zsidóság is nemcsak azt veszi ki a liberalizmusból, ami az ő védelmét jelenti“.

Amit itt idéztem, magam írtam és a háború előtt, de ha most valaki megkérdi, hogy most is ezt vallom-e: most is vallom, az antiszemitizmus fölbukkanásai közt is-e? az antiszemitizmus fölbukkanásai közt is... akkor is, mikor látni lehet, hogy nemcsak a zsidóktól függ, hogy a zsidók milyen politikát csináljanak? Akkor is.

Az antiszemitizmus, amitől mostanság itt-ott (ok nélkül, mert alap nélkül) félnek, nem a háború kísérője, de a pénzgazdaság kolosszális hullámzásainak és a dolog körülbelül úgy áll, ahogy nemrégiben egyik napilapban írtam, hogy: aki a háború előtt liberális volt, az a háború után még liberálisabb lesz, aki (mondjuk így, bár a szó jórészt takaró nélkül hagyja a fogalmat), aki reakcionárius volt, az még reakcionáriusabb lesz. A rendje, az osztálya bőréből nem tud kibujni senki és sehol se fogják a társadalmi tünetenyeket más optikába tágitani, mint eddig: és aki gazdasági eredőt keresett eddig, az fokozottan találja meg azt a hirhedt hadseregszállítási dolgokban és aki faj-, vagy felekezetpolitikai motívumot látott eddig mindenütt, az természetesen azt lát ezekben a dolgokban is. Ez ellen nem lehessen tenni; mert amekkorával nagyobb gyűlölet dolga, annál több meggyőződése.

A dolog pedig így áll:

A mássaválás — egyébként minden fejlődés ténye — sose olyan teljes, mint egy háború után. A föld most iszonyúan forog és vele forog és vele alakul át a gazdasági rend is. Néhány új történeti iskola, csak a Lamprechtét és Gumplovicsét említjük, azt követeli a történetírótól, hogy ne háborúk és békekötések szerint, de a gazdasági átalakulások és kultúrfejlődés szerint ossza be a történelem délköreit. De ez egy. Hisz — most látjuk, mennyire — a háború hozza magával az új gazdasági rendet is. A Marx kapitálja nem jelen-

tett annyi szocializmust, mint a Helfferich pénzügyi programja és a Lloyd George munió-programja. Németország nemzeti vagyonnak mondja ki a terményt és Anglia központosítja, államosítja az ipari termelést . . . ez az új gazdasági rend (valószínű különben, de ez már nem tartozik a mi fejtegetéseink sorába, hogy ez épp úgy nem következett volna el Marx és Engels nélkül, mint a kapitalizmus a manchesterizmus nélkül). Mindenesetre a háborúban egy új gazdasági korszakalakulás történt. Mindenütt, nálunk is. Gondoljunk a hadihitelekre. A háború első esztendejében a monarchia 6·816 márkát, Németország 13·589 márkát, Franciaország 13·901 márkát, Anglia 25·294 márkát vett föl kölcsönképp, a hadviselőállamok adóssága nyolcvanegy és fél-milliárddal növekedett és ez a rengeteg milliárd el van költve és túlnyomó részben — nálunk legalább — magában az országban hömpölyög, természetesen nagy eltolódásokat idézve elő, de hát lehet azt mondani, hogy az eltolódások nyertese a zsidó — lehet azt mondani, hogy a nemzet-vagyon zsidóvagyonra bomlik?

Az ilyen vád nem új. A századok vándorlásában gyakran fölmerült s érdekesnek tartjuk ideidézni, hogy hogy szedte szét egy XVIII. század eleji jezsuita író:

„Azt mondják, hogy a zsidók államot alkotnak az államban és ami pénzt nyernek, szereznek, azt az állam sohase kapja vissza, ez a pénz tehát minden vonatkozásban holt pénz az államra nézve. Erre azt felelem: a tőke sosem lesz holt tőke, még akkor sem, ha zsidókézzől zsidókézzre vándorol, ellenkezőleg, ez a tőke a nemzeti ipart és kereskedelmet élesztí, hamis állítás tehát, hogy a zsidók nyeresége, amely, mint minden polgáré, részben az államét képezi, az államra nézve elveszett érték. De egyáltalában, a pénz sehol se végez olyan nagy körforgást, mint a zsidóknál, senki se forgatja úgy, senki se temeti, senki se ássa el kevésbé, mint a zsidó. Valóban nevetséges, hogy olyan embereknél, mint a zsidók, akiknek egész munkásságuk a kereskedelem, holt tőkéről beszéljenek“.

A zsidóság nem egy zárt gazdasági rend; amikor az volt, kényszerből volt az — akkor is, amikor fönn volt, akkor is, amikor lennt volt (*Kiesselbach* ösmert, egyébként éppen nem filozemita munkája: „*Der Gang des Welthandels und die Entwicklung des europäischen Völkerlebens im Mittelalter*“, végigvezet azon az úton, amelyen a pásztornép zsidó a nomádvilág naturálgazdaságából agrikultúr, majd, miután Nagy Sándor győzelmei a főniciai kereskedelmi uralmat összetörték, kereskedő nép lett). A születési bizonyítvány nem fölveteli bizonyítvány egy bizonyos gazdasági osztályba; valamikor talán pleonazmus volt azt mondani, hogy gettó és kereskedelem, ma azonban a zsidó épp úgy széthullik az osztálykeretekben, mint a másvallású. A gazdagodás

még a nagykapitalista társadalmakban is szemet szúr, természetes, hogy szemet szúr az agrár-társadalmakban is; és nagyon sok oka van annak, hogy épp a pénzgazdaság emelkedése a legnyugtalanítóbb társadalmi tünet; kirívó: mert a nyilvánosság előtt jelenik meg; mert előttünk zajlik le az egész élettörténete; látjuk a hátterét, a bonyodalmaát — fölvonul az egész erkölcsi, szociális szuítje, amelyben nagyon gyakran sok a piszok. A „pecunia non olet“ nem zsidó közmondás — ezt az elvet egyrészt maguk a pénztulajdonosok találták föl, a maguk megnyugtatóására, másrészt rezignált, keserű bölcselők, de egyiküknek sincs igazuk; a pénznek igenis van szaga, legalább is akkor, amikor összegyűl és a társadalom egészséges ösztöne reagál, amikor ez megnyilvánult. A nagy vagyonok keletkezésénél általában „nem voltunk ott“ — az antik vagyonalakulások óta azonban szabály, hogy mentül egészségtelenebbek a gazdaságtársadalmi viszonyok, antul egészségtelenebbek, támadóbbak, antiszociálisabbak a vagyoneketkezések. A magyar közgazdasági élet tagadhatatlanul inszolid volt, hogy nagyon enyhén fejezzük ki magunkat; itt máról holnapra minden kitélt és amit Bécsben, Brémában, Hamburgban, Lyonban századok munkája érlelt, az nálunk a spekuláció „aranyalmafájan“ nőtt: egyetlen hajnalon. Itt minden kalandhoz egy konzorciumot, minden rossz partihoz egy bankot, minden kaucióhoz egy közgazdasági irodát, minden fölösleges hatoshoz egy gyárat alapítottak és mindenki, aki egy váltóblankettát ki tud állítani, finánczseni és mindenki, aki tudta, hogy kétszer kettő négy és azt úgy tudta mondani, minthogyha ő jött volna rá: közgazdasági Napoleon. Astori és Gouldi és harrimani vakmerőségek — Amerika nélkül és astori és harrimani vagyonok nélkül. Túlprodukción grümdolásokban. Csupa Midás király, aki a Szerencse biborában született herceg gögijével nézett a szemedbe és úgy járt, mint-hogyha azt mondta volna: én vagyok a Római Szent Birodalom — és a zsebében nem volt két korona. Aztán jött a háború. És megjelent a szállító. Az új levetinci Timár Mihály. Dárius vagy Fatia Negra. És legendák születtek és a tömeg ökölboszorult kézzel nézett utána: a szállító! És jöttek a szállítási botrányok és olykor már a „neve“ után ezt a rovatot is kitöltötték: „vallása“. Egyes csalók és gazemberek vallását mintegy a csalásnak és gázságnak a vallásává tették. Az antiszemizmus ezúttal is igazságtalan volt, mint minden általánosításában, kivéve azt a jólösmert formuláját, hogy „hiszen, ha minden zsidó olyan volna, mint maga“. Mert nem szólva arról, hogy alig undorodhatik valaki jobban a bünösöktől, csalóktól, uzsorásoktól, mint mi, alig törhettek fölöttük kíméletletlenül, elementárisabb fölháborodással pálcát, nem szólva, mondom erről, hisz ez valóban nem is nagyon tartozik a dologhoz, de: azok a bünök végül is a spekuláció bünei, a spe-

kuláció kicsapongásai voltak és tessék elhinni, a zsidóság zöme nem átkozott hőse, de szerencsétlen áldozata ezeknek a bűnöknek. A harctéren is, ahol az a papiroscsízma annak a zsidó katonának az egészségét is veszélyeztette, és itthon is, ahol az uzsora, amelynek Röntgen-árnyékát még mindig nem látjuk, kiéli, földönti, szétveti a zsidó-vallásúak tűzhelyét is.

1857-ben írt Ludwig Philippson, a nagy zsidó tudós (Über Handelskrisen, Weltbewegenden Fragen) — . . . „vor einiger Zeit hatten wir Veranlassung, die . . . Grundübel unserer Zeit, die Spekulationswuth... zu besprechen und zu bekämpfen. Ein Jeder fühlte, dass es Zeit sei, dass dieser Wirtschaft ein Ende komme . . . Es ist hier aber der Ort, einen Angriff zurückzuweisen, der vor Kurzem wieder einmal von den verschiedensten Seiten her erhoben worden. Von allen Seiten hörte man Klagen, dass die eigentliche Geldmacht in den Händen der Juden sei und dass der Geldbesitz immer mehr in die Hände der Juden flösse. Nicht minder beschuldigte man unsere Glaubensgenossen der unsinnigen Spekulationswuth. Vor dem grossen Weltgerichte, welches jetzt vor unsern Augen vor sich geht, verschwinden alle diese Invektiven zu Nichts“.

A tőkének nincs vallása; és egészen eredménytelen — és megvagyunk győződve: hatástalan — marad az archaeológia, amelyik holmi zsidó vérségi misztériumokban keresi az uzsora eredeti születési bizonyítványát. Ki nem ismeri a bölcs Salamon mondását, hogy „ne hajszold a vagyont, úgy tovaröpül az amúgy is, mint a sas a levegőben“, de persze, az antiszemita látszat-tudomány olyan messzeségben van a kutatók tudományosságától, mint egy hadseregcsaló bölcs Salamontól.

A mostani áramlatok, amelyekről annyi szó esik, egy gazdasági átalakulás áramlatai és elsimulnak, kiegyenlítődnek a gazdasági harcokban. Az antiszemitizmus itt igazán csak végső hanggyűrű, elhaló hullámlökés és csak annyi politikai jelentősége van, amennyit tulajdonítanak neki.

SOMLYÓ ZOLTÁN: VÉGZETES VERSSOROK

Ne mondjátok felőle semmi rosszat,
ne mutassátok ujjal utcahosszat;
a csillag volt, ki felszállt s lefutott.

Lám, hozzám volt csak rossz és én csak szánom,
még most is ott van jajjal inrev számon; —
szegény, csillogott, ameddig tudott.

Hozzám ne jöjjön senki fia, lánya,
hogy könnyek közt, vagy kacagva találta; —
nem sírhat értem s nem nevetet rám . . .

Amelyikünk majd elébb megy halálba,
a másikat az csendesen megvárja,
s terít néki az egék asztalán.

CARL EWALD: A VÉR¹

supasz és csúnya volt a tér, poshadt víz és piszkos hó állt meg a kövezetén. Három oldalon kátránytól fekete deszkakerítés vette körül, rajt a hógolyók fehér nyomaival, a negyedik oldalon az iskola szürke fala emelkedett; nagy tejüvegablakai álmosan bámultak a térre.

A kerítés előtt egy keskeny, hosszú, támlanélküli padon egy tizenkétéves fiú majszolta uzsonnakenyerét.

Nagy feje volt és duzzadt ajka. Szemei kerek és vörösek voltak. Vékony, bő nadrágba bujtatott lábait folyton lóbálta, harangozott velük, a havat rugdalta, egy percig sem bírt nyugton maradni. Mohón ette a balkezeiben tartott vajaskenyeret, homloka ráncos lett, szemöldökei felhúzódtak minden egyes harapásnál. Jobbjában a vajtól foltos papirost gyúrta golyóvá.

Egy fekete macska sompolygott a téren át; midőn meglátta a fiút, egyet miákolt, egy ugrással a padon termett, majd átvette magát a kerítésen. A fiú megfordult, mikor a macska karmai megkoppantak a deszkán.

— Sicc! — mondta és utánadobta a papírgolyót . . . Nagyot harapott a kenyérből, háta megörnyedt, amint a magasba tekintve buzgón rágta a falatot.

Hirtelen nagy zajjal tíz-tizennégy fiú rohant le a lépcsőn a térre s ujjongva, kiáltozva táncolni kezdett a lucsokban.

— Pompás . . . elmarad a hittanóra! Éljen a vén, beteg Petersen.

A tér közepén voltak, mikor észrevették a kis fiút, ki a padon ülve vajaskenyeret majszolta. Ez az a kis zsidó, aki sosincs velük a hittanórákon.

A kis fiú egészen összegörnyedt a rajta nyugvó tekintetek súlya alatt és nagyon, nagyon kicsike lett. Szemei kitágultak, amint a fiúkat figyelte s önkéntelen felhagyott a rágással.

— Ni, a zsidó! — kiáltotta egyikük, mire a kis csapat kórusban rákezdte bántóan éles, csúfolódó hangon:

— Mojse, Mojse . . .

Egy szempillantás és a hógolyók egész zápora zúdult a fiúra és lapult el, nagyrészt a palánkon. A zsidófiú felállt, de térdre bukott; a hógolyók leverték a sapkát fejéről és kiütötték kezéből a vajaskenyeret.

A fiúk nem is nézték támadásuk hatását, csak hurrázva hajigálták a zsidót tovább. Kiáltásukat

¹ A kis rajz Carl Ewald, ismert dán író „Vázlatkönyv“ című mihamar fordításomban magyarul is megjelenő könyvéből való, melyben különösen társadalmi félszégeinket ostromozza maró gúnnyal, szatírával, de melegen érző költői szívvel. Amilyen nagy mester ebben, éppen oly művész a kis gyermektörténetek írásában. Honfitársai apró képeit Andersen „Képeskönyve“ mellé állítják. (A fordító.)

túlsívitotta hirtelen egy vékony, kétségbeesett hang:

— Hagyjatok . . . hagyjatok . . . A Meyer is zsidó . . .

— Hazudik! — kiáltotta Meyer. — Ne higgyetek neki! Már kikeresztelkedtünk. — Egy hógolyót tartott éppen kezében, s azt, mintha minden dühét ebbe helyezte volna, kétszeres erővel hajította el.

A kis zsidófiú inogva állt föl, ökölbesorította kezét, s szilárd léptekkel — már ahogy gyenge lábai bírták — a fiúk felé indult. Meyer hólabdája homlokon találta őt, hóval szórta tele szemét és úgy megütötte orrát, hogy a vér széles csíkban csurgott le az arcán. Csak a félszemén látott, de óh, ez az egy nézett kettő helyett is, szilárd tekintettel Meyerra. Egy újabb golyó halántékon találta, fájt nagyon, de nem is ügyelt rá. Egy fiút fellökött, a másikat a karjánál fogva lódította félre, elbukott, fölkelt, felugrott, előrement és megállt Meyer előtt.

Kiegyenesedett és — kétszer arculköpte őt.

A fiúk elhallgattak s oly mereven, mozdulatlanul nézték a kis zsidót, mint megannyi szobor. Az egyik előrehajolt a hó után nyúlva, a másik fejét vállai közé húzta, amint görnyedt háttal a golyóbist nyomkodta, a mellette levő kinyújtott karral állt, lendületet véve a dobáshoz . . . Mind visszafojtották lélegzetüket s amint meglepetten, tátott szájjal álltak, szemük a bátor kis zsidóra szegődött. A hógolyó kiesett kezükből, tenyerük ökölbesorult, amint Meyer felé közeledtek, őt megfenyegetve:

— Ne merd bántani a kis zsidót, Meyer!

Fejük felett most egy ablak nyílt meg és egy fej hajolt ki rajta:

— Hogy az ördög vinne el! . . . Lesztek már egyszer csöndben, adta kölykei!

A fiúk elszéledtek s csöndben játszottak tovább, a kis zsidó pedig öklével letörölte a vért arcáról, a hó alól kikotorta vajaskenyerét, visszaült a padra és boldogan, megelégedetten rágicsált tovább . . .

(Bodó Pál fordítása.)

VILÁGRA SZAKADT SZENT NAGY FÉRFIAK . . .

— Mózes Ibn Ezra —

Világra szakadt szent nagy férfiak,
Kik szívükben világot hordanak,
Örök kinszenvedést rótt rájuk Isten,
Mint folyamok, hömpölygnek medreikben,
S vizükkel soha, soha be nem telnek,
Mohón rohannak tenger-végtelennek,
De elérve a sós hullámú árba,
Csak égetőbb még szívük szomjúsága.
Ajkukon tenger tajtékzik vadul,
De szomjúságuk sosem csílapul . . .

(Patai ford.)

PAUL DIAMANT (WIEN): ZSIDÓ PORTRÉK

(Utánnymás tilos)

Klasszikus monda regéli, hogy egy szerető leány keze a falra rajzolta megszenesedett fadarabbal haldokló szerelmesének árnyképét és ezzel megalkotta az első portrét. E szerint tehát a portrétművészet fel-találója a szeretet volt. De ha tudományosan nem is akceptálhatjuk teljesen a gyönyörű monda fel-fogását, bizonyos, hogy a jelen megrögzítésének, a mult megörökítésének a vágya, az a törekvés, hogy a muló élet eseményeit, a történelem külső és belső okozóinak, hordozóinak alakjait meg-mentsük a feledéstől, tanította meg az embereket arra, hogy emberi alakokat és arcokat képekben adjanak át a jövőnek. Ez az, amit talán történelmi érzéknek is nevezhetünk. Az utókornak minden-esetre hálásnak kell lennie érte. Aki a történelem tanulmányozásába szeret mélyedni, az bizonyára gyakran érezte a vágyat, hogy a történelmi hőseit lelki szemei elé varázsolja, hogy megtudja, milyen volt a nagy lelkek testi hűvelye, szóval hogy ismerje a történelmi személyiségek portréit. Azok-nak is, akik zsidó történelmi kutatásokkal foglal-koznak, gyakran lehettek ilyen óhajaik. De mert a zsidó történelem nagy szereplőinek arcképei számos oknál fogva csak igen ritkán maradtak fenn, az igények meglehetősen lefokozódtak. Mint-hogy, fájdalom, sohasem fogják megtudhatni, hogy milyen volt a külseje Dávid királynak, Makkabeus Judának, vagy Juda Halévinek — hogy csak néhány nevet említek —, már azt is nagy nye-reségnek tekinthetnők, ha ama nagy férfiak ismeretlen kortársaikat ismernők.

De nemcsak a felszínre került zsidó portré-anyag, hanem az eziránt való érdeklődés is meglehetősen csekély. Maga *Graetz*, a zsidó történet-tudomány e nagymestere, sok kötetes főmunkájában csak néhány sort szentel e tárgynak és *Zunz* is csak igen kevés zsidó portrét ismert.¹ Aki tehát zsidó ikonográfiával akar foglalkozni, kénytelen a mindenféle szétszórt anyagot maga összehordani és — *gyűjtővé* válni. Aki, mint e sorok írója is, egy kis időt, pénzt és sok szeretetet akar áldozni e célnak, és utazásain, kutatásainál és vásárlásainál szerencse kíséri, annak sikerülhet évek multán becses gyűjteményre szert tenni. A magam részéről örömmel teszek eleget a Mult és Jövő szer-kesztője kívánságának, hogy a tanulságokat, amiket gyűjteményemből merítenem sikerült, az anyag legértékesebb részének reprodukálásával kapcsolatban e lap olvasóival is megismertessem.

Az Ökorből, a zsidó nép legnagyobb politikai hatalmának idejéből, sajnos, alig maradtak reánk zsidók portrék. A zsidóság sohasem volt ugyan a művészetnek ellensége, mégis emberi alakok ábrá-

¹ L. Zunz, *Gesammelte Schriften*.

zolását, az ebből keletkezheto bálványimadás veszélyére való tekintettel, kerültek. Őseink szomszédnépeinek, nevezetesen az egyiptomiaknak, asszíreknek és babiloniaknak, akik legtöbbször mint ellenségek állottak a zsidókkal szemben, köszönhetjük egyes héber kortársak hű képmását,

1. Zsidó követ. II. Salmanassar fekete obeliszkjéről (9. sz. Kr. e.)

mint pl. egy zsidó követ feje II. Salmanassar fekete obeliszkjén (1. kép), vagy egy zsidó fogoly feje (2. kép). Egyes ókori portrék pecséteken is fennmaradtak. Sebanjah ben Ozziah, aki a Kr. előtti VIII. században élt, és Elíamaz ben Elísa Ammanból² bizonyára szabadgondolkodók lehet-

tek, hogy minden tradíció dacára emberi ábrázatokat vésettek sphragisztikailag igen érdekes pecsétjeikre (3. kép). Bátran feltehetjük, hogy ők maguk ültek vagy inkább álltak modellt a pecsétvéső-művésznek, amínthogy jobban is felelt meg a célnak, ha a pecséttulajdonos főbb vonásait jelezték a pecséten és semmiképp sem tehetjük fel, hogy zsidók holmi bálványalakot véstek volna reá, amint azt egyes kutatók feltételezik.³

A makkabeusoknak csak dicső tetteit ismerjük, portréi azonban nem maradtak fenn. Még a dacos Alexander Janneus sem, aki egy ideig büszkén vésette érmeire „Jehonatan hamelech” és Αλεξάνδρη ὁ βασιλεὺς és Alexander királynak nevezte magát és nem, amint jámboran ésszerűen illett volna, „Jehonatan Kohen Gadól” Jonatán főpapnak, ő sem vésette reá érmeire az arcképét.

Csak a Herodianus fejedelmektől maradt portrés érem, mint pl. Alexandra Salome⁴ és II. Agrippaé (4. kép), amelyek e késői makkabeus-ivadékok arcképét is megörökítik. II. Agrippa, Heródes és a makkabeus hercegnő dédunokája azonban, amint tudjuk, mindamellett nagy tiszteletben állott korának szigorú rabbinusai előtt, akik, úgy látszik, nem vették tőle zokon ezt a portréimádatát sem. Ekkor különben már szobrok felállításától sem riadtak vissza. Josephus Flavíus írja, hogy Heródes király szobrot készíttetett magáról és egyet a Bál-Sáminí temp-

lomban állíttatott fel Kanatha mellett. Az archeologus ásója fel is fedezett már egyes ilyen szobormaradványokat, mint pl. egy herodianus király szobrát⁵ és egy herodianus hercegnő óriási szobrának erős semítavonású fejét Sebasteban, a régi Samariában.⁶ Ugyanezt bizonyítják Péter és Pál apostol portréi a Vatikán-könyvtárban, amelyek azonban alig tekinthetők autentikus zsidó portréknak. De remélhető, hogy az archeologiai ásatások még sok ikonográfiai anyagot fognak napfényre hozni.

A zsidó állam megszűnt. Évszázadok tündtek el, egy évezred mult el, egy hosszú, hosszú időszak, amelyből alig maradt fenn valami nyoma zsidó portrének. A zsidó nép súlypontja áthelyeződött a Jordán és Eufrath partjairól Spanyolországba, Franciaországba és Németországba, Izrael túlsúlyában európai nép lett, amely részt vesz az európai népek kulturális és művészeti törekvéseikben. Csak rosszakarat, vagy tudatlanság állíthatja, hogy a zsidóknak nincs vagy nem volt művészi érzékük és ezen a téren semmit sem alkottak. Sohasem volt a zsidóság vagy a judaizmus a művészetnek ellensége, csak ritkán voltak művészetellenes hangok hallhatók. „A valóság az, hogy a dolgok ábrázolását a síkon sohasem tiltotta a zsidó tradíció. Hiszen még a plasztikus növény- és állatábrázolások is himzett arany és ezüst ötvösmunkákban bejutottak a zsinagógába.”⁷ Mi állott volna tehát útjába a raj-

zoló vagy a festőművészetnek, amely ellen semmiféle vallási kifogás soha nem volt?”⁸ Az imakönyv, az Eszter-könyv, a házassági levelek és egyéb zsidó képes kéziratok illusztrációiban, művésziesen jellemző zsidó típusok és portrék találhatók. Természetesen nem minden zsidó művész, aki a középkorban kéziratokat illusztrált, érdekelhet itt bennünket. A serajevói Haggáda miniatúra, bár korának egyik legjelentékenyebb művészi egyénisége, anyyíra át van hatva a gotika és a lovagi művészet szellemétől, hogy az összes

2. Ókori zsidó fogoly (9. sz. Kr. e.) (British Museum)

3. Sebanjah ben Ozziah arcképes pecsétje (8. sz. Kr. e.)
Óhéber felírata לשבניה

4. II. Agrippa zsidó király arcképes pecsétje (1. sz. Kr. u.)

² L. Altorientalische Texte und Bilder. Her. v. Gressmann, II. Bilderband.

³ M. de Longpérier is, aki először mutatta be ezt a pecsétet a Revue Archéologiqueben (Nouv. série IV. 1863. p. 358.), elismeri, hogy a rajta ábrázolt férfi a ruházat után ítélve a VIII. századból való Kr. e.

⁴ L. Benzinger Bilderatlas.

⁵ L. Clermont-Ganneau Arch. Res. I. 259.

⁶ Les Monuments palestiniens et Judaïques par René Dussand, Paris 1912. 84. 1.

⁷ V. ö. Kaufmann, Art in The Synagogue, The Jewish Quarterly Review IX. 254.

⁸ D. H. Müller und J. v. Schlosser, Die Hagada von Sarajevo, 256. 1.

5. A kremsi kethuba. Házassági levél 1392-ből. A képen jobbra a vőlegény gyűrűt nyújtva, balra a menyasszony virággal a kezében
(A bécsi udvari könyvtár tulajdona)

alakjaít, a patriarchákat és Mózes és Rabbí Gamlielt egyaránt *szőkehajúnak* festi. A rothenburgi Rabbí Meir tanítványa is, aki egy machzor-kéziratot illusztrált,⁹ valamint az Earl of Crawford birtokában levő két Haggáda-kézirat illusztrátorai nem mutatnak portrészerű zsidó ábrázolásokat, ellenben idetartozik Isak ben Szimha, a hamburgi Haggáda miniatúra¹⁰ és Jakob ben Salomo Avignonból,¹¹ akinek Haggáda-illusztrációja valóban karakterisztikus zsidó típusokat mutat.¹²

Általában igen tanulságos megfigyelni, hogyan fogták fel a különböző Haggáda-illusztrátorok az emberábrázolás problémáját. A párisi Nemzeti Könyvtár Haggájának¹³ miniatúra pl. embert

egyáltalában nem tud megközelíteni, míg lovakat egészen jól rajzol. A nürnbergi Germanisches Museum 2. Haggájának¹⁴ illusztrátora sokkal jobban fest férfiakat, mint nőket, talán mert szemérmességénél vagy felesége féltékenységénél fogva női modellt nem használhatott. Egyébként az egyiptomi férfiakra is, amikor a rovarok csípésénél meztelenül ábrázolja, valami uszónadrágfélét rak.¹⁵ Szabadabb felfogásról tanuskodik a Kaufmann-féle Haggáda illusztrátora, aki Mirjamot, Mózes nővérét, valamint az egyiptomi hercegnőt és kísérőit egészen meztelenül engedí fürödni a Nilusban.¹⁶ És érdekes, hogy ő sokkal jobban tud nőket festeni mint férfiakat.¹⁷

Sokszor azonban találunk a héber kéziratokban kétségtelenül megállapítható portrékat is. Így pl. Abram Murel képe az 1395-ből származó vatikáni

⁹ L. Müller und Schlosser.

¹⁰ Kohut, Geschichte der deutschen Juden 156., 157., 165. 1.

¹¹ Müller und Schlosser 112. és 113.

¹² Az illusztrált Haggádák legnagyobb részéből bő képszemelvények találhatók a Mult és Jövő 1915 áprilisi, husvéti számában.

¹³ Müller und Schlosser 171. és Tafel XXVII.

¹⁴ Müller und Schlosser Tafel XVII., XVIII. és XX. tábla

¹⁵ Müller und Schlosser Tafel XXIV.

¹⁶ Müller und Schlosser Tafel XXXII. 1.

¹⁷ Müller und Schlosser XXXI és XXXII. 2.

Machzor-kéziratban,¹⁸ vagy egy rabbi képe, aki esketési ceremóniát végez, a lainzi jezsuiták birtokában levő mantuai Turim-kéziratban 1435-ből.¹⁹ A házassági levelek, vagy kethubák, gyakran ábrázolták a vőlegényt és a menyasszonyt, mint pl.

6 „Aron zsidó” a legrégebb középkori zsidó portré (1277)

a Kremsi kethuba 1392-ből²⁰ (5. kép). Ezt az érdekes szokást azonban sokan elleneztek, amint Abraham di Bottos tálalma mutatja²¹ és emiatt csakhamar ki is ment a divatból, amit a zsidó portrék kutatói őszintén sajnálhatnak.

Sokszor valósággal nevetséges véletlennek köszönhetjük egyes középkori zsidó portrék fennmaradását. John de Burgh kutyái 1267 december 7-ikén Wildhay Woodban egy szarvast üldöztek és a hajszolt állat Colchester városába menekült, ahol a lakosok, köztük

számos zsidó, üldözöbe vették a szarvast, amely kiabáló üldözői elől menekülve átugrott egy kerítésen és nyakát törte. Ebből aztán hosszú pör lett sok sok tárgyalással, beidézéssel és végtelen jegyzőkönyvekkel. A bírósági jegyző a hosszú tárgyalások és kihallgatások alatt unatkozva, papírra vetette a jogtalan szarvasvadászat miatt beperelt feleket, köztük néhány vonással Aaron zsidó alakját (6. kép), akinek a nevéhez hozzáfűzte még a gúnynevet „fil diaboli” — az ördög fia, ruhájára pedig reáillesztette a köteles zsidó jelvényt, a két táblát a zseb helyén.²²

De nemcsak ezt a portrét köszönhetjük egy törvényszéki írnok játékos szórakozásainak, hanem egy bécsi zsidó legrégebbi arcképét is. Bécs kapui előtt, a mai Stubenring tájékán volt körülbelül 1300 óta egy kis telep, a Scheffstrasse. Itt legtöbbnyire szegény iparosok laktak, akik, mihelyt egy kis pénzre volt szükségük, elzálogosítottak mindent és örültek, ha a zsidóktól a városban

7. Lesver bécsi zsidó bíró (XIV. század)

szép középfelnémet tisztasággal dalolt és énekelt és sohasem

²³ V. ö. Arthur Goldmann, das Judenbuch der Scheffstrasse, zu Wien.

²⁴ L. Sownik Narodni Umutvoenia, Sofia 1892.

²⁵ V. ö. Jiricek Geschichte der Bulgaren, Prag 1876. és W. Reich, Berühmte Judengemeinden des osmanischen Reiches.

hitelt kaphattak.²³ Fennmaradt már most egy feljegyzés 1389-ből, melyben bevezették az elzálogosítást a bíróság előtt. A bíróságnál gyakran megjelent hivatalos minőségében *Lesyer* zsidóbíró is. A jegyzőkönyvvezetőnek pedig annyira belevésődtek az agyába Leyser markáns arcvonásai, hogy a mikor az elzálogosítások bevezetésénél a zsidók ügyeire tért át a „Hie hebt sich an das Judenpuech” szavak mellé odarajzolta Leyser arcképét, meglehetősen hű portrészzerűséggel és bizonyára a befolyásos férfiút respektálva, minden karikatura nélkül. A zsidóbíró kezében bírói jelvényül szerkerce van, amely a hamisan esküvőknek eszükbe juttatta a kézlevágást (7. kép).

Politikai hatalmának köszönheti *Theodora*, Bulgária királynője, Joannes Alexander cár hitvese, hogy portréja fennmaradt az utókorra.²⁴ Egy 1356-ból származó evangélium-kéziratnak a díszé, amelyet Szt. Pál-rendi barátok az Athos-hegyen őriztek. Theodorát szerencséje nem tette gögössé és zsidó származásáról sohasem feledkezett meg. Mikor 1376-ban Magyarországon I. Lajos király kikergette a zsidókat, igen sokan Bulgáriába menekültek, ahol *Theodora* királynő szeretettel fogadta és Plevna, Nikopolis és Widdinben telepítette le őket.²⁵ Irodalmi híresség révén jutott el hozzánk egy-egy kép *Mose Farachi* vagy *Al-Faradji*-ről, Anjou Károly udvarának arab-héber fordítójáról, valamint *Süsskind von Trimberg* szerelmi lantosáról („Minnesänger”). *Al-Faradji* képét kétféle változatban is megörökítette a miniatúr-festés (8. kép), amint átvesz egy arab könyvet fordításra a fejedelemtől és amint belemélyed a fordítás munkájába, amely tudvalevőleg igen sokat járult hozzá a nyugati műveltség emeléséhez. *Süsskind von Trimberg* nem fordítás, hanem eredeti költői alkotások révén lett híressé. Szinte csodálatos, hogy egy korban, amelyet „sötét középkor”-nak szoktunk nevezni, amikor a zsidók el voltak nyomva és a szűk, fullasztó zsidónegyedekbe szorítva, — egy zsidó poéta az ország nyelvén,

8. Al-Faradji átvesz egy könyvet Anjou Károlytól

¹⁸ Müller und Schlosser 269. 1.

¹⁹ V. ö. a Rossiana kéziratait Wien és Lainzban, írta Hans Tietze, Leipzig, Hiersemann 1911, és Dr Arthur Z. Schwartz, Freie Jüdische Lehrerstimme II. (1913.) S. 46.

²⁰ V. ö. Archiv für jüdische Familienforschung, Kunstgeschichte und Museumswesen Wien 1912/13. 4—6. füzet. 24. l. A kremsi kethuba 1392-ből a bécsi udvari könyvtár tulajdona. Jobbra a vőlegényt ábrázolja, amint a menyasszony felé nyújtja a gyűrűjét, balra a menyasszonyt egy virágcsokorral a kezében.

²¹ Müller und Schlosser 280. 1.

²² V. ö. Catalogue of anglo-jewish Historical Exhibition London 1887. 8. és 9. l.

tagadta meg zsidó származását, sőt a leghatalmasabbaknak is megmondotta a költői véleményét.

„Was singst du, Jude?“ hörte man schrein,
„Soll das auf uns gemünzt sein?
„Verwegener Sänger, denke dran,
„Dass ich ein mächt'ger Edelmann.

„Doch Süsskind fürchtet Worte nicht,
„Verachtung füllt sein Herz, er spricht:
„Wer Edles tut, den will ich edel nennen,
„Sein Herz ist mir der beste Adelsbrief,
„Doch jenes Adels Kleid veracht' ich tief,
„Wenn drauf der Sünden Schandenmarke brennen.

Zsidó származása és merész nyelve dacára kedveltségnek örvendett udvari és lovagi körökben. A Manesse-féle képeskézirat, amelyet a franciák egykor Heidelbergből elraboltak és amelyet az 1871-iki békeszerződés visszakövetelt Németországnak, Süsskind von Trimberget (9. kép) előkelő öltözetben, hosszú szakállal és sárga zsidókalapban ábrázolja.²⁶ Ha erre a zsidó Minnesängerre nézünk és magasállású művelt kortársaihoz való viszonyára gondolunk, igazat adunk a költő szavának: „S ha a középkor éj volt, — ragyogtak benne csillagok“.

A reneszánsz-korból már több zsidó portré ismeretes, de ezek nem annyira olyan személyeket ábrázoltak, akik a zsidóságon belül működtek, hanem inkább azokat, akik valamely egészen sajátos oknál fogva saját korukra befolyást gyakoroltak, mint *Nostradamus*, vagy nagy szerepet vittek, mint *Sinas*, a török admirális, vagy egy világszerte terjedő skandalum középpontjába kerültek mint *Johann Pfefferkorn*. *Nostradamus* (1503—1566) azok közé a kevesek közé tartozott, akiknek kortársaik a jövőbelátás híhetetlen és csodás adományát tulajdonították. Goethe *Faustja* mondja, a midőn a leendő és elkövetkező dolgok mélyébe akar hatolni:

... dies geheimnisvolle Buch
Von Nostradamus eigener Hand
Ist dir es nicht Geleit genug.

Michael Nostradamus (10. kép), életrajzírója Haítze szerint,²⁷ délfraanciaországi nemes családból származott, bár Pitton „Sentimens sur les Historiens de Provence“²⁸ című könyvében az ellenkezőt

²⁶ L. Kohut, *Geschichte der deutschen Juden* 93. l.
²⁷ Pierre Joseph de Haítze, *Vie de Michel Nostradamus*, Aix. 1711 (1712?) 12°.
²⁸ Jean. Scholastique Pitton, *Sentiment sur les Historiens de Provence*, Aix. (?) 1662. 12°. Drumontnál (La France Juive) *Critiques des Historiens* cím alatt hamisan idézve.

állítja. Családja az áttértek közé tartozott, akik azokat a hírhedt adókat fizették, amelyeket az 1502-ik évben abban a tartományban kivetettek. Isaschar (?) törzséből származtak és Nostradamus, aki ismerte eredetét, büszke volt reá és hívalkodott vele. Erre nézve olvashatjuk Parelipomenájának 12. fejezetében a 32-ik versben, hogy az Isaschar család férfiai tapasztaltak és az összes korszakokat képesek előrelátni és megismerni.²⁹ Profétái főműve a *Zenturiones* négysoros epigrammákból áll („quartrainok“), amelyekben kacskaringós és homályos beszédben szól a jövőről. Kortársai

bámultak, hogy néhány jóslata, különösen a II. Henrik haláláról szóló, valóban csodálatos módon bevált és későbbi időben is teljesezésbe ment egy-egy jóvendölése. Ezekkel a szavakkal: „Az évszázad az 1792-ik évben meg fog újhodni“ pontosan előre megjósolta a francia forradalmat és ezzel a mondattal: „Császár fog születni Itália közelében, egyszerű katonasorból emelkedik a trónra“, világosan rámutatott I. Napoleonra. A mostani nagy világháborúra amint ezt Albert Kniepf egy nemrég megjelent brosurájában kimutatja,³⁰ a következő Quartrain-ban céloz:

Ha Aquilonnak (Oroszországnak) megerősítése nagy lesz,
Ha az Océán kapuja (Panama-csatorna) nyitva lesz,
Akkor a szigetország (Anglia) uralma letűnőben lesz
És London reszketni fog (Tremblera Londres) a vitorlásoktól felfedezve (léghajók).

Lehet, hogy a Lotharingiából származó elnökre, Poincaréra is gondolt, amikor a Franciaország élén álló lotharingiról beszél, és a belga király lelkes fogadtatására Franciaországban, mikor azt mondja: „Tisztességgel és szeretettel fogadják, ha majd megjön Belgiumból“. Most, mikor II. Vilmos katonái Franciaország egy részét megszállva tartják a következő quartrain nagy része is teljesezésbe ment: „Egy ősi nagy házból származó vezér el fogja uralni a lotharingiait és első lesz Franciaországban. Szárazon és vízen csodálatos dolgokat fog véghezvinni az angolok ellen és Páris ellen“. ³¹ E csodálatos férfiú fia volt Cézár de Notre-dame (1555—1629), a tehetséges költő és tör-

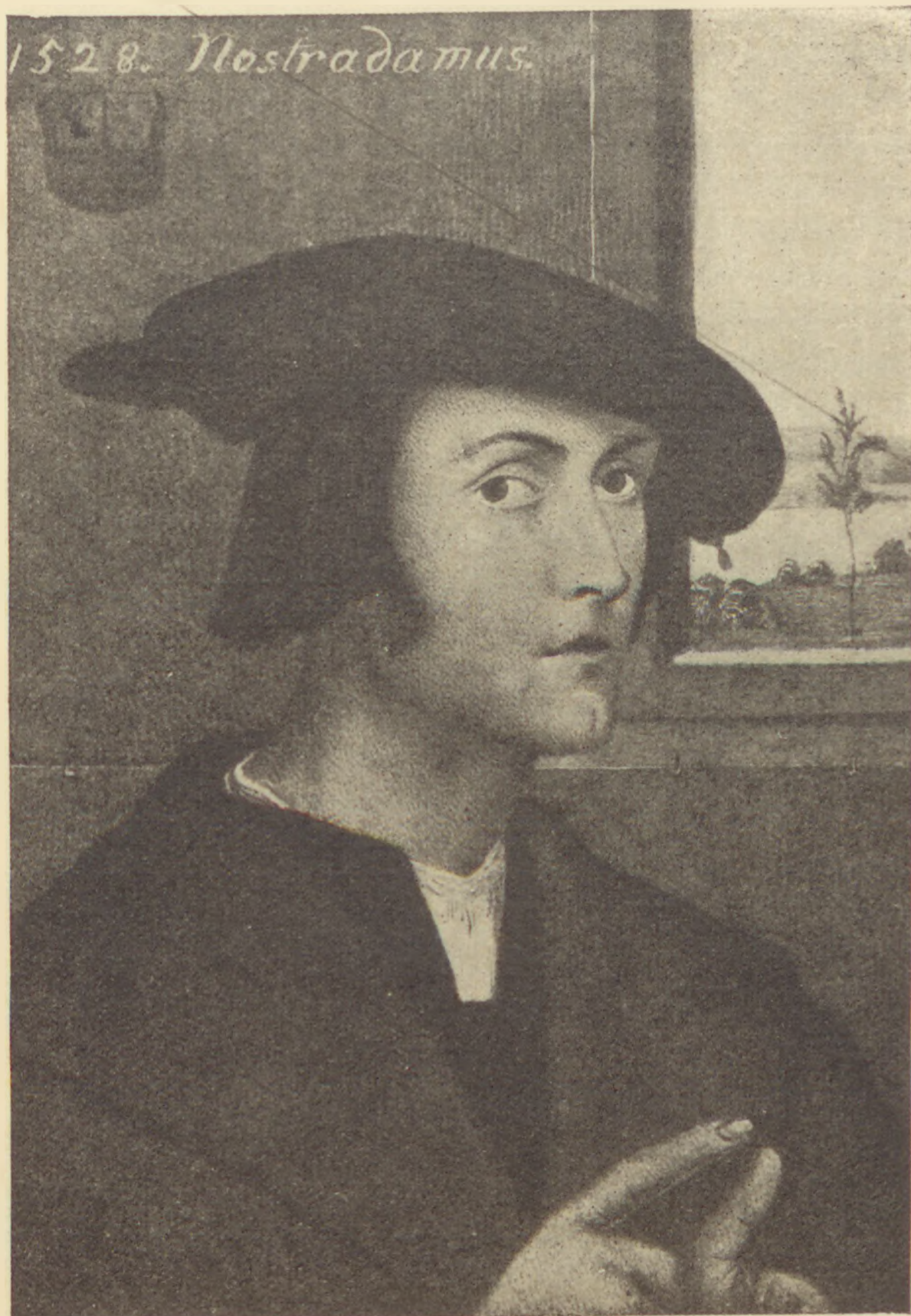

9. Süßkind von Trimberg zsidó Minnesänger. (XIII. század)

²⁹ Drumont. I. 161.

³⁰ Hamburg, Hephästosverlag.

³¹ A proféciák legrégibb kiadása megjelent a következő címen: *Les Proféties de M. Michel Nostradamus* Lyon, chez Macé Bonhomme 1558. 18° később számtalan kiadást ért és sok nyelven jelent meg.

10. Nostradamus

Dr. Politzer Ádám udv. tan. (Wien) tulajdona

ténész³² és ezenkívül festő és szobrász. Az ő műve apjának mellszobra is, amely síremlékén állott.

Mig Nostradamus sohasem vált szégyenére a zsidóságnak, amelyből származott, — addig a renegát Johannes Pfefferkorn sok gondot és bajt hozott egykori hitsorosaira. Ennek a kikeresztelkedett zsidónak állandó törekvése arra irányult, hogy az összes német zsidókat kiűzzék vagy hogy legalább a talmudnak, mint eretnek könyvnek összes példányait máglyán elégezzék. Ezért számtalan, méregbe mártott tollal írt röpiratban a leggonoszabb vádakát emelte a zsidók és különösen a talmud ellen. Mig a kölni dominikánusok, Németországnak eretnekség elleni főbírái a kitért zsidó pártját fogták, addig a híres Reuchlin és a többi humanista a talmud mellé állottak és heves támadásokat intéztek Pfefferkorn védői ellen, főképp a „litterae obscurorum virorum“-ban a széles körökben ismertté vált „Dunkelmännerbriefe“-ben. Olyan elkeseredett volt a harc Reuchlin és ellenfele között, hogy vihar támadt belőle, melynek szelét az egyház alapjai is megéreztek és amely nagyban elősegítette a reformáció keletkezését. Mindennek eredeti indítója és oka Pfefferkorn alacsony gondolkodása

³² Műve „L'histoire et cronique de Provence“ megjelent 1614-ben Lyonban, arcképével együtt.

és bosszúja volt. Arcmása, Hieronymus Hopfer művészi metszete — gyűjteményem egyik legművészebb értékű darabja (11. kép) —, semmit sem árul el gonosz szenvedélyeiből, hanem inkább tompa, köznapí vonásokat mutat.³³

Nemcsak Reuchlin és a humanisták vetették latba erejüket a zsidók és írásaik érdekében, a zsidóság kebléből is kivált egy férfiú, a híres Loans családból származó Israel von Rosheim, hogy fáradhatatlan energiájával és nagy vagyonával állandóan síkraszállhasson üldözött népe érdekében. Gyűjteményem egy satirikus lapja az aranyborjús oszlop mellett ábrázolja. Kezei között a talmud és a jól megtömött pénzeszsák (12. kép). Még ez a tréfás és fölötte igazságtalan karikatura is elárulja nemes energikus vonásait. A gúnyolódási és elferdítési hajlamnak köszönhetjük Jacob Riess-nek egy későbbi korból származó portréját is (13. kép), amely kitűnő kivitelével és kemény verseivel igen hatásos. Régi történelemkönyvben fedeztem fel a „Sinás von Smyrna“ arc-

³³ Birtokomban van e kép más kiadása is és itt nincs rajta „Paul Scheck doctor“, aki valószínűleg csak megrendelte a képet a rézkarcolónál és Pfefferkornnak ajánlotta.

11. Pfefferkorn. (Egykorú rézmetszet, Hopfertől, Diamant gyűjteményéből)

12. Israel v. Rosheim (XVI. századbeli karikatura). (Diamant gyűjteményéből)

képét is (55. kép), aki mint tengeri rabló kezdte, később Törökországban híres flottavezér lett, és merész portyázásaival a középtenger összes partjait nyugtalanította. Törökországra utal gyűjteményemnek egyik igen ritka érme, amely egy zsidó hercegnőt, *Gracia Nászit*, Naxos hercegének, *Josef Nászinak* egyik leányrokonát, 18 éves korában ábrázolja (14. kép). Ez különben nem egyedüli példája régebbi időből származó és zsidókat ábrázoló érmeknek. Hogy csak néhányat említsek, van egy héber felíratú érem *Aser Lämmlein* német zsidó arcképével, aki a XVI. században mint álmessias lépett fel Veneciában, ismertek továbbá a híres könyvnyomdász - családok, *Loncino*, *Elías* és *Rica Delatas* érmei a XVI. század második feléből.

A saját arcképében való gyönyörködés, az ártatlan humanista-hiúság, hogy arcvonásait az utókor számára is megőrizze, a zsidó tudósoknál csak a XVII. és XVIII. században jelentkezik. Különösen a szefard származású tudósok szerették magukat képben megörökíteni. Csak azokat említem, akiknek egyben a portréját is bemutatom. Mindenek előtt a gyönyörű metszetet *Izsák Aboab* amsterdami főrabbiáról, amely gyűjteményem díszé (15. kép), továbbá *David Nieto* londoni főrabbit (21. kép), *Efrájim Bonus* amsterdami orvost (48. kép), *Jehuda Leon Templo* heraldikus és építész (18. kép), *Menasse ben Izrael*, a sokoldalú tudóst, aki keresztül-vítte Cromwellnél, hogy megengedjék a zsidók letelepedését Angolországban. *Jehuda Leon Templo*-ról maradt még más kép is, még pedig egy zsidó rézkarcolótól, *Salom d'Italiától*, akitől *Menasse ben Izrael* egyik portréja is származik (17. kép). Igen érdekes ezt a képet Rembrandtéval összehasonlítani (16. kép). Nem szefard zsidó tudósoktól is maradtak fenn portrék szép számban, amelyek közül ismét csak az itt bemutatottakat említem: *Izsaszchar Beer Teller* orvost (25. kép), a híres *Chacham Cevit* (49. kép), a titkos szabbatai-cevi-imádással vádolt *Jonathan Eibenschützöt* (53. kép), *Szimcha Calimanit* (26. kép) és *Mozes Chefezet* (20. kép), valamint a Löwenstamm-családból származó két rabbit (52. és 53. kép). Említésre méltó, hogy a családnak

minden tagjáról maradt fenn portré, ami a család nagy művészetszeretéről tanuskodik. Többek közülük művészi pályára is mentek, így *Heinrich Löwenstamm*, ki a Hohenzollern herceg udvarifestője volt, *Leopold Löwenstamm* híres rézkarcoló lett és jelenleg is *Emma Löwenstamm*, ismert bécsi grafikus és festő.

Az említett portrék közül soknak latin felírata van, ami annak a jele, hogy ezeket a metszeteket ajándéknak szokták adni nem-zsidó tudósoknak is, akiknek a zsidó tudósok portréi iránt való érdeklődését egyéb történeti adatok is bizonyítják.

De nemcsak a zsidó tudósok, hanem a zsidó rajongók, zsidó ál-messiasok iránt is nagyon érdeklődtek a nem-zsidók. Mikor *Szabbatai Cevi* és hívei nagy port vertek fel a keleten, a keresztény Európában és különösen a protestáns országokban, Németországban, Svájcban, Hollandiában és Angliában pontos adatokat akartak tudni az új profétáról, aki-ről egy egész tömeg életrajz, röpirat és kép jelent meg (56. és 57. kép).

A legtöbbször ábrázolt zsidók egyike a híres filozófus, *Baruch de Spinoza*, valószínűleg annál a nagy érdeklődésnél fogva, amellyel kortársai

13. Jacob Riess karikaturája (Bécs, 1710).

Diamant gyűjteményéből

14. Gracia nazosi hercegnő érme

Díamant gyűjteményéből

személye és munkássága iránt viseltettek. A gyönyörű portré, amely a Mult és Jövő mostani melléklete reprodukál, sok viszontagságon ment keresztül, amíg a Court of Common Pleas elnökének a filadelfiai Mayer Sulzbergernek birtokába került. A kép, Altkirch, a Spinoza-portrék legjobb ismerője³⁴ szerint, Vaillanttól származik, aki Karl Ludwig pfalzi herceg megbízásából készítette, amikor Spinoza visszautasította a felajánlott egyetemi tanszéket. Heidelberg pusztulásakor a franciák elrabolták (ugyanaz a sors érte Trimbér arcképét) és valószínűleg zsidóknak adták el, mert 1779-ben Áron, Sámuel és Dávid Ventenheim a zaberni Rohan hercegnek ajándékozták. Mikor a herceg halálával 1803-ban udvartartása feloszlott, egy vadász érdemeit jutalmazták a Spinoza-képpel. Ennek unokája adta el Sulzbergernek Filadelfiába.

Meg kell még emlékeznünk az úgynevezett tradicionális portrékról is, amelyeket a nép szeretete hozott létre. Minthogy Majmonides, Alfazí és egyéb híres zsidó tudósok hiteles arc képei nem maradtak fenn, fantáziából gyártottak ilyeneket és némelyikük szinte mint teljesen autentikus portré terjedt el az egész zsidóságban.

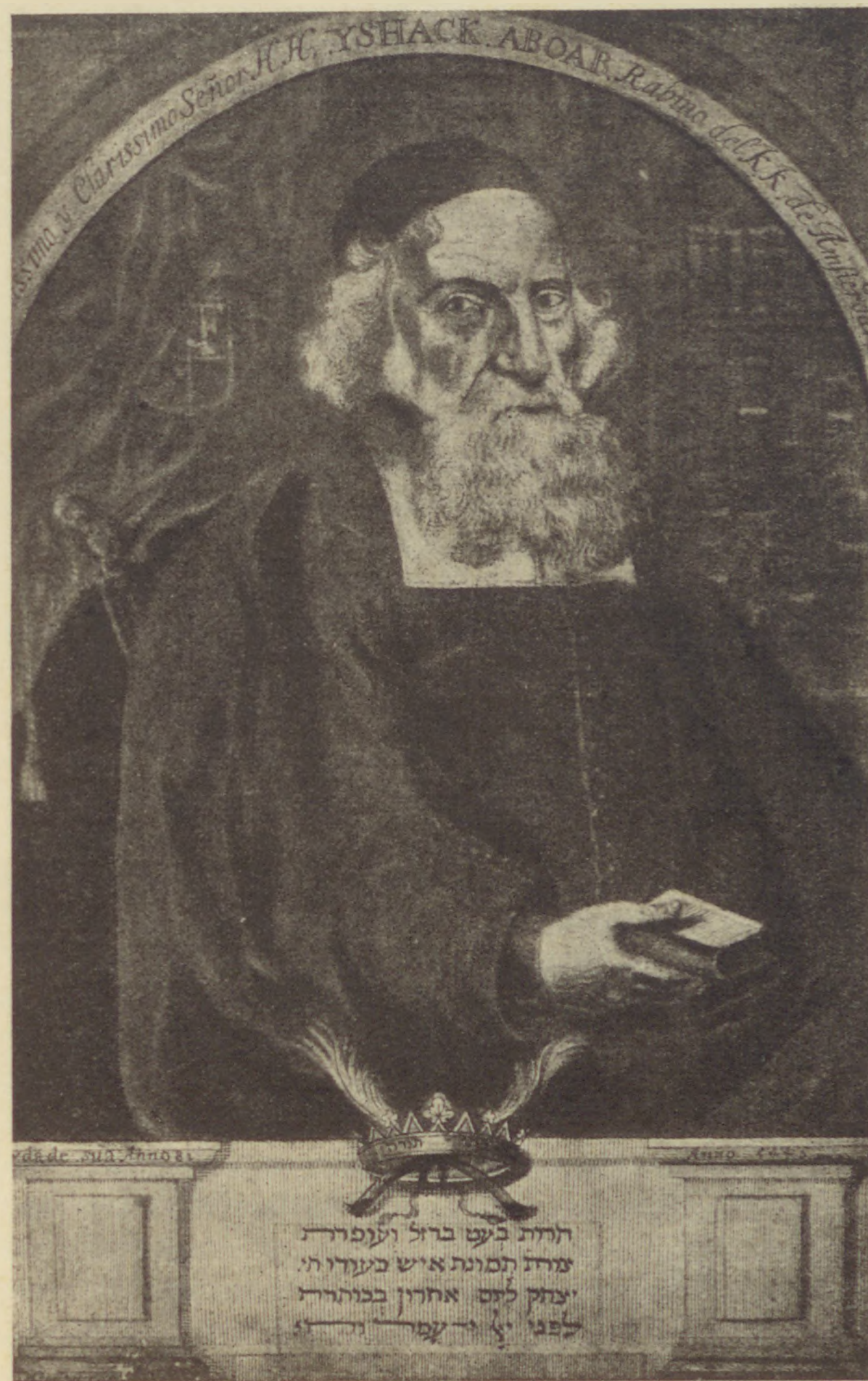
Ami a családi képeket illeti, a nem szefárd zsidóknál a XVII. és XVIII. században még igen ritkán találhatók, ellenben igen gyakoriak a művelt és előkelő hollandi zsidóknál, akiknek utódai mint ereklyéket őrzik ezeket a portrékat ma is. Csak igen jó ajánlatokkal lehet ezekhez a meglehetősen exkluzív családoknak ősi galériájába bejutni, hogy a zsidó portréknak eme érdekes emlékeit tanulmányozhassuk. Mint példát említem a számtalan közül a marannus udvari orvos,

³⁴ Ernst Altkirch, Spinoza im Porträt. Jena, 1913.

dr. Fernando Mendes arc képét,³⁵ akvarell portré, leányának, Catharinának a munkája (19. kép). Aki a Suasso von Averno bárók hollandi ősi képcsarnokát meg akarja tekinteni, annak csak az amsterdami városi múzeumba kell mennie, ide nem kell külön ajánlat, megnyitja az ajtót egy holland forint is. Itt látjuk mindenek előtt Antonio Lopez Suasso báró mellszobrát (22. kép). Előkelő marannus családból származott és a hollandi Suasso-ág őse lett. Negyvenéves korában tért vissza a zsidósághoz. Fivére Don Pedro Lopez de los Ríos kanonok volt s maradt Bordeauxban, de az ő képe sem hiányzik a zsidó család ősei között.

Szinte paradoxonnak hangzik, de igen sok zsidó portré éppen annak köszönheti fenmaradását, hogy akiket ábrázoltak, hűtlenek lettek őseik hitéhez. Ezek a konvertita-portrék. Ilyen pl. a bécsi egyetem rektorának, Paulas Weidner v. Billerburgnak és I. C. Otto altdorfi professzor arc képe (35. és 36. kép), akiknek zsidó származására mindjárt reá

³⁵ Ez a portré, valamint David Nietoé Dr. M. Gaster „History of the Ancient Synagogue of the Spanish and Portuguese Jews” című művéből van átvéve.

15. Izák Aboarb amsterdami főrabbi (XVII. sz.) Díamant gyűjteményéből

16. Menasse ben Israel (1604–1659)

Rembrandt metszete

lehet ismerni, míg a frankfurti *Zeitmann* prédikátor (58. kép) képén nem igen veheti észre, hogy kikeresztelkedése előtt Hirschel ben Mordechajnak hívták.³⁶ Félreismerhetetlenül konvertita-kép *Lothar Franz Friedé* is (37. kép). Konvertita fia volt *Josef v. Sonnenfels*, a híres államférfiú és író. Ha összehasonlítjuk két portréját (45. és 46. kép), látjuk, mi a különbség egy realiztikus és egy idealizált arckép között. Sonnenfels külsejét különben megörökítette írásban is a felesége: „Harminchat éves, viruló arcú. mint egy ifjú, nyílt homlok, amelyen a gondolkodás néhány ráncot húz, amely még komolyabbá és tekintélyesebbé teszi, barna szem, kissé hajlott, de formás orr, duzzadt, piros ajak, ezek a részei a szabályos oválnak, amelyet a jó ember, aki a külsejére kissé sokat tart, izléses hajviselettel takar“.³⁷

Gyűjteményemnek egyik lapja, amelyet nem nagyon szeretek, a híres *Jacob Philadelphiát* ábrázolja (39. kép). Nem értem, hogy miért kínálnak az amerikai gyűjtők ezért a lapért annyi száz dollárt és hogy miért örökítette meg Schiller ezt a kellemetlen embert a Laurához írt következő szép sorokban:

Wenn dein Finger durch die Saiten meistert,
Laura, jetzt zur Statue entgeistert,
Jetzt entkörperst steh' ich da,

³⁶ V. ö. Archiv für jüdische Familienforschung stb. 1912/13. 4–6. sz. 28. 1.

³⁷ Briefe von Sonnenfels, kiadta Hermann Rollet, Wien 1874. 16. 1.

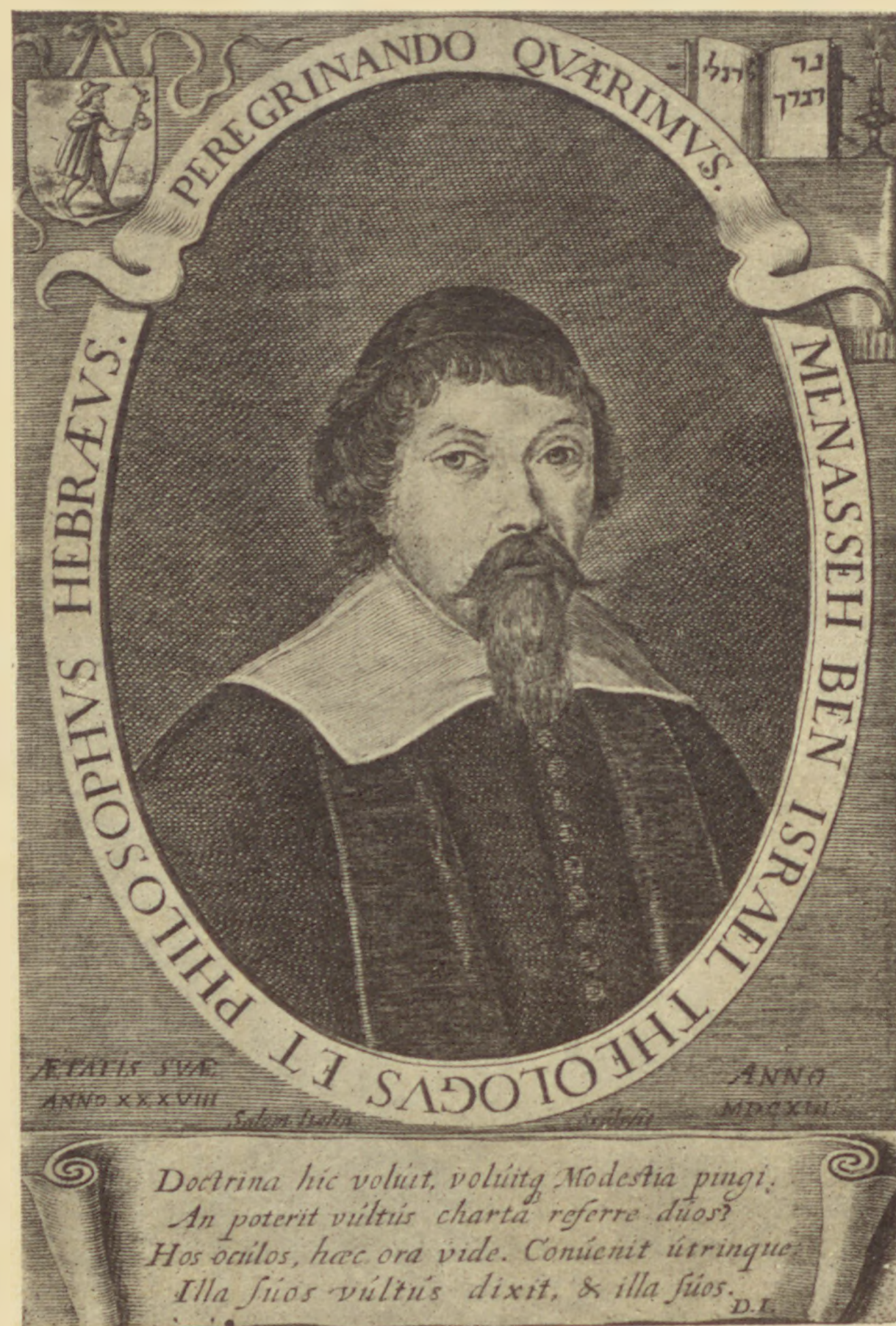
³⁸ V. ö. Das Diplom eines jüdischen Arztes aus dem Jahre 1695. Dr. Ignatz Schwartztól. Archiv für jüdische Familienforschung. Kunstgeschichte und Museumswesen, Wien 1912/13. 2–3. sz. 17. 1.

*Du gebietest über Tod und Leben,
Mächtig wie von tausend Nervgeweben
Seelen fordert Philadelphia.*

Nemcsak kortársa, hanem szaktársa is volt Cagliostronak. Bűvész volt, hírhedt kalandor és csalta a könnyen hívő embereket ideg- és léleksubstanciáról szóló előadásaival.

Sokkal szimpatikusabbak előttem *Ben Dávid* és *Ben Zeév* portréi (62. és 64. kép). Mindketten a Measzefisták irodalmi köréhez tartoztak, akiknek a képei úgyszólván mind fenmaradtak. Hogy Ben Dávid száraz ember volt, épp úgy leolvasható az arcképéről, mint Ben Zeévéről az elegancia és finom átszellemültség. Ehhez az irodalmi csoporthoz tartozik *Dávid Friedländer* is (60. kép), aki egy igen előkelő család tagja volt. Öccse dr. *Michael Friedländer* maga készített magáról érdekes silhuettet (61. kép).

Mínthogy a legújabb kor portréiról más alkalommal óhajtok bővebben írni, itt csak annak a megjegyzésére szorítkozom, hogy a XIX. század elejével már a legtöbb nem szefard rabbi is készített magáról arcképet, s hogy ettől az időtől kezdve sűrűn találhatók a női portrék is, amint azt itt közölt képeink is mutatják. Még a szentségéről híres *Moses Szófer* (Chasam Szófer) is

17. Menasse ben Israel (1604–1659)

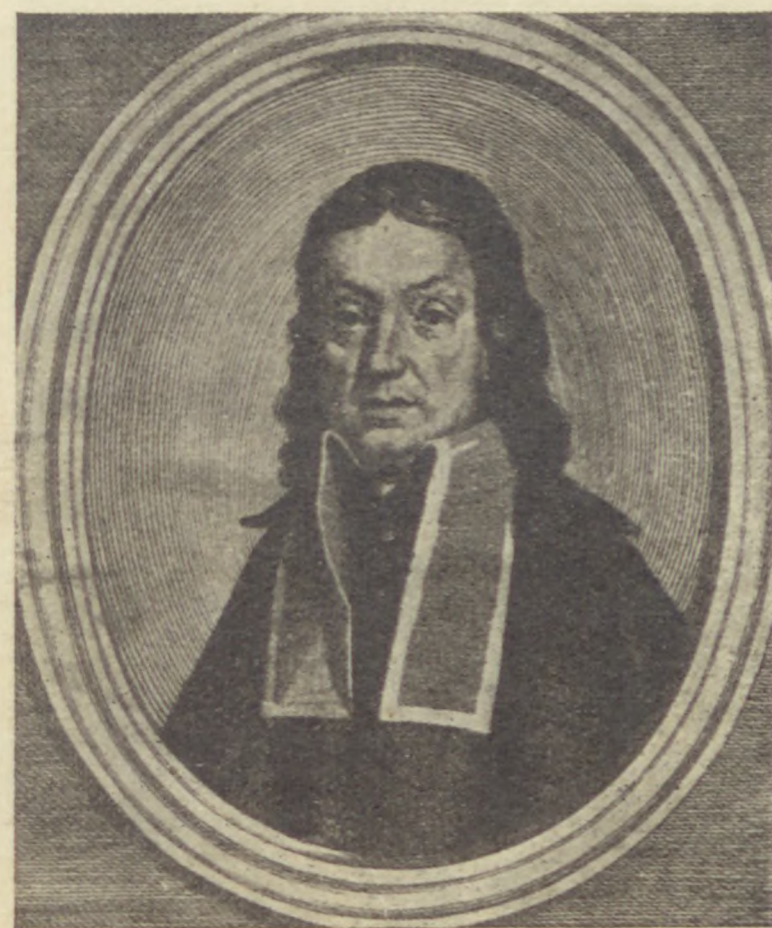
Salom D'Italia rézmetszete

18. Jehuda Leon Templo (1641)

19. Dr. Fernandez Mendes, II. Károly udv. orvosa (16...–1725)

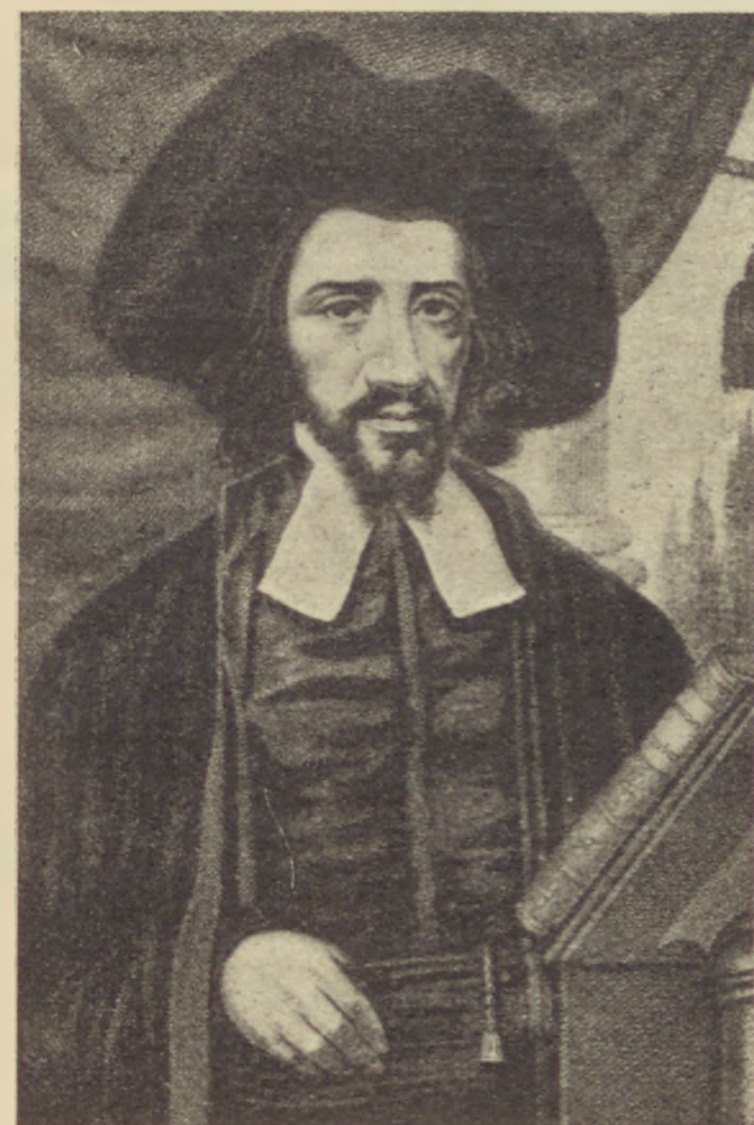
20. Mozes Chefez Triest (1663–1711)

21. Chacham David Nieto londoni főrabbi (1701)

22. Don Antonio Lopez Suasso báró mellszobra (Amsterdam)

23. Solomon Herschell londoni orsz. főrabbi

24. Dr. Koppel Maler rabbi és orvos (1695)

25. Isachar Baer Teller orvos (Prag 1637)
Paul Diamant (Wien) gyűjteményéből

26. Simcha Calimani velencei főrabbi (1784)

27. A Rif (Izsák Alfászi 1023—1103)

28. Majmonides (1135 Cordova—1204 Cairo)

Tradicionális, de nem hiteles portrék

29. R. Samuel Aidel, a híres Mharsa

többször festette le magát — egyszer báró Luttendorfftól — és községében, Pozsonyban, amint másutt kimutattam, alig akadt tekintélyesebb zsidó család, amely ne foglalkoztatott volna festőt a házában. És ez szintén jele annak, hogy a legvallásosabb szellemű zsidók sem voltak soha a képzőművészetnek ellenségei.

Ha végigtekintünk a különböző korokból származó zsidó portrék sorozatán, látjuk, hogy a zsidó arc a három-ezeréves nemesi törzsfán, amelyet az itt közölt képek feltüntetnek, nagy változatosságot mutat. A II. Salmanaszar fekete obeliszkjére véselt zsidó követ és fogoly arcvonásaiból csak igen keveset találunk a görög metszésű II. Agrippa zsidó király vagy a korábbi Sebanja portréjában. Valamint hogy környezet, éghajlat, viselet különbözőkké formálta az angol, a holland, az orosz, a német,

a magyar zsidó arcokat. Az egyes korok is mélyen belevésődtek az arcokba, nemcsak külsőleg, hanem bensőleg is. A lélek kifejezése más az üldözések idejében és más a humanisták harmonikus korszakában. Kétségtelen azonban, hogy nagyjában bizonyos „zsidó vonások” mindeütt feltalálhatók, még a konvertiták ivadékaínál is hetedízíglén. De amikor a zsidó ikonográfiával foglalkozunk, nemcsak a portrék és történeti háttérük érdekelhetnek bennünket, hanem azoknak művészei is. Minél közelebb jutunk a zsidó portrék megismeréséhez, annál több zsidó művésszel ismerkedünk meg. Zsidó festők, miniatorok, réz- és fametszők, rajzolók és litografusok nevei bukkannak fel a homályból és szinte új fejezetet kérnek maguknak a zsidó kultúrhistóriában és a művészet egyetemes történetében.

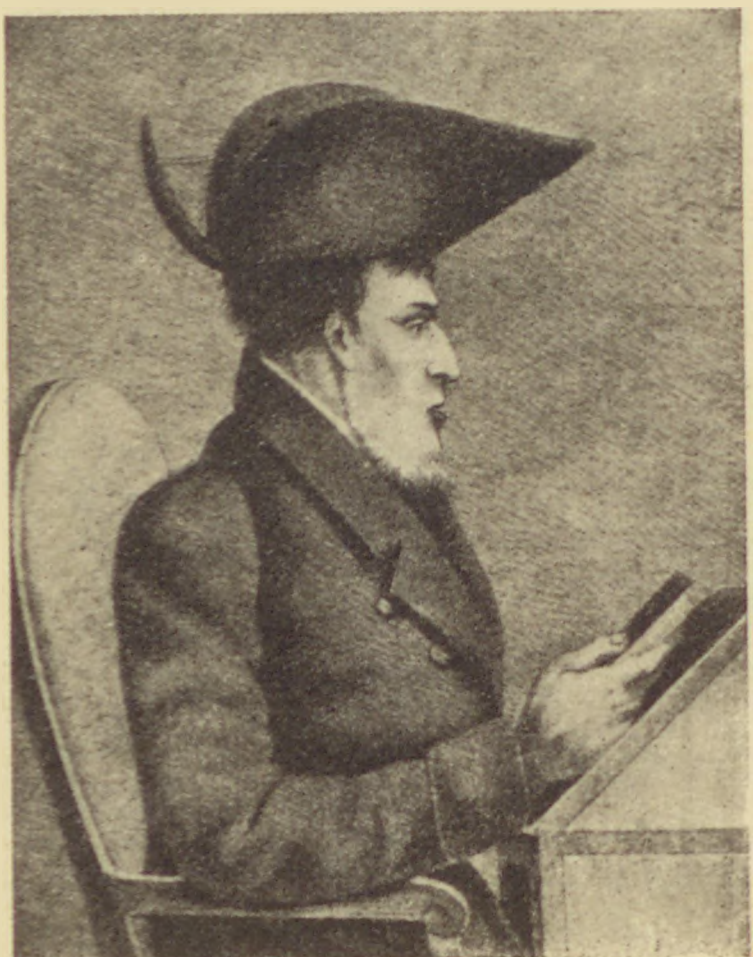

30. Lippold pénzverő (1573)

és a művészet egyetemes történetében.

31. Salom Mizrachí surai nászi (Ázsia)

32. Baruch Gugenheim, Nancy főrabbija
Paul Diamant gyűjteményéből

33. Weigersheim, Isenburg grófság főrabbija

34. Jacob Philadelphia (XVIII. század). (C. W. Back del.)

36. Paulus Weidner v. Billerburg, Wien (XVI. század)

35. Julius Conrad Otto, szül. Bécsben, 1562.

37. Lotharius Franz Fried, szül. Prag, 1689. Rézmetszetek, Paul Diamant gyűjteményéből

SZEVERANIN (MOSZKVA): VIHAR¹

„Szolgám, fuvasd a kürtöket,
dobokat verjenek hatan,
íjjasok nyílazzák a holdat,
sóhajtozzanak a holtak,
szívek hulljanak halomra,
gyász boruljon vígalomba,
legyen mindennek az éke
hegyek kéke,
őszi pompa...

Nyolc szolga a mellét verje
és a hegyen
énekeljen nép ezerje!
Három szolga járjon táncot
s lenn a völgyben
nyeljenek el mindent lángok!
Nyolc szolga kezében szalma,
tűzvérébe
gyuljon zsidók minden falva!
Három szolga cíterázzon,
lángesője
permetezzen minden házon!
Kés síkoltson zsidók bőrén
s asszonyokat
tereljetek élém pörén!
Csecsemőkre éles kardot!
Jajtól, könnytől
kéküljenek meg az arcok!
Síkoly jajjongjon, zengjen a mámor:
zsidó könnyektől
üvöltő vihar, tomboló zápor!”

*

... A templomba futottak mind riadtan
s kint Moszkva égett már az alkonyatban.

Juhász Árpád fordítása.

¹ Szeveranin a ma élő orosz költők legnagyobbika. Ez a verse abból a kötetéből való, amely a háború folyamán jelent meg. A könyv néhány verse semleges államokon keresztül eljutott Németországba is s onnan került hozzánk. Szeveranin ellensége nemcsak a háborúnak, hanem a zsidó-üldözéseknek is. Ezért tartjuk különösen érdekesnek a Vihar című versét.

Az Omike minden pártfogó tagja, illetőleg a Múlt és Jövő minden előfizetője, díjtalanul kapja az Omikének 1916 elején megjelenő gyönyörű háborús albumát, amelynek munkatársai a legelső magyar írók és művészek.

JÁVOR BELLA: KOZÁK FÖTISZT VIZITJE

agyanyám szép szobája ablakánál ült és látszólag semmi változás sem látszott rajta. Kint lárma, futkosás, kétségbeesés, önála nyugalom, béke és csöndesség. De lassankint — órák, majd napok múlva — csönddé változott az utcákon a félelmetes lárma, — de már az ő szíve vert, kopácsolt, síkoltozott, hogy ő maga is megijedt e furcsa zajtól!

Könyörgött a szíve és ő figyelte a síró hangokat, melyek a torkán keresztül törtek utat a füléhez; azt mondta a szíve: „Nézd, te öregasszony, te beteges, magárahagyott, szerencsétlen nő, ne kacérkodj a halállal! Félj tőle, menekülj előle! Fuss, fuss innen, ahonnan eszeveszetten fut mindenki. Félredobott kincseken tapos a megrémült tömeg, csak a testét, az életét menti, a kincseit elhajigálja, hogy könnyebben, szabadabban futhasson — bele a nyomorba, a nélkülözésbe, de az életét menti! És téged nevet, aki botorul a kincseiden ülsz... Fussunk, asszonyom, mi is, menekülj te is, vidd magaddal a szívedet, — engemet, — akibe ezer tüzes szöget kalapált bele a sors, aminek te vagy az oka, öregasszony, hüvelyem, nem én, mert te vagy az ember, a bűnös, én csak a te legérzékenyebb testrészed vagyok, aki nem tehetek semmiről, a te vétkeidről, az egész életedről — és mégis nekem fájt mindig minden bajod, minden keserved, te csak mindig elhitted nekem, hogy fáj... Nem akarok többet szenvedni, futni akarok én is, menekülni innen, mint a többi sok ezer, vasúton, gyalog, éhezve, fázva; vigyél el, vigyél el, vigyél!”

Nagyanyám csak hallgatta, hallgatta saját szíve beszédjét és csittította, mint hajdan az én apámat, mikor még bölcsőben feküdt és ő föléje hajolt... Azt mondta:

— Csöndben légy, aranyom... csitt, csitt, csitt. Nem szabad lármázni! Hallgass reám, mesélek valamit; ha jó lesz, csak úgy...!

... És Nagyanyám nem menekült a menekülő városból, bevárta a rettegett kozákokat. És amíg jöttek — nem jöttek hamar és a nagy, kínos várakozásban már ájult és fuldoklott a visszafojtott lélekzettől az a pár ottmaradt, sápadt zsidó — nagyanyám nyugalmasan varrt, vagy tojást főzött magának ebédre, vagy gyakorolta magát a zongorán, hogy Goldmark ne haragudjon, ha találkoznak és felelni kell...

Azután port törült a finom fekete bútorokon és kedves perzsáján kuporogva stoppolta-foltozta a keshedt motívumokat... Vagy (hisz annyi dolog akad egy rendes házban!) a fehérneműs szekrényeit rakosgatta, vagy sokgombos, feszes, sészlis derekain javította a gomblyukakat... Azután az apám héberbetűs, kézírásos könyvei (melyek pirosbársony kötésben, arany kapcsokkal és szegletekkel díszelgnek minden asztalkán) ezeket naponként át-

38. Zsídónői portré a Biedermeier-korból

39. Rachel Levin-Varnhagen (1771—1833)
Paul Diamant gyűjteményéből

40. Mendelssohn Lea

lapozni s a fakuló, sárguló, halott betűkre csókokat lehelni, mindre külön egyet-egyet, — naponkint annyi sokat! És egyformán mindennap! Nem unatkozott soha az én nagyanyám, mert igen sok volt a dolga. És mert a munkája szórakoztatta, nem volt ideje félni...

... És egy késő délután szorosan becsukta az ablaktáblákat és leült a zongorája elé. Nem tudom, mit játszott, Beethovent, vagy mit, vagy csak „gyakorolt” éppen. Játszott és szép fehér ujjai alatt engedelmesen, magasztosan, finom bűgással énekeltek a fehér-fekete kövek...

Nagyanyám zongorázott és az ajtót nyilván nyitva felejtette...

Valaki megszólalt a háta mögött — franciául.
— Madame, én köszönöm ezt Önnek igen szépen. Csoda-

szép volt! De ne, ne, ne féljen tőlem, drága öreg asszony...!

Nagyanyám hátradőlt a kicsi széken és majd lebukott róla, mivel nem volt támlája. A vendég félkarral átölelte a vállát és a kezét visszahelyezte a zongorára.

— Madame, olyan szép hosszú ujjai vannak, nézze csak! Az én ujjaim túlrovidek ehhez a játékhoz...

És túlrovid, kövérkés, rózsáskörmű, hófehér ujjait a nagyanyám ujjai mellé helyezte és összemérte!
— Ó, mennyire irigylem — folytatta — nem is képzelem!

Nagyanyám annyi mindenfélét gondolt össze egy perc alatt, hogy már nem is tudta mire gondoljon.

A mellette álló férfi a kozákok fegyveres uniformisában, de ez a ruha most fehér és a süveg is fehér... Tehát valamilyen „főtiszt”, valami nagyon nagy úr. És a fehér ruha amennyire bájos, annyira tiszteletgerjesztő és parancsoló... És aki a ruhát viseli, sápadt arcú fiatal férfi, lázban égő fekete szemekkel és szőke hajfürtökkel a homloka körül és a fülén... Valami gróf...

A főtiszt hangja lágyan csendül meg a hűvös levegőben:

— Játszunk talán négykezet, asszonyom! Nagyanyám felemelkedik helyéről és udvariasan helyet mutat. És megrázza a fejét szótlanul, nem, nincs ereje tovább játszani — megijedt.

A főtiszt egész egyszerűen, szó nélkül elfoglalja helyét. A hangjegyeket egy ideges, siető mozdulattal összezsapja és leereszti maga mellé a szőnyegre.

41. Henriette Herz

42. Meyerbeer felesége

43. Maria Freifrau v. Wetzlar, szül. Freifin v. Arnstein (1789—1849)

44. Ignaz Freiherr v. Wetzlar-Planckenstern, a Maria Theresia-rend lovagja (1775—1841)

Az ujjai végigfutnak a billentyűkön. Nagyanyám hallgatja; soszenemhallott nóta ez! Valaki sír, másvalaki nevet, egy kis pacsirta énekel, és egy ágyú csunyán, rémesen végigdörög a szobán. Furcsa dal ez nagyon! És milyen szép mégis... A vendég megismétli, talán tízszer is, de nem fárad bele. Nagyanyám lélekzetvétel nélkül figyel, magába issza a különös melódiákat, azután úgy érzi, mintha már megtanulta volna, csöndben eltipeg...

A főtiszt pedig játszik szünet és megállás nélkül. A homloka már csupa veríték. És mikor a menydörgésszerű akkordok felzúgnak az ujjai alatt, a felső és alsó ajkát beharapja fogával egészen és az orra megremeg...

Nagyanyám damasztál teríti le a kis asztalt és két régi, vázaszerű csészébe töltöget valamit. Csokoládét és süteményt készít, az apró szalvétákból művészi alakú habrózsa lesz, az odakerül a csészék mellé...

A játéknak pedig nem akar végeszakadni, nagyanyám apró lépteivel szinte betáncol a másik szobába és mikor visszajön, a fején már nem az előbbi főkötő van, hanem arannyal himzett fehér csipke... És a vállán nagy selyem kendő, tenyérnyi himzett fehérrozsákkal és szépséges rojtokkal...

Várákozón áll a vendég háta mögött. Nagyanyám most olyan szép és olyan nemes, mint egy sokezerévelőtti zsidó király anyja...

A főtiszt becsukja a zongorát. Feláll és a kezét a süvegéhez érinti.

— Merci — mondja egyszerűen. A szeme végigsiklik a terített asztalon. Igen elegáns, tiszta és úri minden. Nos, a karját finom előkelőséggel nyújtja az én nagyanyámnak és minden kérés, kínálás, hang nélkül odavezeti az asztalhoz. Egy apró bonbont már a foga között ropogtat szét.

Nagyanyám még nem szólt egy szót sem. Nem is eszik. És a főtiszt nem is bánja, észre sem veszi, olyan jóízűen falatozik, mintha favágás után elfáradva, iszonyú éhség lepte volna meg, vagy mintha odahaza étkezne — legalább is.

És mikor elkészül vele, mikor alig találni egy morzsácskát az asztalon, akkor összeteszi két kezét a mellén és elkezd imádkozni — oroszul. Nagyanyám minden második szavát megérti. Ennél az asztalnál ezek a szavak... Ezen az asztalon ének máskor az ő péntekesti gyertyái...

A főtiszt feláll. Nagyanyám utánozza. A főtiszt nagyanyám keze után nyúl, ráhajol és kétszer egymásután, alig érezhetően megcsókolja. Azután mondhatatlan grandezzaival meghajol előtte.

— Merci, merci — ismételve, — de kérem, szóljon egy szót!

Nagyanyám kivonja kezét a selyem nagykendője alól és önkéntelenül is anyáskodó mozdulattal végigsimítja vele a fiatal főtisztnek vállra csüngő selyemhaját... Kissé bizonytalanul és kissé rekedten mondja:

— Áldásom kísérje, fiam...

A főtiszt ismét meghajol és kimegy. Az üveg-

ajtó halkán becsapódik utána; nagyanyám az üvegre nyomja ijedt gondolatokkal teli, tűzes homlokát. És látja vendégét a verandán, a külső ajtó előtt, amint ágaskodva, gyors mozdulatokkal, rajzol vagy ír valamit a fehér ajtó lakkjára. Percek múlva elsiet.

És mikor Nagyanyám öskíváncsisággal kinyitja az ajtót, a szemébe ötlík egy vörös krétarajz.

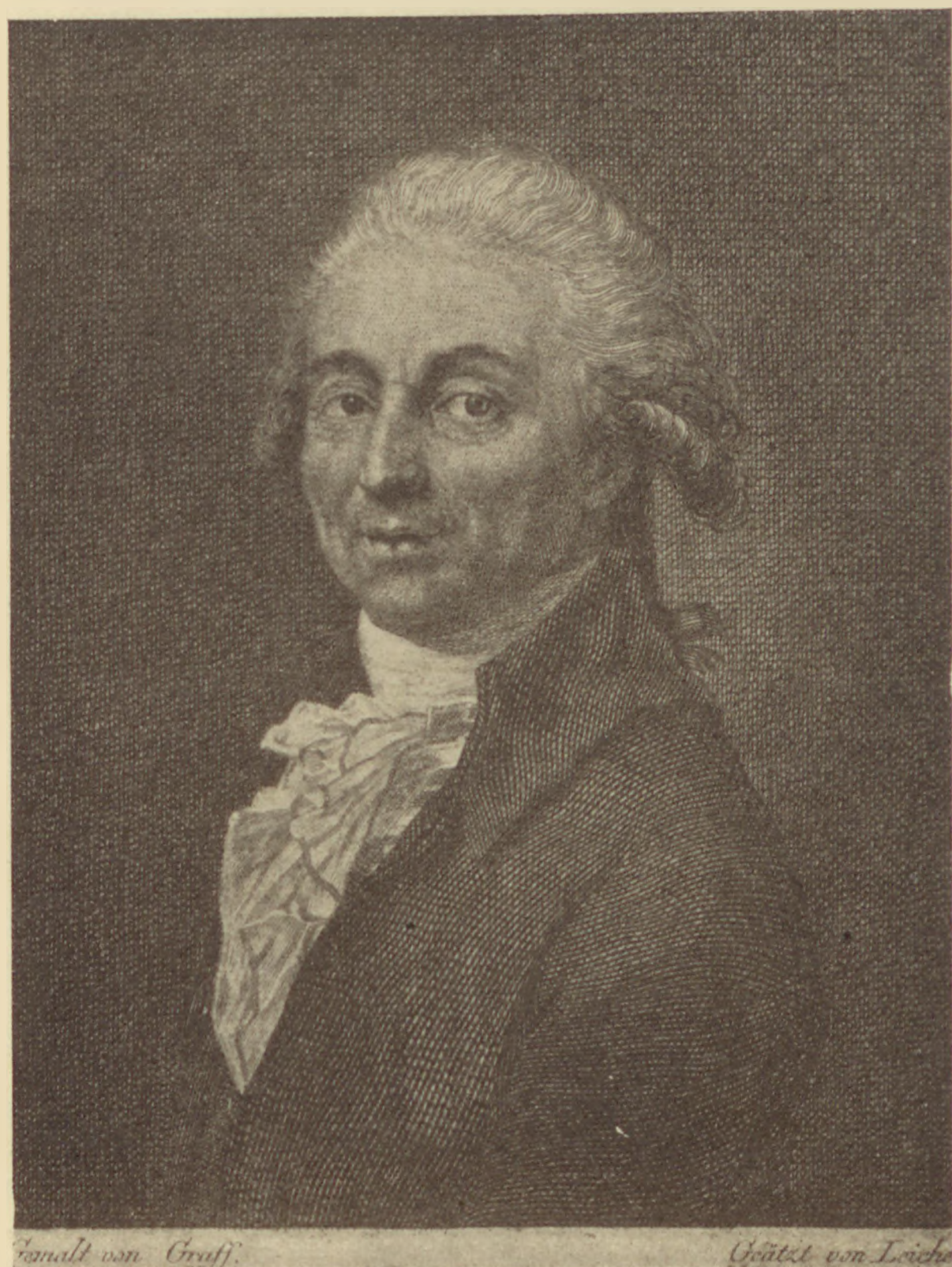
... Egy óriásira rajzolt feszületen egy konyult fejű Jézus, szép töviskoronával a fején és csöppögő vérfoltokkal fehér homloka körül... A két keze, a két lába összekötözve és mindenütt annyi, de annyi vérfolt, hogy nagyanyám megijed és szeretné lemosni a sebes tagokat... A fehér ajtón megdöbbentő tisztasággal válik ki a szomorú Jézus alig ismert alakja. Legalább nagyanyám sohase látta jól, ha látta is egyszer-kétszer csak futólag. Valami titkos erő kényszerítette rá, hogy mindannyiszor félrefordítsa a fejét, hogy ne nézzen a keresztre...

És most itt van az ő ajtaján...

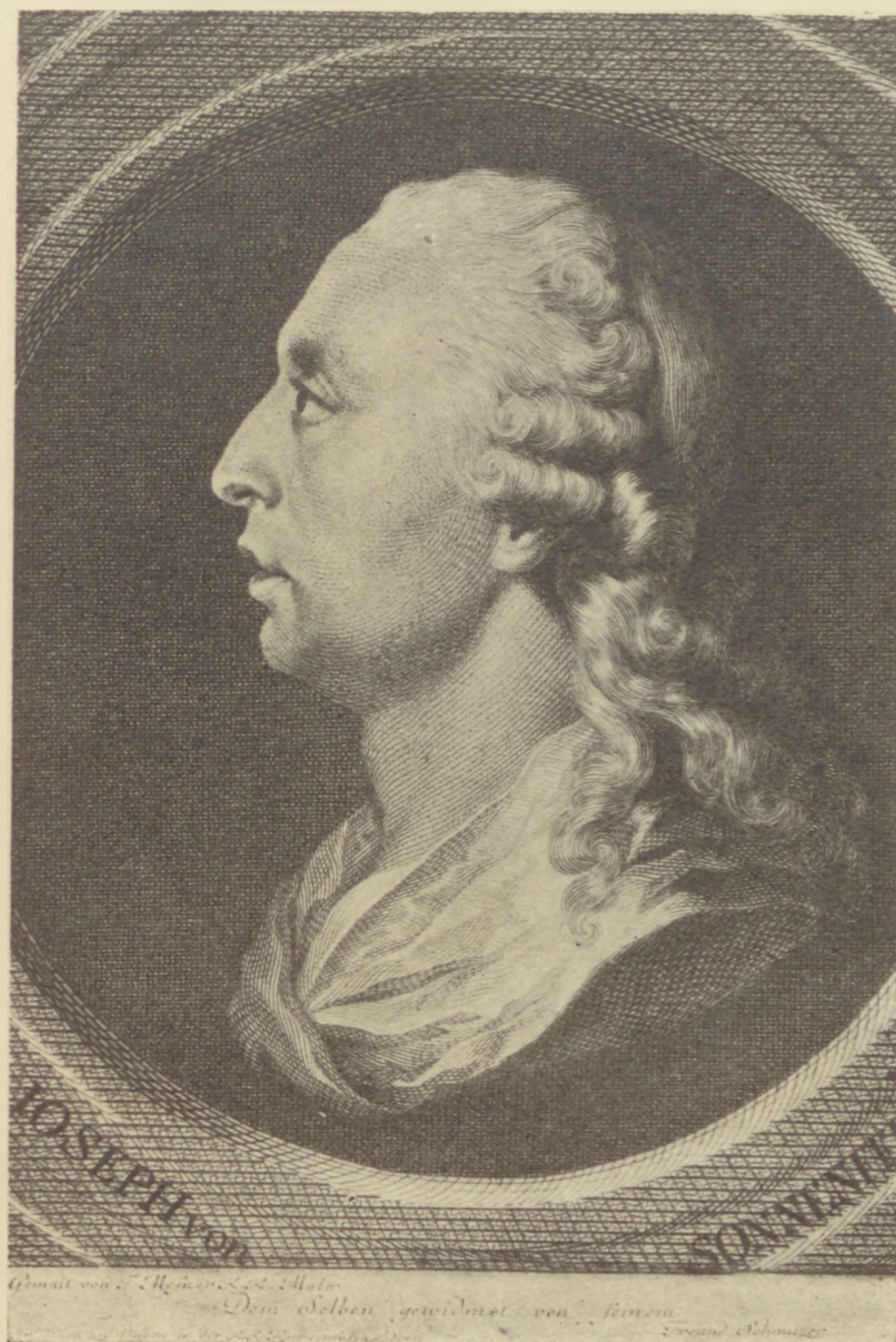
A keresztt alatt pedig cirill betűkkel ez a felírás: „Hercegnőnek kijáró hódolat!”

És a parancs alatt, igen apró betűkkel, alig olvashatóan, egy hatalmas név, egy fiatal orosz főúr neve... és a dátum 1914...

Nagyanyám meglepetve állt egy pillanatig. Mindjárt átlátta, hogy a jelt az ő védelmére ábrázolta az ajtóra az orosz főtiszt, hogy pogromra

45. Josef von Sonnenfels, Graff festménye után

46. Josef von Sonnenfels, F. Mesner udvari festő műve
(K. k. Kupferstichkabinett, Wien)

éhes katonái ne tudják, hogy a ház lakója zsidó... Azután besietett a szobába. A főtiszt szalvétáját belemártotta a mosdótálba és ezzel ötször-hatszor végigsíkalta a szép freskót, hogy a képnek nyoma sem maradt sehol... És a művelet után az arca megenyhült, a szeme még kékebben ragyogott, mint zivatar után az ég...

DAL

— PEREZ —

A madár nem repülhet,
Ha le van metszve szárnya,
Az égbolt nem ragyoghat,
Ha csillag át nem járja.

És gyászolnak a kertek
És elborul az erdő,
Ha elnémul a rigó
És többé rózsza nem nő.

És hogyha a nap nem süt,
A bús föld holtra dermed.
És elsötétül lelkem —
Ha nem süt rá szerelmed.

(Héberből ford. Patai József.)

DR. SCHWEIGER LÁZÁR: AZ ELSŐ MAGYAR ZSIDÓ ORVOSTUDOR

világháború nehéz, lelket dermesztő idejében, amikor a gyűlölet halál-angyala áldozatait szedve végigrepül az európai csatamezőkön, figyelmünk fokozottabb mértékben az orvosok emberbaráti működése felé fordul. Az összes tudományok csodás találmányait e véres háborúnak mindent eltipró hámjába fogták. Amit békeidőben mint a kultúra legfényesebb vívmányait üdvözlöttünk, most még sötétebbé változtatta az amúgy is kietlen csatateret. Egyedül az orvosi tudomány haladása tompítja a háború borzalmait. Míg a fegyveres hősök győzelmi lendületben mint Jupiter sasai halálhozó villámokat szórnak, addig az orvosok — a háború csendes hősei — mint a béke galambjai követik őket repülésükben. Hiszen az orvos nem tesz különbséget barát s ellenség között. Az ellenség sebesült katonájában is csak a szenvedő embert látja. Áldásos működését nem zavarja a háborús gyűlölet hullámverése.

A zsidó orvosok zöme is csatatereken, kórházakban vállvetve hazánk másfelekezetű orvosaival, lelkesedéssel végzik szent hivatásukat. Hogy a zsidó orvosok mennyire állanak hivatásuk magaslatán, eléggé bizonyítja ellenségeink — hallgatása. Most, mikor a háborús viszonyok következtében meggyarapodtak az antiszemítizmus hidrafejei, ami-

kor a gyűlölet mérgével meggyanusítják, beszenyeyezik a zsidó honpolgár tiszta hazafiságát, a zsidó katona bátorságát, vásári zajukkal meg nem háborgatták a zsidó orvosok működését.

Vallásunk s a sok ezeréves szenvedés kifejlesztette bennünk az altruizmus nemes tulajdonságát, a meleg szívet, a szenvedő iránti részvétet, a mi a jó orvosnak első kelléke. Még e legsötétebb középkorban is akadtak körünkben az orvostudomány elsőrangú művelői, kikre sokszor királyok s pápák bizalomteltjesen bízta egészségük ápolását. Hazánkban is egy 1511. évből származó kormányrendeletben Buzlay gróf, az akkori Magister Curiae Regiae dícsérőleg említi a Pozsonyban született Zacharias medikus zsidót, aki II. Ulászló király udvarában, valamint Buda városában mint orvos áldásdúsan működött. Most pedig hadd mutassam be az első zsidót, akit Magyarországon a Doctor medicinae diploma ékesített, Oesterreicher Mánes József doktort, vagy köznéven „Rabbi Mones doktort“.

Oesterreicher is, mint első zsidó orvostudor tudományával, jellemzősárával, emberbaráti működésével fényesen bebizonyította, hogy mi zsidók derekasan megfelelünk a bennünk helyezett bizalomnak.¹

1756-ban született Óbudán, vallásos szülei szerény anyagi viszonyok közt éltek. Mint akkoriban minden zsidógyermek, ő is bibliával s talmuddal foglalkozott. Önszorgalomból megtanulta a német s latin nyelvet. Humanisztikai s filozófiai előtanulmányok után orvosi tudománynak szentelte magát. Előbb a bécsi, majd az akkoriban még Budán levő egyetemen tanult. Különös befolyással voltak reá a híres Winterl tanár vegyészeti s növénytanai előadásai. Ezek irányadók voltak a fiatal ember tudományos fejlődésére. Hogy zsidó létére láto-gathatta az egyetemet, kiváló tehetségének köszön-hette. Bár a legnagyobb anyagi gondokkal küzdött, bár tanulmányai reá nézve csak theoretikus érték-kei bírtak — hiszen a praktikus pályák a zsidók elől el voltak zárva —, mégis vasszorgalma nem lankadt el tanulmányai befejezéseig.

1780-ban végezte be egyetemi tanulmányait. Azonban mint zsidó orvostudori diplomát nem kaphatott, s az óbudai zsidó-kórházban mint diploma nélküli orvos szerencsés eredménnyel mű-ködött.² Akkor írta meg a budai gyógyforrásokról szóló alapvető értekezését: „Analyses aquarum Budensium, Praemissa methodo Cl. Prof. Winterl etc. Budae 1781.“. Továbbá Sándor gróf sárisápi birtokán levő ásványforrásainak megvizsgálásával

¹ Életrajzi adatait részben a „Beth-El“ című folyóiratból (1856) merítettem.

² Oesterreicher óbudai működése talán néhány évvel előbbre helyezendő. Ugyanis Landau Noda Bijehuda responsumaiban Eben Haezer I. kiadás Resp. 41. említi Oesterreicher nevét mint Mordechai — Mones — Harófe, Óbudáról. Ezt a responsumot Landau az 5532. évben írta, tehát polgári számításunk szerint körülbelül 1773-ban már az óbudai kórházban működött.

47. Dr. Oesterreicher Manes József, az első magyar zsidó orvostudor

bízta meg. Végre II. József „Toleranzedíkt”-ja megjelenése után 1782-ben febr. 21-én, a budai egyetemen orvosdoktorrá avatták.

Néhány évig Zalaegerszegen mint megyei főorvos működött, akkor írta meg a balatonfüredi gyógyforrásokról szóló értekezését, melynek folytán II. József királyi rezolúció értelmében füredi kútfizikusnak s fürdőorvosnak nevezte ki. A fürdő felvirágzása körül oly agilis tevékenységet fejtett ki, hogy bátran nevezhető a fürdő tulajdonképeni megalapítójának. A bel- és külföld hívatott tényezői elismerték kiváló működését. Erről tanuskodnak a magy. kir. helytartóság 1797., 1799., 1803., valamint a királyi udvari kancellária 1805. s 1821. évről szóló dekretumai. A lipcsei ökonomiai társaság, valamint a jenai fizikai társaság tiszteletbeli tagnak választotta meg. A balatonfüredi gyógyterem külső falán a fürdőigazgatóság márványtablán örökítette meg Oesterreicher működését. Szövege a következő: „Balatonfüreden 1785—1806-ig működött a legelső fürdőorvos dr. Oesterreicher Manes József emlékére, kegyelet jeléül. (1885.)”

Huszonegy évi, pihenést nem ismerő működés után, miután a fürdőhely további fejlődésének alapját lerakta volt, Bécsbe költözött. Ott teljesen kedvenc tudományának, a vegytannak szentelte erejét. Bécsben is siker koronázta vállalkozásait. 1810-ben készüléket talált fel hamisított élelmiszerek felismerésére. Sőt magánkihallgatáson találmányát be is mutatta I. Ferencz császárnak, amiért legfelsőbb elismerés jeléül a császártól arany burnótszelencét kapott, s kinevezték udvari fizikusnak. Derék felesége halála után leányához, Weikersheim Teréziához költözött, aki apját önfeláldozóan ápolta és tudományos működésében is támogatta. 1818-ban a szódagyártás terén új fontos találmányt terjesztett a kormány elé, amiért a nagy polgári arany érdeméremmel s szalaggal tüntették ki.

1825-ben utoljára látogatta meg szülővárosát, Óbudát. Onnét Füredre utazott, mely fürdőhelyet mindvégig szerette s amelynek felvirágoztatására férfikorának javát szentelte. Áldásos működését avval koronázta meg, hogy vagyonának tetemes részét egy Balatonfüreden létesítendő nagy katonai alapítványnak szentelte, hogy amikor ő maga már nem szolgálhatja az emberiséget, legalább vagyonának egy részével tehesse azt. Az alapítványt még mai napig a közös hadügyminisztérium kezeli. Kamataiból minden év július s augusztus havában 4—4 altiszt kap ingyen orvosi kezelést, lakást, fürdőt s havonként 70 koronát, továbbá 2 tiszt havonta 400—400 koronát azon kötelezettséggel, hogy négy hétig Balatonfüreden lakjanak.

Végrendeletét 1823-ban írta meg. Érdekes annak első pontja, amelyben temetéséről intézkedik. „Mint istenfélő szülők gyermeke Óbudán születtem. Érett-koromban szigorú vizsgálat után azt a meggyőződést szereztem, hogy a zsidó vallás alapelvei szerint az ember mint akármelyik más vallás szerint honpolgári kötelességeit teljesítheti, úgy az uralkodó,

48. Rembrandt: Ephraim Bonus amsterdami orvos (1606—1669)

valamint polgártársaival szemben; azért minden privát érdek mellőzésével hű maradok őseim vallásához s ennél fogva intézkedem, hogy holttestemet izraelita szokás szerint temessék el.” 1832-ben halt meg Bécsben s eltemették a régi bécsi zsidó temetőben. Emléke élni fog a magyar zsidók történetében, különösen a derék magyar zsidó orvosi kar szívében. Az első magyar zsidó orvos a zsidó kötelesegtudásnak s önértetnek, az orvosi nemes hivatásnak hű bajnoka volt. Magasztos példáján buzgólkodva, azóta ezer meg ezer zsidó orvos önfeláldozóan szenteli életét a szenvedő emberiségnek. Különösen a mostani vérzivatarban áldásos működésük új fényes lappal gazdagítja a magyar zsidók történetét.

SZIVEMBE TITKOT REJTEK

— JEHUDA HALÉVI —

Szivemben titkot rejtek,
De óh te kitalálod,
Te ismered a vágyát,
Hisz álma, a te álmod.
Csapong a csillagok közt,
A magasságba szállva,
Szomjuzó lelkem ott is
A lelkedet találja.
És nő és nő a szívem,
És nő a végtelenbe, —
S a végtelent betölti
Szívednek hő szerelme!

(Patai ford.)

ÚJ HÉBER KÖLTŐKBŐL

HOLDER JÓZSEF:
BOÁZ LEVELE A MOABITA RUTHHOZ

I.

Idegen vagy, fajod idegen
S idegen a nyelved,
Velem csak a te lelked rokon,
A te fényes lelked.

S én csak a szíved szavát értem
S halkán felmerülnek
Egy tiszta lélek minden titkai
S titkai egy szívnek . . .

Mit bánom én a te fajtád, ösöd,
Mit a nemzetséged,
A véred ráncigálja a szívem,
A véred, a véred.

Rajtad kívül kába, hiú minden:
Világ, szív, élet.
Miért is kérdeném az őseid,
Miért, mivégett?

II.

Te idegen vagy, de nem idegenül nyílnak
Csókjai édes ajkaidnak.

Te idegen vagy, de nem idegenül hevítnek
Bársonyai lágy kezeidnek.

Te idegen vagy, de nem idegen a hajad,
E bűvös sugár-zuhatag.

S két szemed örökfénnyel tüzel rám,
Idegen nincs bennök semmi
S hogy előnthessen csodás fényök,
Fogok esdekelní . . .

III.

Mások mondják: idegen a te néped
S tilos, hogy szeresselek.
De én mondom: közülünk vagy te is
S szerelmünk incseleg veled.

Mások mondják: idegen istené vagy
S szívedben más fohász lobog.
De én mondom: szívem imáját érted
És egyre azt, azt mormolod.

S imám: imád — s egy az Istenünk is,
Ki teremtet téged s engemet
S szólt: átkozott legyen, ki megzavarja
Szerelmetek.

(Héberből ford. Molnár Ernő.)

PATAI JÓZSEF:
A TALMUDISTA LEÁNY

— Chászid-mese —

Az egész világ tudja, hogy a belzi caddik sokáig ki volt szemelve az égben arra, hogy mint messiás lépjen fel és megváltsa a világot. A szentségnek és tisztaságnak olyan magasságos magaslataira emelkedett az ő lelke, hogy az ég angyalai is irigykedve tekintettek le reá. Már már el is következett volna a megváltás boldogságos ideje és a világ szenvedései egyszerre véget értek volna mind. De ekkor beleavatkozott a dologba a Sátán, akinek tudvalevőleg legnagyobb gyönyörűsége az emberek szenvedése. A Sátán meg is hiusította idejekorán a világ megváltásának isteni tervét. És ennek története a következő.

*

Messze Fehéroroszországban, a homokos Litvániában, ahol a gyermekek, amint tudjuk, már a bölcsőben kezdik tanulni a talmudot és ahol, amint szintén mindenki tudja, a világ legnagyobb talmudistái úgy nőnek ki a chéderekből és jesivákból, mint a réten a fű, vagy a kikerics, — élt egy leány, aki olyan gyönyörű szép volt, hogy szépségét leírni emberi nyelv nem is tudná; talán csak Salamon király írhatta volna le méltóan, aki a szent Énekek Énekét tudta írni Sulamithról, de ezt is csak azért, mert az isteni szellem ihlette meg őt és mert Sulamith nem is volt hús- és vérből való judeai leány, hanem Izraelnek lelke, akinek kedvese nem földi fejedelem, hanem maga a Királyok Királya, áldásék az ő neve. Ám ennek a leánynak nemcsak a szépsége volt messze országokban híres, hanem a talmudtudománya is, pedig a talmudtudós asszonyok nem is olyan ritkák Litvániában. Ez a leány azonban valósággal női gaon volt. Gyermekkorától fogva valami csodálatos tudásszomjúság égett a lelkében. Egész nap, reggeltől estig ottmaradt a szobában egyetlen és anyátlan kis öccse mellett, akit egy nagy talmudista lángész tanított és miközben a fiú belehatolt a talmud és a régi szent írások titkaiba, ő is hallgatta az oktatást és együtt haladt az öccsével fokról fokra, egyre feljebb és fejjebb, míglen ha a mester valami olyan súlyos kérdést adott fel, amire a fiú már felelni nem tudott, a leány csodálatos leleménnyel fejtette meg a nehéz feladatot és az egész város népe, apraja, nagyja, tudósa, tudatlanja csodájára járt a gyönyörűséges talmudista leánynak.

A tüneményes leány híre aztán nemsokára terjedni kezdett városról városra, faluról falura, míg megtelt nevével az egész ország. Sőt voltak, akik hallottak már róla messze idegen országokban is.

A leány atyja meghalt és gazdag örökséget hagyott két árva gyermekére. A fiú bevárta tizennyolcadik életévét, aztán követte az Írás szavát és megházasodott, a leány pedig egyedül maradt és még tökéletesebbé tette isteni tudományát. Amikor pedig úgy érezte magában, hogy most már a legnagyobbakkal is mérkőzhetne, hosszú útra indult, hogy megismerkedjék a világ legelső talmudistáival. Városról városra utazott és mindenütt nagy ünnepségekkel fogadták. A legnagyobb talmudisták felkeresték, vitába elegyedtek vele és csodálták tudásának mérhetetlen mélységeit. Nem volt kérdés, amire ne tudott volna azonnal felelni és ha ő adott fel egy kérdést, sötéten és némán álltak meg előtte a talmud világító oszlopai.

Útjában aztán elkerült a leány Belzbe, ahol epedve vágyakozott megismerni a világhírű nagy caddikot, a Gólusznak messzeragyogó szent fátylját. De a caddik, aki soha idegen nő arcába nem nézett, megízente neki, hogy nem akar vele beszélni, sőt a híveinek is meghagyta, hogy ne bocsátkozzanak szóba az idegen leánnyal, a tanítványainak pedig a legszigorúbban megparancsolta, hogy a talmudista nőt kerüljék.

— A talmud gyöngyei nem női ékszerek, szolt a

49. A híres Chacham Cevi (Amsterdam, 1656–1718.) Diamant gyűjt.

50. Jonathan Eibenschütz (Kleinhardt del. Balzer sc.)

jesíva ifjai előtt. Vigyázzatok, hogy ne kerüljeteek kísértésbe.

És a jesíva ifjai kerülve kerülték a rejtélyes idegen leányt és nem is mertek feléje közeledni sem. Csak egy ifjú volt, akit a tudás szomja már rég nyugtalanított egy különös fejtörős nagy kérdés miatt és mert a Tórához való szeretete nagyobb volt a lelkében még a mestere szavának tiszteleténél is, elment titokban a leányhoz, hogy feladja neki az érthetetlen talmudi rejtélyt. A leány könnyedén megfelelt a kérdésre és az ifjú sugárzó arccal sietett haza. A caddiknak nem szolt semmit, de a társai közül mégis csak elárulta a dolgot egynéhánynak. A talmudista ifjak aztán egyenként, titokban belopóztak a leányhoz és ki-ki előadta neki az ő legnehezebb kérdését és boldogan távoztak a feleletekkel, magukkal vive azokat a csodálatos kérdéseket is, amelyeket a leány adott fel nekik, hogy gondolkozzanak rajtuk, vagy kérjenek reájuk feleleteket mesterüktől, a nagy caddíktól.

Mikor a caddik másnap magyarázni kezdte tanítványainak a talmudot, egymásután többen

a legmélyebb értelmű kérdésekkel kezdték ostromolni. A caddíknak elállt a lélegzete az ámulattól. Ilyen éleselméjű kérdéseket még sohasem intéztek hozzá azelőtt. Mikor aztán vallatni kezdte a tanítványait, a jesiva ifjai félve beismerték, hogy nem tudták fékezni tudásszomjukat és titokban meglátogatták a talmudista leányt és tőle hallották ezeket a tengermélységű kérdéseket is, amikre, hiába törték a fejüket, nem tudtak neki felelni.

— És nem vitt benneteket kísértésbe a leány szépsége? — kérdezte szigorúan a caddík.

— Olyan égi gyönyörűség hallgatni az ő ajkáról folyó szent Tórát — felelt lelkesen a jesiva feje —, olyan magasságokba ragad az ő ragyogó szelleme, hogy semmiféle testi gondolat nem férközhet hozzá.

A caddík sokáig, sokáig gondolkodott és kutatta a régi könyveket. És minthogy még harmadnapra sem tudott megfelelni a tanítványaitól hallott kérdésekre, most már ő is égett a vágytól, hogy a feleleteket hallja.

— Menjetek hát hozzá és mondjátok meg neki, én kéretem, hogy adja meg a feladott kérdésekre a feleleteket.

— De vigyázzatok, tette hozzá a caddík szeliden, vigyázzatok, hogy mindig legalább ketten legyetek nála együtt, hogy át ne hágjátok a

51. R. Iszerl Katz (Leop. Heymann sc.)

Diamant gyűjteményéből

52. Jacob Mose Löwenstamm (Amsterdam, 1790)

Diamant gyűjt.

bölcsek tilalmát, hogy nem szabad idegen nővel egyedül maradni.

Az ifjak szomorúan jöttek vissza és jelentették a caddíknak: a leány azt üzenete, hogy ő csak személyesen mondja el neki a feleleteket, minthogy úgymint már régen epedve vágyik megismerni Izrael fényét, a talmud tengerének világítótoronyát. Ha tehát a caddík hallani akarja a magyarázatokat, fogadja őt az otthonában.

A caddík lelkében sokáig viaskodott egymással a tudás után való vágy és az idegen nőtől való félelem. Hiszen még sohasem beszélt más nővel, mint a hitvesével és azzal is csak a legszükségesebbet. Ne szaporítsd a szót a nővel, mondják a bölcsek, még a feleségeddel sem, hát még idegennel. De a Tóra titkaiba elmélyedni a legnagyobb jócselekedet. Megfejtani egy rejtélyes helyet, lelket önteni egy holt szóba, feltárni a szent írások rejtelmét — a legszentebb isteni parancs. Végre győzedelmeskedett a caddík lelkében a Tóra szeretete és megízente a leánynak, hogy jöjjön el hozzá és ő kész személyesen meghallgatni a feleleteit.

Mikor a leány belépett a caddík nagy szobá-

53. Arje'Leb Breslau, rotterdami főrabbi Diamant gyűjteményéből

jába, a caddik hívei és jesivatanítványai elbűvölve felejtették szemeiket a tüneményes szépségű teremtesen, csak a caddik nem emelte fel a szempilláit. Mereven, lesütött szemekkel ült a helyén és várt, amíg a leány megszólal.

Mint égi csengettyű csengett a leány hangja, amikor a titokzatos talmudi kérdéseket egymásután csodás könnyűséggel megfejtette. Az egész terem megtelt a Tóra izzótűző levegőjével és senki sem mert egyetlen szóval sem közbeszólni. A caddik maga is, mintha elandalodott volna a gyönyörűségtől, mozdulatlanul hallgatta végig a leány előadását és csak amikor hirtelen befejezte, szólalt meg lágy hangon:

— Még az utolsó kérdésre nem adtad meg a feleletet, leányom, pedig az a legmélységesebb és azt vágytam legjobban meghallani.

— Azt az egyet, felelt a leány, mert csak a legnagyobbaknak való, csak úgy mondhatom el, ha senki más nem hallja.

Az egész termen végigszáguлдott a meglepetés. A hívek és az ifjak kérdő tekintetet vetettek egymásra.

— Vajjon mit fog most a caddik csinálni?

A caddik lelke azonban már egészen el volt

merülve a Tóra mélységeinek gyönyörűségében és önfeledten mondotta:

— Hát akkor menjen ki mindenki!

A caddik nagy szobája néhány pillanat alatt kiürült. Közben felhangzott itt-ott a csodálkozás:

— Hiszen nem szabad egyedül maradni?...

— A Tóra oltalmat ad, — nyugtatta meg a kifelé tolaakodó szomszédja.

És a caddik egyedül maradt benn az idögen leánnyal. Szomjazó ajka mohón szívta magába a csodálatos leány ajkáról áradó szent titkokat, minden szava úgy zengett a fülébe, mintha mennyei angyalok hárfáéneke volna. Lelkébe, szívébe, egész lényébe valami égi gyönyörűség zsongott át és nem tudta magát többé visszataratani, hogy egy pillanatra fel ne tekintsen a csodás lényre, ahonnan a csodás hang árad feléje. És amint a gyönyörű leányra nézett, egy pillanatra úgy érezte, hogy a leány ajkáról áradó Tóra illatába belevegyül a leány szájának balzsamos lehellete...

A caddik megdöbbenve összerázkódott. Hirtelen felállt, odafutott az ajtóhoz, gyorsan felszakította és szinte kérlelő hangon kiáltotta:

— Tanítványaim és híveim, jertek be!

*

És akik mélyebben tudnak belelátni a világ folyásába, tudják, hogy ez az egész dolog a Sátán műve volt, aki csakis a Tóra erejével tudta a belzi caddikot egy ilyen kis bűnbe sodorni, hogy elüsse őt a messiásságtól, a szenvedő világot pedig a várva várt megváltástól.

54. Feyghine párizsi zsidó színésznő (XIX. század eleje) (Drumont La France juive című könyvéből)

KACZÉR ILLÉS: TÖRTÉNET SZMIRNAI SINÁZRÓL, A FÉLSZEMŰ KALÓZRÓL

I.

A rabszolgák kalácsot kaptak meg sültet és úgy itták a fűszeres borokat, mint máskor kemény hétköznapiakon a dohosodó vizet. A dús lakomától, a déli melegtől, s a nászi virágoktól, amelyek elborították a gályát, elálmosodtak és ernyedő karral lödítgatták a hosszú-hosszú evezőrudakat. Némelyek már szundítottak is: hármásával a keskeny padokon. Térdükre szorították az evezőt s a homlokuk alá vonták vánkosnak. Senki se nógatta őket: a kalóznép is renyhén ténfergett a fedélen. Csak egy-két lapát vágta a tengert, az is megszokásból, — a többi felhúzódott a hajóbordák mögé. S a gálya lassan ballagott, szinte állott, mint valami százlábú gázlómadár, amely tollába rejtí fölösleges lábaít és beleméláz a vízbe.

A nászi muzsika is elhallgatott. Az arab zenészek, kék kötéllal-arannyal fogdostak össze a tengeri rablók, lerakták hangszereiket. Maguk alá szedték a lábukat és csendes szóval gubbasztottak a gálya farán, az alsó vitorlák árnyékában. Sinázzról diskuráltak.

— Rettenetes ember, — szörnyűködött a fuvalás arab. — Az orra olyan, mint egy vérengző keselyűé.

— A szeme olyan, — mondta a gitáros. — Én még soha se láttam ilyen villogó szemet. Két pisztoly, amely lövéssel fenyeget. Az ifjasszonyának pengettem a gitárt: erre ő rámnézett s a hideg végigszaladt rajtam. Azóta nem mertem az arcába nézni.

— Bámultad az asszonyát, Ali, — szólott az öreg Szelim, aki a csimpolyát fújta s aki már két hete, hogy vendége volt a kalózhajónak. — Azért nézett rád olyan fenyegetően a szmírnai.

— Én nem bámultam. Csak néztem. Igaz alázattal néztem. Mert szép és szomorú. Nagyon szép az az asszony, Szelim. A szeme bánatos, miként az éjféli, az orcája hajnal s a szája üde és ragyogó, mint egy nyári délelőtt. A padisa kertjében sincs tündöklőbb lilomszál. De miért nem takarta el fátyollal az ő szépségét? A kalózok is nézték. A rabszolgák is nézték.

— Ha igazhívő volna, — vélte a hegedű értője — rejtegetné az asszonyt férfiszem elől. Nem igazhívő ez a Sináz. Azt mondják: zsidó. De zsidónak se zsidó. Rabló, akinek nincs hite, csak a rablás, meg az arany.

A vén Szelim megrázta turbános fejét.

— Nem olyan gonosz, mint hiszitek. És nem is olyan rémületes. Jobb szíve van, mint a damaszkuszi kádinak. A kalózok imádják, pedig vezérnek ugyancsak fiatal még. A szolgák is szeretik. Ezen

55. Sinas Judeus Smyrnából (1500 körül)

a gályán nincs se ostor, se korbács: itt jószóval nógatják az evezőlegényeket. Hallotatok-e már hasonlót? A legistenfélőbb mozlím hajós is véresre vereti cselédeit, ha nem elég gyorsan hajtják a hajót. Emitt? Nézzétek: fényes nappal alszanak a rabok.

— Jó szíve van? — biggyesztette húsos ajakát a fuvalás arab. — A cimboráihoz jó. Bezzeg kíméletlen a hollandusokhoz, a hispániai és a portugál hajósokhoz, a taljánokhoz meg a britékhez. Még a muzulmán vagy zsidó kalmárokat is könyörtelenül kifosztja, ha bárkájukat a tengeren el tudja csipni.

— A rabszolgák szeretik, — vette át az ócsárlást Ali, a gitáros legény. — Pecsényét ad nekik meg bort és pihenteti őket, amikor neki is jólesik a heverés. A jó paripának is kijár az abrak, de ha vágtatni kell a mënnek, ugyan nem kímélik.

— Csítt, — súgta a kürtös — ne olyan hangosan. Nem jó ilyen magas árbocon lógni. Az embert körülropdósik a vízimadarak és csufolódnak szegény fejével.

Ali nem is hederített a csitításra.

— A rablók is szeretik. De csak amíg hűséges hozzájuk. Amíg megosztja velük a rablást. De meg fogják gyűlölni hamarosan.

— Ugyan, ugyan.

— Én mondom neked, agg Szelim, hogy meggyűlölik. Az asszonyáért fogják megutálni, a bánatos szemű asszonyáért, akivel most ülí nászát. Az asszonyt csak magának rabolta a szmírnai s a falka mindenén osztozkodni akar.

— Az asszony nem közös zsákmány, Ali. Az asszonyt nem rabolta.

— Nem rabolta? Rabolta. Különben nem lenne olyan szomorú. Sírátja a szülei házat, ahonnan elragadták. És talán a vőlegényét is síratja. Azt csak nem hihette, hogy tengeri rabló lesz a jegyese.

— Amióta menyasszony, Sináz a jegyese.

— S az atya odaadta neki?

— Az atya nem. Az ott pusztult el Szevillában a spanyol gyaurok máglyáján. Az anyja is, a testvérei is. És talán az ifjú is, akit mátkájául szántak. Azért szomorú; azóta szomorú.

Az arab muzsikusok megindultan hallgattak.

— A leányt — folytatta a csimpolyás — a víz adta a kalózvezérnek. A tenger hozta neki. A tenger tiszteli az erőseket, akik uralkodnak rajta.

— A tenger hozta?

— A malagai partokon portyázott Sináz. Akkor még síheder volt. Ott halászták ki a ladikot a lánnyal együtt. Hat-hét esztendősen lehetett a kis Támár. De már a szemében lobogott a rémület. Mert látta a máglyát.

— Szegény gyermek!

— Akik a tengerre bízták, nem csalatkoztak a vízben. A tűz ellensége megmentette a leányt.

56. Nathan Gázából, Sabbatai Cevi prófétája Diamant gyűjteményéből

57. Sabbatai Cevi a szmirnai álmissiás. (Régi metszet után, XVII. sz.)

Vitte Sináznak. S az ifjú szmirnai neveltette, mintha a tulajdon lánya lett volna. Hogy szüzzé serdült, magának jegyezte. Őt illette a szűz. Most elhozta a hajóra, mert Támár akarta. Szerette a leányt ezt a rablót.

A fuvalás hirtelen a szájára tette kezét és Szelim elhallgatott.

A fedél tulsó végén recsegték a lépcsők. Egy sárga selyemturbán emelkedett a gálya mélyéből, meg egy gyöngyös fátyol.

— Sináz, — mondta a fuvalás. — Meg az asszonya.

A kalóz párja dereka alá támasztotta karját s az arcába hajolt. Sétált vele a hajón. Vitte a virágkoszorús árbocok alá, meg a festett korlátokhoz és mutatta neki a tengert. Az asszonynak halvány rózsák fénylettek az arcán s a férfi kemény ábrázata is megszeliült.

A muzsikusok sokáig némán nézték őket. Elérzékenyültek. Érezték a szeretkezés illatát, ami a szerelmesekről áradozott és szerelmesei lettek a szerelemnek. A fuvalás elővette hangszerét s valami halk virágéneket dunnyogott rajta. A gitáros is tapogatta a húrokat.

A kalózvezér feléjük tartott.

— Muzsikát, arabok, — kiáltotta jókedvűen. — Folyassátok szívembe az éneket s én annyi aranyat öntetek a zsebetekbe, amennyi belefér.

A zene nekibátorodott.

Édes nászi dalok epekedtek. Szerelmi énekek ontották a tüzet. Harci nóták pattogtak.

A hajó felébredt délutáni álmából.

Meglódultak az evezőlapátok s a gálya, mely lassúdan ringott a habokon, most repült, mint a vízfecske.

A kalózok is felszállingóztak, s a fedélen nyüzsgött az élet. Mintha most indult volna révéből a kalózhajó.

Maga a tenger is elevenebb lett. Friss szelek jöttek északról s a vizen fürge hullámok szaladgáltak.

Az őfenn az árbócosárban harsány szóval kiáltotta:

— Hajó déllyugaton.

II.

Jakab, a görög kormányos rántott egyet a kormányrúdon s a gálya kitért eddigi útjából. Keleti irányból déllyugatnak: az afrikai partok felé.

A kalózok egynehánya a vitorlákhöz futott s az új irányhoz igazgatta. Mások végigrohantak az evezősök három emeletén, hogy serényebb munkára nógassák a rabokat. Az ágyús-legények hátrébb helyezkedtek a deszkafal megé, ahol beablakolt rések alatt tátogatták torkukat az ágyúk. Megtöltötték a pisztolyokat s a karabélyokat. Ovbe kerültek a kések meg a török. Fölszerelték a gyors ladíkokat, meg a hajító csáklákat.

A kalózok hajója úgy lódult előre, mint egy csukott ököl, amely fenyeget.

Mehemed, az ágyúmester, megkérdezte Sináztól:

— Elsütjük az ágyúkat?

58. G. Th. Zeitmann (1696—1747)

Diamant gyűjteményéből

— Csak a levegőbe. Ijesztőnek. Ma nem akarok vért látni.

— Hagyjuk futni a hajót?

— Nem. Utánamegyünk és elcsípjük. Csáklával magunkhoz kötözzük. Azután átmegyünk a fedelére. Ha amazoknak jó boruk van: mi isszuk az ő italukat, ha nem: isznak ők a mienkből. Ma vendégem lesz a tenger minden hajósa. Akarom, hogy megemlegessék szmírnaí Sináz nászát.

Mehemednek vigyorgós lett az ábrázata.

— Jó tréfa lesz. Az egér velemulat a macskával. Sináz bölintott.

— Tréfa, de veszedelmes. Az egér nem tudja, hogy tréfa. Azért jó lesz, ha szárazon tartjátok a puskaport.

Asszonyához fordult.

— Támár, — mondotta gyöngéden — menj le a kamrádba. Ott várj rám, amíg lemegyek érted. Ha itt lesznek a vendégeink, felhozlak. Hadd vigyék hírül a világnak, milyen tündökletes felesége van a szmírnaí kalóznak.

— Ne küldj el, Sináz, — kérlete az asszony. — Olyan sokáig éltem tőled távol: most melletted akarok lenni mindig. Itt akarok maradni az oldalodon.

Sinázt megílette a szerelem.

— Jó, maradj. Itt veszélyes lenni, de téged megóv a tenger szelleme, aki egyszer már megótalmazott a bajtól.

Támár elkomolyodott. Arcán halaványabbak lettek a rózsák. Sötét szeme sötétebb lett.

— Azért csak rabló a rabló, — morogta a fuvalás arab egy kallott kékselyem kendőbe bugyolálván hangszerét. — Még násza napján se tud lemondani a rablásról.

— Nézd az asszonyát, — sugta a citerás — milyen szomorú. A szmírnaí kényszeríti, hogy itt maradjon vele a veszedelemben.

— A vadállat! — dühösködött Ali. — Cimbora-nak kell neki az asszony. Kalóztársnak, nem hogy a párja legyen... Az az asszony szebb minden-nél, ami szép. Nézzétek, gyönyörűség őt nézni. Ó! Meg tudnám ölni ezt a rablót.

Szelim hallgatott. Nézte a végtelen vizet, melynek távolában kis árbócerdő látszott. Apró datolyaligetnek vélhette az ember sívatag végtelenjén.

— Nagy sárga tengerjáró, — jelentette vezérének Ibrahim, a figyelő. — Sok portéka lehet rajta. Hollandus hajónak látszik, de lehet, hogy brit.

— Ha hollandusok, jó. A hollandusok vidám legények. Még a kalmárja is jó cimbora, ha bort lát. A brit fanyar és kétkedő. No annál mulatságosabb, ha egyszer az italba kóstolt.

Megindult a hajsza.

Az idegen jármű veszetten menekült. Gyanút fogott vagy talán felismerte a gályát. Gyors hajó volt, sok volt a vitorlája s a szél is kedvezett neki. A távolság mindinkább nőtt.

— Juszuf, — kiáltotta Sináz a vitorlamesternek — rakasd föl valamennyi vitorlánkat.

A matrózok serények voltak. Pillanatok alatt husz vitorla lihegett s a gálya rohant, mint sarlós-hold zivataros fellegek közt.

De a messzi csak nem akart fogyni. A kalózvezér a rabszolgákat sürgette:

— Rajta, cselédek! Gyorsabban az evezőkkel!

A gálya mintha nem is úszott volna, százöles léptekkel szökdelt a vizen. Az üldözött hajó már nagyobbnak látszott.

De Sináz nem vette észre. Úgy rémlett neki: a hajó egerutat nyer. A szégyen és a harag biborlott a képén s nem mert Támárra nézni. Azt hitte: megmosolyogja hiábavaló erőlködése miatt. A hangja remegett az indulattól, amikor kiadta a parancsot:

— Minden legényem az evezőkhöz! Az ágyú-sok is.

A tenger sirt, akkorákat hasított hátába a gálya. Sináz türelmetlenül számítgatta: mennyi időbe telik, míg az idegen hajóhoz érnek.

— Két óra... Másfél óra... Ötnegyedóra.

Ekkor különös dolog történt.

Az üldözött megfordult.

— Meg akarják adni magukat, — tűnődtek a gályán. — De hol a fehér zászló?

A vitorlás sebesen közeledett. Sináz fedélre szólította a kalózokat az evezőpadok mellől.

— Juszuf, szeded le a szélső vitorlákat! Mehemed, az ágyúkhöz! Elő a karabélyokkal! Tartások készen a hágcsokat. Jakab, kissé oldalt!

A gálya balra tért. Csak a farával sandított az az árbocos felé. Mintha meg akarná kerülni, hogy hátulról támadjon neki.

A vitorlás jobbra fordult. Közeledett. Ugyanolyan sebes volt a jötte, mint az iram, mellyel az imént menekülni látszott.

— Vesztébe rohan — súgta izgatottan a fuvalás. Az arabok némán bólogtak: úgy van.

Csak a vén csimpolyás kételkedett.

— Baj lesz itten — mondotta és kopottas szakálla remegett, mint őszi szélben a falomb.

A kalózok mozdulatlanul álltak helyükön. Hallgattak. Némáságuk fenyegetett és gyanakodott.

Miglen az ör, ki fent ült az árboc kosarában, el nem hesselte a csendet meg a gyanut. Elordította magát:

— Spanyol hadihajó!

Ekkor egyetlen hosszú üvöltésbe tört ki a gálya:

— Hajrá!

Vad volt a kiáltás és féktelen. A rabszolgák olybá vették, mint egy indulatos nógatást: a gálya új lendüléssel rohant az ellenség felé.

A hajrá el se hangzott s az árbocoson kék-sárga lángok villantak fel. Búgás, ropogás, sístergés s a kalózhajó körül ágyúgolyókat nyeldes a tenger.

— A spanyolok, — mondotta haraggal Sináz. És parancsot adott az ágyúsoknak, hogy löjjenek.

— A spanyolok, — hebegte halotthaloványan Támár. — Értem jöttek. Az én számomra gyújták a tüzet... Anyám, a máglya!... A máglya!...

Szívében halálos emlékek tébolyogtak. Szemében a halál tükrözte magát. Összeroskadott.

Sináz karjába kapta és vitte a lépcsőkhöz. Golyók sívítottak körülötte: egy mintha meg is lökte volna. Nem törődött vele. Szaladt le a kamrába.

Lefektette az alélt asszonyt a virágos násznyoszolyára. És sok szerelemmel, sok-sok gyengésséggel megcsókolta a szemét.

— Ne félj, kicsi Támár, én elbánok az ellenségeiddel.

Megrémült. Az asszony fehér ruháját előntötte a vér.

Rohant fel a lépcsőn.

— Vén Szelim, — intette magához az arab muzsikust — te értesz a felcserséghez, szaladj az asszonyomhoz. Golyó érte. Siess. Átkozott spanyolok, ezért meglakoltok!

S mintha maga volna a sebzett, végigszágulzott a fedélen és ordítva osztogatta parancsait.

— Jóságos Allah! — sóhajtott a csimpolyás és loholt le a garádícson.

Társai siettek utána. Leültek a lépcsők alján s az ijedségtől meggémberedve füleltek fel a fegyverek lármájára.

Alit az asszony sorsa aggasztotta. Türelmetlenül várta, hogy visszatérjen Szelim.

— Csak nem halálos a seb!

Már sötét volt, mire jött a vénember. Ruháján vérfojtok barnultak. Arca sápadt volt és komor. Alinak szívébe döfött a fájdalom.

— Meghalt! Megölték!

Futott a fedélzetre.

— Adj fegyvert, — szólt egy kuporgó kalóznak, aki véres gyolcsba csavarta a karját — én is verekedni akarok a spanyolokkal.

A kalóz furcsán, fájdalmas-torz arccal bámult rá. Alí kimeresztette szemét.

A gálya csupa üszök volt és szomorúság. A virágkoszorúk megtépázva, szétzúllva búslakodtak szanaszét. A nagy árboc, mintha villám érte volna, kettéroppantva meredezett. A fedélen itt is, ott is halott tengeri rablók heverték. Vérnek és égett húsnak a szaga terjengett.

— Hol van Sináz?

Háta mögül füst jött és nagy-nagy világosság.

Megfordult. A spanyol hajó ég. Mind a négy sarkán.

A hajó felől dereglye érkezett. Sináz meg a kalózok.

Alí lobogó haragot érzett a szmirnai ellen s eltökélte, hogy számonkéri:

— A romlásba taszítottad az asszonyodat, kalóz. A halálba vitted.

De ahogy Sináz a fedélre lépett, torkán akadt a számonkérés.

A kalóznak véres volt az arca s az egyik szeme kifordulva, sötétlő üreggel meredt Alíra. A gitárosnak úgy rémlett, hogy félszemmel még rettenetesebben tud nézni a szmirnai, mint ahogy két szemmel szokott.

— Mit csinál Támár? Meggyógyította társad az asszonyomat?

A muzsikuslegény rémülten hebegett.

— Az asszonyod lenn van, haragos rabló. Lenn a hajóban. Ott van az asszonyod a kamrában.

Sináz rohant a kamrába. Hogy sejtéseit csititgassa, már a lépcsőn szólította az asszonyt.

— Támár, megyek le hozzád. Támár, megbosszultalak. Az apádat is megbosszultam. Az anyádat is, a testvéreidet is. Máglyát gyújtottam a spanyolok alá, Támár.

III.

Öt kalóz esett el a viadalban. Másnap temette őket a gálya Támárral együtt.

A kalózok holttestét gyolcsbavarrták. Nehezéknek aranyat raktak a halottas-zsákokba. Ki-kinek részét az évek óta felgyült zsákmányból.

Támár holttestét üvegkoporsóba tette Sináz.

Volt egy láda a hajó fenekén velencei kristályüvegből. Olasz kalmárhajóról rabolták valaha a kalózok. Az ékszereket tartották benne, a drágaköveket, és egyéb rablott kincseket. Sináz kiszórta a drágaságokat s halott asszonyát fektette az üvegfalak közé.

Aranyat, ékkövet nem rakatott melléje.

— Több kincset nem bír el a kristálykamara — mondotta sötéten a szmirnai.

Csak a drága nászi ruhát hagyta rajta, a ruhát, melynek selymén vérviolák bánkódtak. Csak a csillagos fátyol maradt a haján s a kalárisfűzér a nyakán. A kalárisnál csak a foga ragyogott gyöngyösebben, ha mosolygott. Most nem mosolygott többé.

— Majd lenn a tenger mélyében, ott ismét mosolyogni fog — csitította bánatát Sináz.

S a félszemét, melyet a dúlakodásban kivertek a spanyolok, veletemette Támárral. A koporsó felső zugolyába tette, hogy nézhesse a holtat.

A tengeri rabló nem sirathatja asszonyát. A kalóznak nem szabad sírnia. De a szem, melyet nem lát élő ember, könnyezhet, ha a halott asszonyt nézi. És nézheti az asszonyt az idők időtlen végéig.

Előbb a kalózokat temették. Egyenkint eresztették a vízbe az öt halott legényt.

— Nyissatok utat asszonyomnak — szolt utánuk a vezér. — Legyetek hűséges testőrei az üveggályának, melyben uratoknak, szmirnai Sináznak a felesége utazik.

Az üvegkoporsót zordonan állták körül a gályabeliek. Senki se mert hozzányúlni. Még nézni akarták az asszonyt, aki halottan is szép volt, mint a messzeség.

De Sináz intett s Támár koporsója ereszkedett lefelé. A kalózok nézték, amíg láthatták. A szemek égtek, de szárazon maradtak.

Csak a puhaszívú muzsikusok sírtak. Az agg Szelim, a fuvolás, a cíterás, a hegedűs, a kürtös, meg a többiek. Alí hangosan zokogta egy régi arab költő versét:

— A gyöngy viasszáll a tenger fenekére.

IV.

Az üvegkoporsó szállott, ereszkedett lefelé a feneketlen sirba. A tenger állatai köréje sereglettek. A medúzák s a tengeri csillagok színes lámpásokként bocsátkoztak rája. A nagyszemű halak izgatottan síklották körül, hogy megcsodálják a csillogó kristálytömlőcöt és hallgatag lakóját.

Támár holt szemehéja rezdületlen maradt. Csak a Sináz félszeme ügyelt és örködött.

Az öt halott rabló, mint öt kámzsás barát, haladt a koporsó előtt s a víz élői megteltek gyásszal és néma respektussal.

A mélység enyhén világított, mint az esthajnal vagy a reggeli derengés. A holt asszony keze búsan hevert a nedves selymek közt: két lebegyadt lilíom a fűvön. Keskeny ajaka haloványan meredt a kalóz félszemére.

A kalóz szeme nézte. Nézte a karját: ölelések dermedtek a karba. Nézte a száját: csókok fagytak a szájra. Nézte szomorú orcáját, dús haját. Nézte vérfoltos ruháját. Nézte a gyöngyfűzért finom, kékeres nyakán. Nézte a selymet, mely kicsiny mellére tapadt. Nézte hajlós derekát, mely nem hajlik többé. Nézte apró lábát az ezüstös saruban. Örökön nézte. Égett, izzott a félszem az oceán szürkületében, mint egy soha el nem pihenő csillag.

Lassan, szinte észrevétlenül síklottak így lejjebb-lejjebb. Hetekig, hónapokig, hosszú esztendőig tartott az utazás.

Úgy rémlett: az időnek itt nincsen feneké, akár magának a tengernek.

A halak is elmaradoztak, a medúzák se riktottak. Az öt tengeri rabló még mindig ballagott lefelé. Az üvegbatárt pedig húzta a mélység: valami láthatatlan gyászparipa. A batár utasa aluszik. Aludt a halott asszony, — arca, szája, szemehéja a homályban még bánatosabb volt.

A kalóz szeme nézte.

V.

A tenger hátán síklottak a gályák, Sináz rabló hajói. A jámbor kalmárhajók eszeveszetten futottak, ha észrevették. A hollandusok, a portugálok s a britek rémülettel meséltek a félszemű szmirnairól, az indiai vizek hatalmasáról, aki minden hajó portékáját megvámolja.

A spanyol hajósoknak nemcsak az árúit dézsmálta meg: a hajójukat is elszedte. S az életüket is. Hiába könyörögtek, rimázkodtak, zord haraggal szólott:

— Ám nyeljen el benneteket a tenger. Szálljatok a fenékre s keressétek meg az asszonyomat. Engeszteljétek meg az ő szomorú orcáját.

S a vízbe hányatott mindenkit, aki spanyol.

Egész flottája volt már az elszedett hajókból. És hiába jöttek ellene spanyol hadihajók: leverte valamennyit.

Ha nem jöttek a spanyolok, elébük ment. Ki a nagy oceánra, ahol az újvilágból jövet hoz-

Mert örök búbánattal, nehéz, bosszúálló szerelemmel emlékezett Sináz ifjanholt asszonyáról, Támárról.

„Szenséges isten, ki vérvirágot hintesz
Erdőkre, mezőkre!
Tehozzád kiáltunk, légy a hadak utján
Seregeink őre.
Ha ránk tör az ellen véres ütközetben,
Állj bosszút értünk,
Mert kiapadt már a könnyeinknek árja,
Oly sokat szenvedtünk.
Gyermekeink közül a bátrak, erősek
Hősi halált haltak...
Adj nekik, ó Uram, örök üdvösséget,
Csöndes nyugalmat.
Hamvadó porukból fakadjon borostyán,
Hírvirág, dicsőség,
Hogy édes anyáink az ő szent nevüket
Legendába szöjjék,
Büszkén mondogatva: Szép magyar hazánkért
Mi eleget tettünk,
Mi hőseket szültünk, hőseket temettünk!

Handwritten musical score for "Lied der Fata Morgana" by Franz Schubert. The score is in G major and 3/4 time, featuring a vocal line and piano accompaniment. The lyrics are in German. The score includes various performance markings such as "sehr schnell", "ruhiger", "zögernd", and "mit Dämpfung". The piece concludes with a final chord marked "mit Dämpfung".

56

DR. GELLERT SAMU: JOMKIPUR AZ OLASZ HARCTÉREN

Olasz harctér, szept. 23.

agy idők egy nagy napjának emlékei akarnak lenni e sorok. Az idők nagyságának szerzője az Úr akarata, aki végtelen bölcsességében úgy rendelte, hogy az emberek szívében évtizedek óta gyülemelő ellenszenvek és rokon-érzések egy minden emberi képzeletet megcsúfoló méretű világháborúban csattanjanak ki, — a nap nagyságának szerzője ugyancsak az Úr akarata, amely azonban már sok ezer évvel ezelőtt nyilvánította ki, hogy az év tizedik napja az engesztelés ünnepe lesz, melyen a világ sorsának könyve egy újabb évre lezáródik, elrendeltetvén minden bűnnek megbocsátása vagy bűnhődése és minden ember életének rendje.

Színhely az olasz harctér egyik foltja, amely a borzalmak és emberfölöttiségek e színterének többi foltjaival semmiben sem különbözik. Örült rendszertelenségben elszórt hegyek és völgyek lánc, amelyet e rútul oldalba támadott birodalom géniusza feszített ki a határon, hogy álnok ellenségtől áttörhetetlenül óvja az agg uralkodó népeit. Az egyik hegy lábánál hirtelenül előtáruló mély katlan peremén deszkából volt összetákolva egy nagyobbacska kunyhó, amely az oldalt és tetejét rárakott galyakkal befedve olyannak tetszett, mint

59. Berek Joselovitz, a lengyel felkelés zsidó vezére (1830)

egy sziklafalhoz tapasztott fecskefészek. Ez volt a templom, melybe Izrael itteni fiait ünnepi áhítatukat elhozták, hogy bűneikért bocsánatot és maguknak és embertársaiknak boldog jövőt könyörögjenek a Úrtól.

Olyan volt a templom, mint egy sziklafalhoz tapasztott fecskefészek, mert egyetlen kőfala a völgy-katlan meredek sziklaoldala volt, amelyhez a deszkaalkotmány támaszkodott, hogy védje az idő és a háború viharai ellen, — és mert ott röpködött felette időnként héjamódjára egy-egy ellenséges repülőgép, kutatva, nincsenek-e a gyanusan összebomló lombok között az ő pusztító ösztönüknek útjában álló emberek, vagy fegyverek, — és mert a kis kunyhóban összegyűlt zsidó lelkek megriadt fecskefiak módjára bujtak benne össze a mindenható Isten könyörületének szárnyai alatt és szomjas madárfiókként siráncokoztak és könyörögtek az Úr irgalmáért.

Kol Nidré énekel a kántor megviselt egyenruhában, karján tisztiszolgái karszalaggal, vállán talisszal, amely a tiszt szolgából néhány órára lelkipásztort és szószólót teremt harmánc zsidó léleknek az Úr színe előtt. A kántor remegő hangját, amelyet elfojtott zokogás tesz fátyolosná, el-elnyomja a harmánc hívek összeharsanó dala, amely egy-egy pillanatra a Nero circusi játékaiban az ég felé küldött zsoltárokkal emlékeztet túlbuzgó áhítatával és bizakodásával. Kol Nidré — zengi harmánc istenfélelemből borzongó lélek és bennem lelkemre hulló könnyek patakját fakasztja az a gondolat, — mennyit szenvedett népünk egy évezred alatt e dal jegyében és nem tudtam szabadulni egy minden buzgalmat felülmúló újabb szenvedés képétől, hiszen a ma leghatalmasabb hatalmak egyike most omlik össze és az irtózatosságból máris kiordít a vádoló hang a zsidó ellen és máris készek fejére olvasni a hitszegést, az ámitást, hogy bűnbakot adjanak a vérre szomjas megvadult tömegek kezébe.

Kol Nidré — zengi harmadszor is a kántor és harmánc híve és az én lelkem könnyes szeretettel száll egy fehér sziklaktól övezett, várkoszorúzott zalai városka fehér templomába, ahol most egy ezer szenvedéstől megráncolt homlokú öreg ember áll az oltár előtt, hogy híveinek lelkéért és boldogságáért küldje zsoltáros szavát az Úrhoz, hogy értem és testvéreimért, az ő öt katonafiáért könyörögjön a Mindenhatóhoz, hogy az ő fájdalmak özönében megtisztult áhítatával ostromolja az egek kapuit irgalomért, isteni kegyelemért.

Könnyek fátyolozzák el az én tekintetemet is, visszatérhetetlenül feltörő zokogás könnyíti meg lelkemet, egy ártatlan, édes, gyönyörű gyermekszempárt látok a magaméba mélyedni és a csordultig megtelt szívvel kérem: Adonaj szefoszajtíftoch és áldom az Örökkévalót, aki mindenható erejében támogatja a lankadókat, sebeket gyógyít, holtakat támaszt fel és megőrzi irgalmas jószágát a porban alvók számára. Hogyan mondhatom én ezeket az

60. G. Küstner: dr. David Friedländer

Diamant gyűjteményéből

elpusztíthatatlanul szent imákat már százszor és százszor el a nélkül, hogy szentségüket megéreztem volna, ahogy ma érzem? Hogyan nem éreztem ki a Smauno Eszré minden mondatából azt az évzredes szenvedést, amely annak minden külön szavát írta, azt a törhetetlen hitet, amely minden betűjét megszenteli és mely miatt csak azzal az áhítattal volna szabad ajkunkra venni ezeket az igéket, amellyel a Kohen Godaul, a főpap a szentek szentjébe lépett?

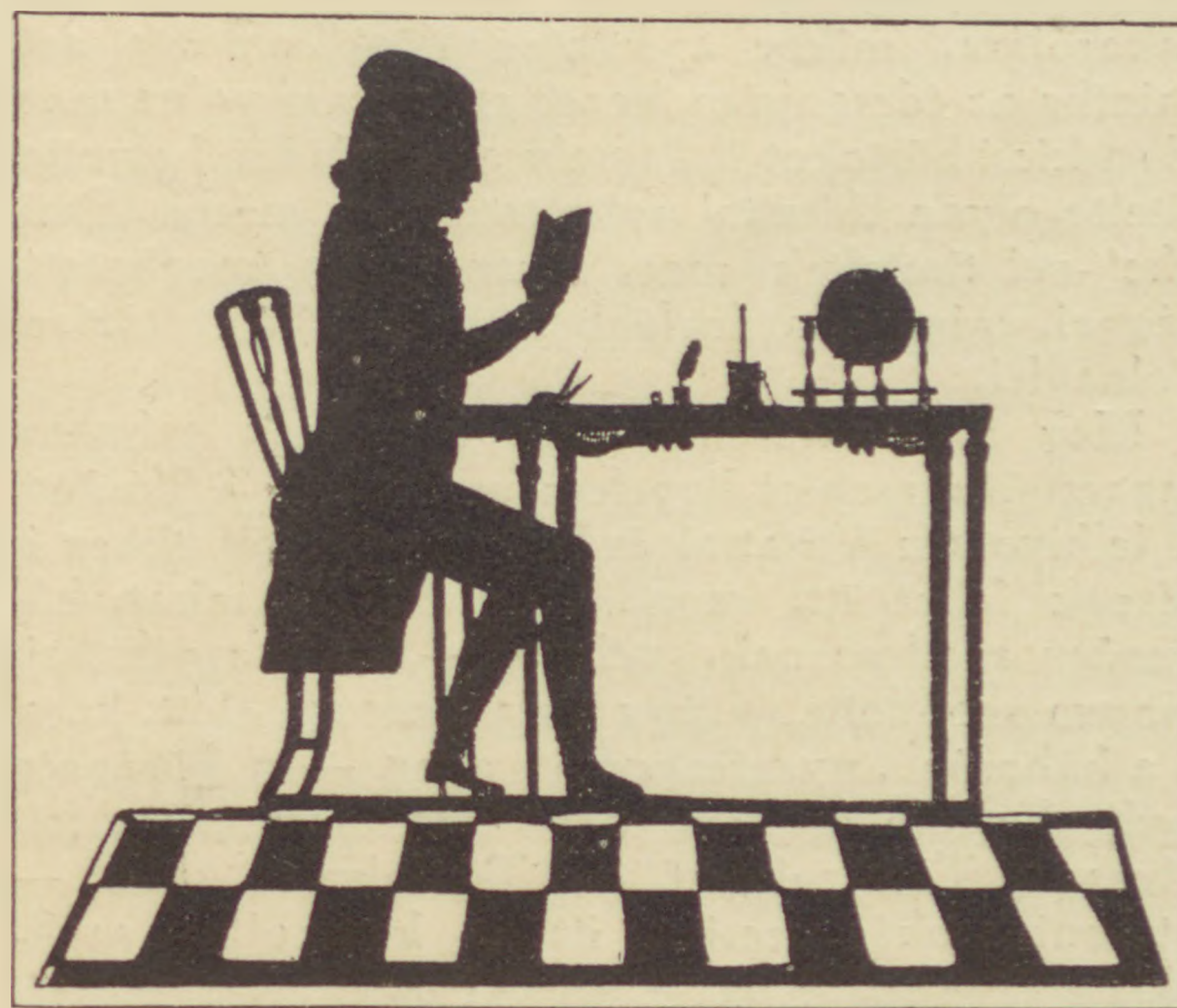
Ezekkel a gondolatokkal foglalkozva néztem a körülöttem imádkozó nedvesszemű katonákat, kiknek mereven a földre szegezett vagy esengve az ég felé emelt tekintete az Úr közelségének érzésétől látszott ihletettnek. Ezeket a tekinteteket nem lehet többé elfelejteni, amint nem vagyok képes leírni a földöntúli megdöbbenés kifejezését, amely bajtársaim arcán kiült, midőn a kántor ajkán felriadt a szó: hiné jaum hadin (íme az ítélet napja) és midőn ugyane pillanatban a hegy túlsó oldaláról egy hatalmas ágyú apokaliptikus dörgése reszkettette meg alattunk a földet, — úgy nem fogom e pillanatok benyomásait soha elveszteni. Hiné jaum hadin — ez a három szó ült harminc ember arcán mereven, soha lemosódni nem akarván, az áhitat, a szeretet, a hitbe való kapaszkodás és a rémület valami félelmesen nagyszerű keveredésével.

Harminc szótlán, nehézszívű ember hagyta el a sziklafalhoz ragasztott istenházát az istentisztelet

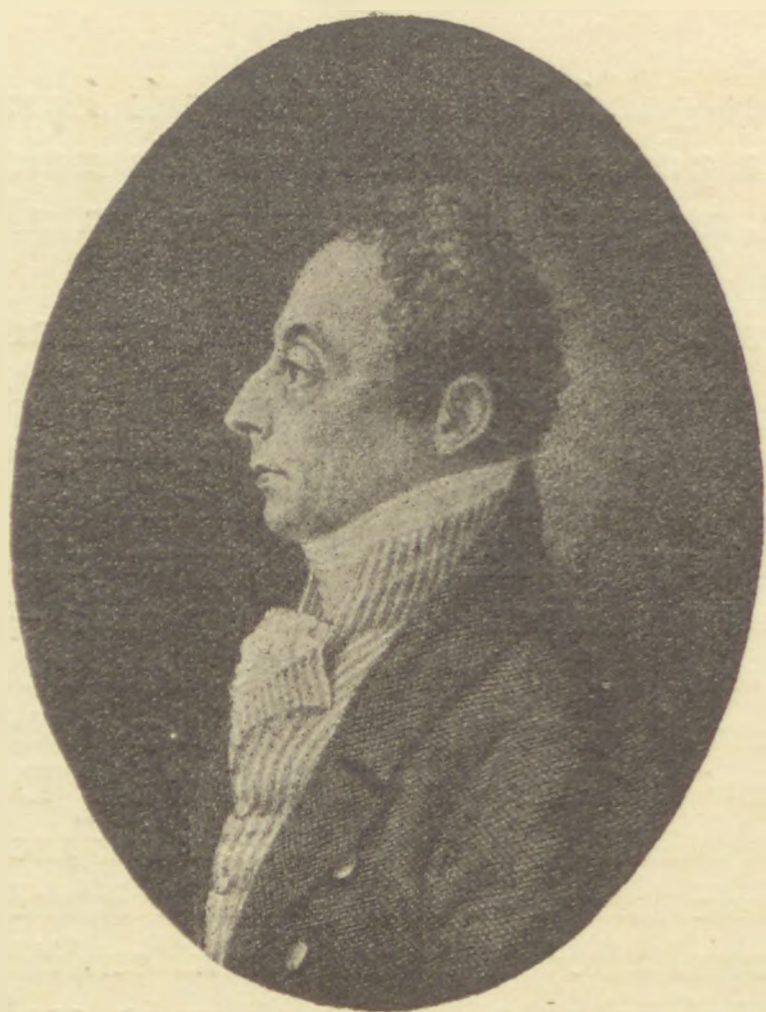
után, hogy könnyes gondolataikat elvigyék haza fedezékeikbe, ahol a porban is bizakodva alszanak, mert hiszen az Úr megőrzi hűségét a porban alvóknak.

Jomkipur napjára a jó Isten jó időt adott harminc katonájának, szelíden borús volt az ég, felhőfüggöny takarta el a napot, hogy ne tegye túlságos meleggé a deszkatemplomot a buzgó lélekkel összesiető embereknek, hogy ezeknek ne legyen elviselhetetlen a magukra szabott böjt, mely alól — ha valamelyik tágitani akart volna lelkiismeretén — a háborús viszonyok jogcímén talán felmentést nyerhetett volna saját lelki parancsolójától. De nem kért felmentést senki, — a nélkülözéshez szokott katona nemcsak istene, önmaga előtt is szégyelte volna megszegni a böjtöt és mindenki említés nélkül viselte el az önkéntes nélkülözést, még csak a szokásos szünetekbeli „hogyan böjtöl” kérdés sem hangzott el egyszer sem, mintha a böjt emlegetését mindenki az Istennel szemben való „defradmacholás”-nak, bűnnek érezte volna. Nem volt még zavartalanabb hangulatú, ünnepiebb színű, őszintébb áhítatú istentiszteletben részem soha, mint amilyen ez a minden szertartáskodástól ment, egyszerű imádkozás volt az egész napon át. Mindenki az Úr közvetlen közelségében érezte magát. Itt, néhány ezer lépésnyire a lövészárkoktól a történelemírás által a legnagyobb, legtitanibb küzdelem színhelyéül már előjegyzett fensík szomszédságában, érthető módon sokkal közvetlenebbül érintkezik minden hívő lélek az Istennel, mint bárhol másutt.

Csak egyszer fenyegette némi veszedelem az általános áhítatot. A Sachrisz bevégeztével ősi hajlamból szinte ösztönszerűleg hitközséggé alakult már a gyülekezet. Az őrmestert, aki a templomot építette és az istentiszteletet megszervezte, mindenki Rasekolnak tekintette, egy másik őrmesterünket, mert Tórát szerzett istentiszteletünkhöz, egy kedves szívű, miniatűr Tórát, Gabeként ke-

61. Dr. Michael Friedländer (1767—1824) saját maga készítette szíjuttja

62. Jehuda Leb Ben Zeeb (1764–1811)

63. Thias Weyl, badeni orsz. főrabbi
Paul Diamant gyűjteményéből

64. L. Ben Dávid (M. S. Löwe pinx.)

zelt mindenki, én magam valami alelnök-féle lehettem különféle rátermettségeim alapján, — és egyszer csak vita támad afelett, vajjon a Tórához való felhívásokat nem kellene-e ősi máramarosí módon ellicitálni. Büszkeségem, hogy e jellemző incidenst sikerült oly módon elintéznem, hogy hiszen módjában áll mindenkinek a Miseberachok során jótékony célra áldozni, bizzuk tehát a felhívások intézését a Gabe urra, — ezzel az igaz áhitatunkat sok oldalról fenyegető incidens elsimult és nem is zavarta az ünnepet többé semmi. A Tóra kivételével már minden arcon ott ült az igazi áhitat.

Mikor a daliás alakú kántor kivette bőrtokjából a pici Tórácskát, az jutott eszembe, hogy valamikor úgy tanultam, hogy a komikum főeleme az ellentétek szembeállítása, hogy a pici az óriással szembeállítva feltétlenül komikusan hat. Nos hát, a pici Tóra az erős katona kezében egész más-ként hatott. A Sma Jiszróelt könnyes szemmel énekelte kántor és gyülekezet és én is úgy hajoltam rá a pici pergamenttekercs gyanús színű selyemtakarójára, mikor a kántor körülhordozta azt, mintha az édesanyám kezét csókoltam volna meg. És a kicsi bőrtokot is, amely a frigyládát helyettesítette, olyan áhitattal nyitottam meg, mikor „Psizche“-vel tiszteltek meg, olyan mély meggyőződéssel, mintha a legfőbb szentély ajtaját tártam volna fel.

Még a Tóraolvasás alatt is otthon sohasem tapasztalt ünnepies figyelem uralkodott, a Tóránál a felhívottak áhitattal és boldogan, hogy ebben is részük lehet itt, mondják el az áldásokat, bőkezűen snóderoznak, nehogy — mint egyik bajtársam mondotta — úgy lássa önmaga előtt, hogy ő a háborún „nyerészkedni“ akar, — a közönség pedig buzgón kíséri ünnepi imakönyvéből a felolvasott Tóraszakaszt. A Tóraolvasás után — otthoni szokás szerint, itt is kivonultak azok, akiknek — boldogok — szülőik élnek, mert következett a Mazkir. A Mazkir könnyek, nehéz sóhajok,

fuldokló könnyörgések áradata. Kemény katonák, vitézségi érdmekkel mellükön, zokognak, mint elhagyott, árva gyerekek. És elvisznek könnyeim, elvisz mélységes megrendülésem Istenemhez, közel hozza hozzám anyám szent lelkét és én megkönnyebbült szívvel érzem felsarjadni szívemben a reményt, — édes anyám szenvedésektől megszentelt, jóságos lelke imádkozik mindnyájunkért a jó Isten zsámlyánál, haza fog könyörögni engem és véreimet apánkhoz, visszakönyörgi nekem drága kicsi családomat, kieszközli a jó Istennél, hogy boldoggá tehessem azokat, akik az aggódó szeretettel rám várnak, rám vannak bízva.

A Mazkir könnyözönéből nemcsak én kerültem ki megkönnyebbült, megerősödött lélekkel. Bajtársaim mindegyikének szeméből előtört könnyeinek fátyolán át a reménység, az Isten kegyelmében való törhetetlen hit új tápot nyert. Talán hogy ez kifejeződhessék, történt, hogy Smauno eszré előtt egy ellenséges repülőgép pontosan az imahely felett megállott és keringeni kezdett, mintha bombát akarna dobni, vagy ütegálláspontot akarna jelezni saját tüzérségének, — az ajtóban állók riadt tekintettel néztek fel a gépre, rémületüket mindenki észrevette, mégis mindenki valami fanatikus nyugalommal fogott bele a Smauno Eszrébe, — mindenki biztosra vette, hogy sem a gép nem fog bajt okozni, sem ide egy lövés nem fog esni. A gép eltávozott pár pillanat múlva és egész napon egyetlen ágyúlövés nem hangzott az imaház környékén.

Ez az eset mélyítette még hatalmasabbá az Uneszane Tókef és az Avaudók áhitatát és még feledhetetlenebbé tette a nap emlékét mindnyájunk számára.

A nap befejezésének elmondásához derültebb hangra kell áttérnem. Fel kell ugyanis jegyeznem, hogy a jó Isten mindjárt földi jutalomról is gondoskodott számunkra őszinte bizakodásunkért, törhetetlen hitünkért. Istentiszteletünkön, sőt annak rendezésében résztvevő egyik hadnagyunk, Löwy Salamon, valahonnan a föld alól, vagy legalább

is jó sok kilométer messzeségből hófehér ünnepi kalácsot szerzett, azt adta a templom közelében levő sátrában vendégül látott bajtársaknak a forró tea és kávé mellé, előtte természetesen nem maradt el a megszokott snapsz sem és bőségben volt a kalácsra illatos, sárga friss vaj is, mind olyan kincsek, melyeket csak az tud kellőképen megbecsülni, aki legalább pár hónapot már a harctéren komisz kosztalon eltöltött.

Hogy pedig az örvendetes felé hajló vonal még emelkedhessék, — otthon még nagyobb meglepetésül bőséges vacsorával lepett meg bennünket egy keresztény bajtársunk, Hagn István szakaszvezető, civilben pesti cukrász, aki sem fáradságot, sem a tisztí étkező éleskamráját nem kímélve, szerezte számunkra ezt a kedves és megható meglepetést, amelyben a máshitű bajtárs részéről jövő figyelem és megbecsülés legalább olyan jól esett, mint a vacsora kánaáni bőségű műsora.

A jövő évben adjon a jó Isten minden jó zsidónak boldogabb, sőt boldog ünnepeket.

FEJES-BOLDIZSÁR FERENC: ANYÁM MEGHALT

Elmult áldások lágy esője
Porlasztja kint a temetőtalajt . . .
Fázom . . .
Rózsás álmok hő epedője,
Anyám meghalt.

Egyszer régen rettegő ésszel
Gorgófejes rémület hajnalán
Féltem
S megálmodtam — birkózva tűzvésszel —,
Hogy meghalt az anyám.

Akkor jobban hittem mint mostan.
Ma erőltetem a vig szót és a dalt.
De haj!
Szívemben véres akna robban:
Anyám meghalt.

Nem volt olyan dús életű senki.
Olyan bőség senki szív-asztalán . . .
Így volt . . .
S biblia, korán, semmi sem menti,
Hogy meghalt az anyám.

Ő volt, ki a dalt adta nékem.
— Forrást eresztett az ősi bazalt —
S mégis,
Egy csendes őszi estefélen
Anyám meghalt.

Élte több volt mint százezrek élte.
S csókja milliók csókja volt talán.
Elhunyt . . .
S azóta megszűnt a világ léte,
Hogy meghalt az anyám.

KÁRMÁN MÓR¹ (1843—1915)

magyar zsidóságnak Kármán Mór azt a hivatást tűzte ki, hogy a maga sajátos értékével, jellemzetes vonásainak kifejtésével, vallásos irodalmának és tudományának tartalmával gyarapítsa a magyarság erkölcsi gazdagságát. Nincsen ennek a hivatásbetöltésnek hatalmasabb példája mint maga Kármán önfeláldozó életének történelmi hatású munkássága.

Mit jelent ez a pálya a magyar közművelődés történetében, arról már készültek is s bizonynyal nemsokára készülnek még a följegyzések. A Mult és Jövő olvasóinak (az 1914 januári számban) Alexander Bernát vázolta Kármán jelentőségét, Alexandernak köszönhetjük a legbensőbb és legbehatóbb tanulmányt is nagy mesterünk elméletéről, valamint tevékenységéről. (Budapesti Szemle 1914 január). Rendkívül vonzó és sokoldalú képet ad róla a Volf György és Waldapfel János szerkesztette Emlékkönyv (Budapest 1897.) A Budapesti Tudományegyetem, a Magyar Pedagógiai Társulat, az Orsz. Középiskolai Tanáregyesület és a Gyakorlógimnázium képviselői Kármánban a legnagyobb magyar pedagógust búcsúztatták, a magyar tanárok tanárát, a Praeceptor Hungariae-t, Magyarország tanítómesterét. E helyütt Kármánnak teremtő, szervező, a nemzeti közoktatás egészét összefoglaló munkásságát nem tárgyalhatjuk. Csak azt vázoljuk, hogy ő valóban a zsidóság erkölcsi tartalmával gyarapította a magyar közművelődést.

Gyermek- és ifjúkori nevelését Kármán Szegeden nyerte: minden iskolai tanításnál döntőbben hatott reá a legnagyobb magyar rabbinak, Löw Lipótnak oktatása, útmutatása, példája. Még a 70 éves Kármán is Löw Lipót képen mutatja be az eszményi rabbinak vonásait. Löw magát Kármánt is rabbinak kívánta nevelni. De szenvedélyes biblia-szeretete, nemes vallásossága, áhítatosan komoly erkölce mellett Kármán mégsem tudta magát a papí pályára rászánni. Egy ideig tanítói hivatását összekapcsolta a felekezet szolgálatával, mint a pesti izr. hitközség hittanára (1868). De csakhamar Eötvös József báró megbízta a német tanárképzés tanulmányozásával. Kármán hazajön s megalkotja a magyar nemzeti középiskolát.

Kármán nevelésméletének alapgondolatja zsidó. Ez az elmélet abból indul ki, hogy az ember történelmi lény; a nevelés célja, hogy a serdülő nemzedéket a történelmi folyamatba beléállítsa, hogy a jövő feladatokra előkészítse, képesítse. A nevelésnek ezt a rendeltetését az az erkölcsi meggyőződés szabja, hogy a nemzedékek felelősek egymásért, egymásnak. Már pedig ezt a történelmi

¹ A Mult és Jövő technikai kiállításából eredő külső akadályok szűk térre szorították a gazdag mondanivalót.

szolidaritást a mi Szentírásunk tanítja. Így hirdette Kármán az egyetem etikai tanszékéről.

Egyáltalában mindig fennenn vallotta erkölcsi gondolkodásának zsidó eredetét. Egyetemi tanársága 40 éves jubileumán az összegyűlt tanári kar és a hódoló hallgatóság előtt átmenetül a görög etikához a próféták erkölcsi tanítását fejtegette.

A zsidó vallásosságnak mívoltát Kármán épp a Mult és Jövő-ben tette elmélyedő tanulmány tárgyává (1914 januári füzetében). Ellentétben a kereszténységgel, az iszlámmal és a buddhizmussal, a zsidóság nem törekszik a világvallás hatalmára, nem kívánja a földet zsidóvá tenni; másrészt nem jelöli ki egy alapítónak a személyét utánczandóképül, — hanem tárgyi erkölcsi eszményt alkot, ahogy annak megvalósításával a zsidóság példaadóan hasson arra a nemzetre, amelyben hazáját találta.

Goldziher professzor tesz róla tanuságot, hogy Kármán a legtagabb értelemben vett bibliai tudományos irodalomnak gazdája volt; évtizedeken át együtt folytatott vasárnapi sétáikon bele nem fáradtak a bibliáról való eszmeváltásba. Életének utolsó éveiben pedig Kármán, visszavonulva tevékenysége egyik-másik teréről, figyelmét, idejét és munkáját fokozottabb mértékben szentelte egyrészt a zsidó közoktatásügynek (egy zsidó középiskola megszervezésének), másrészt a próféták tanulmányozásának.

Kármán maga is erkölcs hirdető prófétára emlékeztet. Eszményét a Deutero-Jesája festette „Isten szolgája”-ban látja, aki önzetlen készséggel áldozza föl mindenét és önmagát is. Egyéniségében Jeremiás prófétához hasonlít: békés emberszeretete, nemes jóindulata mellett is „a harc és küzdelem embere az egész ország ellen”, az ország ellen, a nemzetért, felekezete dicsőségére. „Felekezetünk hálája, nemzetünk tisztelete” legyen pályabére.

Heller Bernát

LORÁNT MIHÁLY: GALICIAI EMLÉK

Az ég szürke volt, a végtelen sárban
Egy piszkos, rozzant, hosszú szekér állt.
Isten tudja, hogy kire, mire várt,
Isten tudja, hogy hova vitt az útja.

Véreim ültek rajta: bús zsidók,
kivert zsidók, vad kozák űzte őket:
a gyermeket, az aggot, meg a nőt.
Hol pihenhettek, hol lett vajjon nyugtok?

Hogy fájt akkor az élet, Istenem,
szívem dobbant, öklöm összeszorult,
elborongtam, szemem könnybe borult.

Isten, te áldott, velünk vagy te mindig:
láttam, a hitük a szemükben égett,
láttam a szájuk, amint imát végzett.

Zsigmond-utcai hadikórház.

SZENTFÖLDI ADOMÁNYOK

élet felé irányul most egész Európa szeme. Győzelmes hadseregeink zászlói együtt lobognak a próféta zászlajával. A központi hatalmak diadalmas hadi jelvényei együtt járnak a török lobogóval és amerre e szövetséges zászlók lengenek, a Hadisten karja kelet felé mutat. Talán a Balkán tűzfészkében fog eldőlni az európai válság, a világháború. Egyre szorosabbá és bensőbbé válik a kapcsolat a Török birodalom és hazánk között és a benső viszony az elkövetkező békekorszakban még erősebb lesz. Egy okkal több, hogy testvéri érdeklődéssel forduljunk a Szentföldön élő véreink felé. Európa minden államában működtek eddig is bizottságok, melyek a Szentföldön élő szegénysorsú jámbor hittestvérek segélyezésével foglalkoztak. Németország maga jelentékeny összegeket küldött évente Jeruzsálembe eddig is és Magyar Hazánkban is főképen a konzervatív körökben szeretettel foglalkoztak a palesztinai hitsorsosok ügyével. Ezeknek helyzetét most a háborús viszonyok nagy mértékben súlyosabbá tették, úgy hogy jámbor hittestvéreink a Szentföldön nyomorba jutottak, éheznek és a legnagyobb szükségben tengődnek. Ez indította úgy Németországban mint Ausztriában hittestvéreink legjobbjaít, hogy figyelmüket immár ujólag erre a kérdésre irányozzák és valóban tetterejük és áldozatkészségük hathatós erő kifejtése lényegesen meg fogja javítani szerencsétlen hittestvéreink helyzetét és sorsát. Hazánkban dr. Lederer Sándor buzgó és lelkes kezdeményezésével hasonló célú mozgalom indult meg, mely az erőteljes wieni akcióhoz csatlakozva Magyar hazánkban is intenzívebbé óhajtja tenni a szentföldi zsidók támogatását és eziránt az eddig távolálló körök érdeklődését kívánja megnyerni.

A szövetségi viszonynál fogva, mely birodalmunkat a Török birodalomhoz fűzi és mely szent háborúnak tüzeiben kovácsolódik tartóssá és szilárdná, a testvériség kötelékébe, mely szentföldi hittestvéreinkhez csatol, egy új szál fonódik, a szövetségi kapcsolat szála, mely mintegy jogunkká teszi a köteleességet, hogy palesztinai testvéreink ügyével törődjünk. Reméljük, hogy dr. Lederer Sándor lelkes kezdeményezése, mely főképen a magyarországi származású szentföldi zsidó testvérek fölkarolását tűzi ki célul, hűséges visszhangra fog találni egész hazánkban és melegen ajánljuk a mozgalmat minden igazszívű intelligens magyar zsidó szeretetteljes pártfogásába.

Dr. H. S.

Minden magyar polgár kötelessége a magyar nemzet hadikölcsönére jegyezni!

TOLL- HEGYRŐL

„CSUNYA DOLGOK“. Ilyen cím alatt a szerbek félhivatalos lapja, a Samouprava cikket tett közzé, amelyben a legnagyobb megbotránkozás hangján teszi szavá egyes szerb lapok „csunya eljárását“, hogy még ebben a komoly időben is, amikor a zsidó polgárok együtt véreznék az ország többi polgáraival a haza védelmében, nem átalják a zsidókat megrágalmazni és oktanul a zsidók ellen izgatni. „Illetékes helyen — írja mintegy intésül a szerb félhivatalos — nagy megütközést kelt ezeknek a lapoknak az eljárása és tudni fognak majd eszközöket arra, hogy a nagy idők harmóniáját csunya felekezeti izgatások meg ne zavarják.“ Nem akarunk ehhez a dologhoz semmiféle kommentárt hozzáfűzni és nem akarjuk az ügyesség figyelmét egyes magyar lapok antiszemita heccelődésére felhívni. Elvégre még azt felelhetik: „Csak nem tanulunk emberséget a szerbektől!“

ÖTEZER VASKERESZT. Ennyit kaptak eddig a német zsidó katonák, akiknek pedig azelőtt kevés alkalmuk volt a katonai erények gyakorlására. Hiszen a háború előtt még egyszerű lájtnánt sem lehetett egy német zsidóból. Most a vaskeresztek ezerein kívül sok magasabb tiszti kinevezés is jutalmazta már a zsidó katonák hősiességét. Reméljük és bízunk a német becsületességben, hogy a háború után nem fogják többé a tisztirang kellékéül a szenteltvizű keresztséget megtenni, hanem megelégszenek a tűzkeresztséggel, amelyen a zsidóság immár átment.

EGY GOROMBA GRÓF, vagy hogy az igazságnak megfelelő alliteráció még teljesebb legyen, egy gazdag, goromba gróf, kinek több ezer holdas latifundiuma a háború alatt nagy örökséggel is gyarapodott, energikus levelet írt a Vöröskereszt egyesület szeretetadomány-osztályához, melyben kéri magának, hogy öt holmi háborús adakozásra való felszólítással zaklassák. Nem feladatunk, hogy a nemes gróft hazafias kötelességére oktassuk ki, csak leszögezzük a tényt, mely tudomásunk szerint nem áll éppen egyedül és amelyről sokkal kevesebb szó esik mostanában, mint például holmi zsír- vagy krumplirejtegetők bűneiről. Pedig egy sok ezer holdas latifundiumot, sok milliós örökséggel együtt a háborús áldozatkészség elől elrejtteni van legalább is olyan hazafiatlan cselekedet, mint ama sokat emlegetett izraelitáé, aki egy ötkilós bődön zsírt vagy egy fél zsák krumplit rejtett el pincéjében, amiről az antiszemita lapok hasábos vezércikkeket és egyéb értékes tanulmányokat írnak.

Secundus.

AZ OMIKE HÁBORÚS ALMANACHJA

Örvendetes zsidó irodalmi eseményről adhatunk hírt olvasóinknak. Az OMIKE elhatározta, hogy a jövő év elején megjelenő, nagyszabású háborús almanachot ad ki, amely dokumentumak lesz a magyar zsidóság érzésének a háború alatt és emléke mindannak, amit a magyar zsidóság e nagy időkben gondolt és cselekedett, főképp pedig azt a szellemet s hangulatot fogja megéreztetni és megörökíteni, amely oly tömör egésszé kovácsolta a magyar zsidóságot a magyar haza szeretetében és az örömteli áldozatkészség emelkedettségében. Minden apologetikus célzatot és kihívó hívalkodást mellőzve, az önértetnek, a saját magunk megbecsülésének forrásait akarja táplálni ez a munka és egyben buzdítója és útmutatója kíván lenni az eljövendő nemzedékeknek és az elkövetkező boldogabb időknek. A tettek, érzések és gondolatok ércpikkelyeit akarja egymás mellé róni és hatalmas monumentummá kovácsolni a jövő számára.

A legelső magyar írók és művészek lesznek az OMIKE munkatársai ennek a nagy célnak a megvalósításában. Elsősorban pedig értékes támogatást nyújt a Magyar Zsidó Hadi Archivum vezetősége és az általa gyűjtött értékes anyag. Körülbelül 100 művészi illusztráció, gyönyörű műmellékletek, szövegképek és rajzok fogják díszíteni az albumot, amely ily módon állandó, maradandó értéket nyer.

Az OMIKE ezzel a hazafias művel súlyos feladatot vállal a mostani nehéz időkben. De a vezetőség meg van győződve, hogy a cél, amelynek szolgál, minden áldozatot megérdemel.

A gyönyörű Album tartalmában, külső alakjában, méreteiben és művészi kiállításában méltó lesz a nagy célhoz. Az OMIKE pártfogó tagjai, illetőleg a Mult és Jövő egészéves előfizetői az albumot díjmentesen kapják. Bolti ára nem tagoknak 25 K lesz, luxuskiadású példányok ára 100 K.

KRÓNKA- ÉS-ÖZEMLE

DR. GOLDBERGER IZIDOR: REFLEXIÓ

elki készségünk egész ruganyosságát lekötő ünnepeinknek utolsó órájában köszöntött be a Mult és Jövő októberi gyönyörű száma, amelynek legékesebb gyöngye, a „Jeromos” című elbeszélés, fenséges hangulatot váltott ki amúgyis komorrá felajzott lelkünkben. A „félelmetes napok” szentsége magasztossá tette minden gondolatunkat, nemesség patinájával vont be az esztendő verejtékes munkájában eltöltött köznapi életünket. Az a nagy emberirtó küzdelem, amely annyi nemzetnek érdekösszeütkezéséből keletkezett, bizonyára nem az emberi erkölcsök szépségét szolgálja párolgó vérözönök rettenetességében. De ha örömet hűnyjuk be szemeinket az iszonyú látvány elől, amelyhez hasonlót az emberiség egyáltalában nem látott, mindazonáltal nemes motívumokat is észlelünk jelentkezésében. Erről nemcsak a harctéren szakadatlan vitézséggel küzdő daliáink tudnak dicsdalokat zengeni, hanem hivatásunk nehéz munkája közben mi itthon működők is. Midőn a legnagyobb áhitattal gyülekező híveim legelső csoportja már imádságos könyvének és a patyolattisztaságú fehér ünnepi köntösének elrendezgetéséhez fogott, jelentette egyik legkedvesebb testvérem, hogy fegyveres őr kíséréte mellett három zsidó orosz fogoly áll a zsinagóga bejáratánál hozzám címzett levéllel.

Csak Patai József tolla tudta a „Jeromos” gyönyörű elbeszélésében ecsetelni azt a fenkölt érzést, amely rajtam e pillanat magasztosságában átvibrált. Kolnidré estéjének bénhasemososét (nap és éj közöttségét) megelőző árnyvegyületében gyors léptekkel végighaladni a hívek utánam néző kettős padsora között, hófehér köntösben várakozástól kipirultan; és látni az annyi szenvedéseken és kínlódásokon átment hittestvéreken, hogy élnek még az iszonyatos téli hadjárat kárpáti rettenetességein túl is, hogy akik már önmagukról annyiszor lemondtak és halálukat könyörögték az Istentől, íme jomkipur előestéjén hitsorsosok között lehetnek, akik megértik őket, aztán rabbít látni idegen országban, aki szeretettel, ragaszkodással néz feléjük a lelkében mindazon érzésekkel, amelyek az ő szívüket megtöltik, — mindezt csak a Mult és Jövő szerkesztője volt képes kalamárisának művészi hatalmával szemünk elé varázsolni, midőn lerajzolta, hogy vihar és vész után a lublini rabbival miként állott szemben a szent estén a megnyugodott lelkű és boldogságtól sugárzó arcú gyermekifjú Jeromos.

Mily megható az ősrégi szokás, hogy az idegenhez, legyen az úr vagy szolga, szegény vagy gazdag, odalépünk és üdvözljük: Béke veled. És felvidult arccal, meleg érzéssel, igaz szívmegelegettséggel válaszoltak orosz zsidó testvéreink: Veled is béke. — Ebben a pillanatban megfélekedtek a sok-sok keserűségről, amely őket bántotta. Nem gondoltak arra, hogy kancsukával hajtották őket harcba a pogromrendező cári uradalom szolgálatában, ahol új megaláztatások vártak rájuk. Csak azt érezték, hogy a fajtájuk körébe kerülhettek újra, csak azt látták, hogy a szent napot Isten hajlékában tölthetik. Egész nap tartózkodtak a mindennapi nem ritusosan elkészült ételüktől, abban a reménységben, hogy a nagy nap előtt erre nem lesznek kényszerítve. De szívök örömeiben nem éreztek sem éhséget, sem szomjúságot. Mindazonáltal volt még annyi időnk, hogy nem voltunk kénytelenek étlen-szomjan engedni a nagy bőjt elé testvéreinket.

A szuronyosan és éles töltéssel mellettük álló, jólelkű magyar katona feszes tartással nyújtotta át a következő, szívmelegséggel megírott levelet:

Igen tisztelt Főtisztelendő Úr!

Hadügy Miniszter Úr rendelete értelmében az orosz hadifoglyok között levő s hozzánk munkára kiadott izr. foglyok az ünnepek alkalmából ma d. u. 4 órától holnap, f. hó 18, Szombat este 7 óráig minden foglalkozás alól felvannak mentve, kérelmük folytán megengedtem, hogy ma d. u. 4 órától vasárnap reggel 7 óráig 12132. számú, 12522. számú és 12139. számú izraelita hadímunkás foglyaink az ünnepi imákban részt vehessenek s Tata városában maradhassanak, ma a katonaőrrel bemennek, az őr vasárnap reggel értük fog menni, kívül kötelesek hazajönni.

Kérem őket figyelmeztetni, hogy rájuk nézve kellemetlen hatással levő kihágást ne kövessenek el és a jelzett időben az őrral szépen jöjjenek meg.

Különben is jóra való fiúk szegények, nem hiszem, hogy kellemetlenségre adjanak okot.

Miklóspusztá, 1915 szept. 17-én.

Teljes tisztelettel
Paku Gyula, intéző.

Tényleg szerény, kedves és jómodorú fiúknak bizonyultak. Semmi néven nevezendő kellemetlenséget nem okoztak. És boldogan ünnepelték igaz ájtatosságú imáink közben a szent napot. Mi viszont hálásak voltunk a Mindenható kegyességének, hogy akként intézte sokat szenvedett hazánk és királyunk ügyét és mindnyájunk sorsát, hogy a tavalyi állapotok helyébe most jomkipurkor nem galíciai menekülteket és kiképzés alatti lengyel katonákat láttunk a zsinagógában, akik közül bizonyára sokan boldogan térhettek vissza elhagyott hajlékaikba, viszont fájdalom nagyon sokan térhettek meg az öröklét hónapja hősi halált halva közös szent ügyünk védelmében. — A síri csend mélyében nyugodnak zavartalanul csontjaik, lelkük részüljön az örök békesség üdvösségében.

Orosz zsidó foglyok mint a tatai hitk. nagyünnepi vendégei; oldalt az őr

MEZEY FERENC visszavonul a Chevra Kadisától, amelynek kebelében szerzett érdemeit csak tavaly méltattuk 25 éves jubileuma alkalmából és így azokra újból reámutatnunk fölösleges. A visszavonulás különben, amint tudjuk, nála csak fokozottabb tevékenységet jelent a felekezeti élet más munkakörében.]

AZ OMIKE-MENSA MEGNYITÁSA. Az Omike-mensa-academica okt. 15-én báró Dirsztay Béla elnöklete alatt a választmányi tagok élénk részvétele mellett ülést tartott, melyen dr. Hevesi Simon rabbi emelkedett szép beszéd kíséretében a menzát és az ezzel kapcsolatos hadiétkezőket megnyitotta. dr. Weiller Ernő főtitkár jelentésében a már okt. 1-én ismét megnyílt hadikonyháról számolt be, ahonnan naponta 120 oly család viszi el ebédjét, akiknél a családfő bevonult; a hadikonyhát dr. Domony Mórincé alelnök és báró Kornfeld Pálné vezetik és tartják fenn. Főtitkár az ugyancsak okt. 1-én megnyílt Fellner Henrikné-féle „családi étkező” működését is ismertette, ahová főleg lateiner és a művészi pályán levő oly egyének járnak étkezni, kik a háború folytán keresetüket veszítették. 100 ilyen család nyer naponta ellátást; az étkező felett a felügyeletet maga Fellner Henrikné és gárdonyi Neumann Károlyné látják el. Előadta végül, hogy okt. 16-án a mensa helyiségeiben még egy új „polgári étkező” is megnyílik, melyet egy hölgybizottság tart fenn és Spitzer Edéné és szili Stein Manoné vezetnek. Ezen étkezőben 60 oly családot látnak el, akik a megváltozott viszonyok folytán magukat fenntartani nem képesek. Az ifjúsági menzán, melyet dr. Neumann Arminné társelnök és Sváb Imréné intéznek, ez évben 300 diák étkezik felerészben teljesen díjmentesen, felerészben pedig napi 60 fillérért. A többi étkezőkben az ellátás díjmentes. Báró Dirsztay elnök indítványára elhatározta a választmány, hogy november 1-től Kohner Agostné és báró Dirsztay Béláné vezetése mellett egyelőre szerény keretekben élelmiszer és tüzelőanyag kiosztásával is foglalkozik. Azonkívül a hadi étkezők látogatóit és hozzátartozóit szükség szerint új ruházattal és fehérneművel is ellátja és ezen új akció vezetőjévé báró Gutmann Vilmosnét és Sváb Imrénét választották meg. Elnök indítványára végül még elhatározták, hogy a menza ifjúsága tanulmányainak megkönnyítése céljából az összes egyetemi tankönyveket beszerzik és leckeórák közvetítésével is foglalkoznak. A menza ezen sokoldalú, jótékony működése az egyesületre óriási terheket ró, miért ezúton is a zsidó társadalomhoz fordul, különösen a vidékhez, hogy intézményeit pénzbeli és természetbeni adománnyal, de főleg havi hozzájárulási összegekkel támogassák, mert csak így képes a háború kitörése óta működő fontos jóléti intézményeit a háború befejezéseig fenntartani.

A báró Dirsztay Béla és neje által fenntartott nyári katonai üdülőhelyből

EZER PÉLDÁNY MULT ÉS JÖVŐ A VÖRÖSKERESZTNEK. A különböző harcterekről és hadikórházakból sűrűn fordulnak hozzánk a harcoló és sebesült katonák a Mult és Jövő egyes példányaiért. Kiadójavatalunk mindig parancsnak tekintette a katonák kérését, és a Mult és Jövő sok-sok példánya került ki az északi, déli és délkeleti harctérre, sőt egyes hadihajókra is. Cserébe a katonák hálálkodó megható leveleket küldtek, amelyeket mint szent ereklyéket őrzünk. A legutóbbi időben rendkívül szaporán érkező példánykérések arra indítottak bennünket, hogy a Mult és Jövőből ezer példányt bocsátunk a Vöröskereszt rendelkezésére a harcterekre és hadikórházakba való szétküldés végett. A Vöröskereszt Egylet vezetősége megleghangú levélben fejezte ki köszönetét. De maguktól a katonáktól is már sűrűn érkeznek hozzánk a hálálkodó irások, kiemelve, hogy a Mult és Jövő egy példánya valósággal kézről kézre jár egész hónapon át és nemcsak a zsidó katonák, hanem a nem-zsidók is gyönyörűséget és lelki üdülést találnak benne.

AZ OMIKE HÁBORÚS ALMANACHJA ügyében, amelyről más helyen bővebben szólnunk, a napokban a Magyar Zsidó Hadi Archivum vezetőségének részvételével konferenciát tartottak, amelyen beható megbeszélés tárgyává tették a Háborús Almanach részleteit. Tiszasülyi Polnay Jenő, dr. Hevesi Simon, dr. Fónagy Ödön és dr. Patai József hozzászólásai után elhatározták, hogy a Háborús Almanach, amely az 1916. év elején fog megjelenni, az irodalmi és művészi tartalom mellett felöleli a Hadi Archivumnak minél kimerítőbb anyagát, továbbá, hogy a Háborús Almanachot, azonkívül hogy az Omike tagjainak és a Mult és Jövő előfizetőinek díjtalanul való megküldésével úgyszólván a magyar zsidóság elitejének teszik birtokává, minél szélesebb körben fogják hozzáférhetővé tenni és könyvtáraknak és kultúrintézményeknek, felekezeti különbség nélkül, díjtalanul fogják a művet rendelkezésére bocsátani.

KÉPEINK NÉMET ALÁÍRÁSAI. Ernst Wolfftól, a bécsi zsidó társadalom egyik előkelő tagjától kaptuk a következő levelet: Sehr geehrter Herr Redakteur!

Gestatten Sie mir, Ihnen die Anregung zu geben, in Ihrer Zeitschrift, zu deren eifrigen Lesern ich gehöre, anstatt, wie früher, die Texte zu den Bildern ungarisch und französisch erscheinen zu lassen, nunmehr ungarisch und deutsch zu bringen. Ich selbst beherrsche die ungarische Sprache, um den Inhalt Ihrer Hefte vollkommen genießen zu können, die schönen Illustrationen haben aber auch für meinen Bekanntenkreis Interesse. Da Sie infolge der geänderten äusseren politischen Verhältnisse die französischen Übersetzungen aufgelassen haben, glaube ich, dass sich dieselben auch im inneren so verändert haben, dass Sie, ohne Anstoss zu erregen, den früher französisch gebrachten Text jetzt deutsch bringen können.

Gestatten Sie mir noch, Ihnen zu sagen, dass mir die Lectüre Ihres Blattes stets grossen Genuss bereitet.

Hochachtungsvoll

Ernst Wolf.

Készséggel fogunk a több oldalról is megnyilatkozó kívánságnak eleget tenni. De a képek német aláírásának kezdését csak az új évfolyammal, tehát jövő januári számunkkal kezdhethük meg.

PAUL DIAMANT. Aze számunkbanközzétett gyönyörű gyűjtemény tulajdonosa Paul Diamant korántsem valami öreg tudós, aki egy hosszú élet eredményeként boldogan őrzi az elfakult finom karcokat és metszeteket, hanem egy fiatal jurista, jelenleg dragonyos önkéntes, aki a gyűjteményhez fűzött kommentár legnagyobb részét a harctérről küldötte be, — élénk cáfolatául a régi közmondásnak, hogy a fegyverek között hallgatnak a múzsák. Mi pedig valóban hálásak vagyunk neki, hogy a Mult és Jövőt ezzel a ritka értékes gyűjteménnyel gazdagította. — Paul Diamant legutóbb arról értesített bennünket, hogy zsidó vonatkozású címer- és ex-libris gyűjteményét is szívesen bocsájtja a Mult és Jövő rendelkezésére.

MÚZEUMI SZÁMUNKKAL kapcsolatban kaptuk a következő levelet: Igen tisztelt Szerkesztő uram! Azt hiszem, velem együtt sok ezrűnknek, magyar zsidóknak keblét büszkeség dagasztotta és felemelő érzés fogta el szívünket, mikor a Mult és Jövő gyönyörű augusztusi számában arról a szép pályafutásról értesültünk, melyet a Magyar Zsidó-Múzeum rövid pár év alatt befutott és arról a szebb jövőndőről, melynek a hozzáértő augurok megokolt jóslásai szerint elébe megy. Egy megjegyzést még sem hallgathatok el. Kohlbach dr. írja éppen abban a számban múzeumi cikkének bevezetésében: „Szeretem én az eleven, lüktető életet és így bizony nincs ínyemre a vitrinába zárt serleg, fűszertartó és szédertál“. „Üvegszekrényekben, állványokon e vallásrégiségek tanulságosak, miként a sírkő.“ Igenis, azért érezzük a *múzeum* szót rokonnak a *múmiával*, mert elszáradt, megcsontosodott, megkövesedett formában mutatja be nekünk az egykor eleven életet. Ha már zsidó családaink idegenkednek a zsidó mű- és használati tárgyaknak házi beszerzésétől, a nyilvános gyűjteményeket némileg közelebb vihetjük a való élethez azáltal, hogy megfelelő miliót (templom, lakóház belseje) teremtünk nekik, ha az elhelyezendő tárgyakat nem visszük el teljesen eredetük, készítésük helyétől, ha fenntartjuk köztük és a génius loci, a szemlélték és a szemlélők közt a benső lelkipcsolatot. Másszóval, ha a zsidó érdekes-ségek gyűjtését vidékenként decentralizáljuk és helyi múzeumok alakulására törekszünk. Abból az alkalomból ötlött ez az eszembe, hogy odahaza ismét szemügyre vehettem a kismartoni Wolf-múzeumot, melyről a Mult és Jövő hasábjain az 1912. év folyamán már szó esett, melynek néhány kiválóan érdekes darabját maga a tulajdonosa, Wolf Sándor be is mutatta. Azóta újra bővült a gyűjtemény, főleg helyi okmányokkal, családi ereklyékkel, úgyszintén a közelebbi környék, a „hét községek“ templomainak, kultusztárgyainak fényképfelvételeivel. De gyarapodott egyéb szempontból, a háború teremtette újabb, általánosabb irányban is. Felvételt nyertek benne egyes magyarországi orosz fogolytelepeken készült szép zsidó tárgyak (fából faragott menórák, üvegben elhelyezett apró zsinagógaképek), valamint egy csomó orosz földön vásárolt ezüst holmi, melyeket a családnak hadban álló tagjai szereztek be ottani hitsorsosoktól. Érdemes lenne belőlük idővel — ha majd fotografus is rendelkezésre áll ismét — egy újabb sorozatot bemutatni. Hazánk egyéb mecénásainak pedig a Felvidéken, Pozsonyban vagy Kolozsvárott: milyen szép működési tér nyílik az ottani speciálizált zsidóság életének, szellemének megörökítésére — a budapesti múzeumnak, mint országos központnak sérelme nélkül, sőt annak szerves kiegészítéseképpen.

Szerkesztő úrnak kész híve,
dr. Fürst Aladár.

A magunk részéről csak annyit jegyzünk meg az érdekes levélre, hogy ha akadnának olyan bőkezű hozzáértő zsidó-érzésű mecénások másutt is, mint Wolf Sándor, akkor dr. Fürst indítványa bizonyára magától teljesülne. Sajnos, azonban, Wolf Sándornak, akinek bővült gyűjteményére készséggel fogunk még visszatérni, kevés követője akad és egyelőre meg lehetünk elégedve azzal, ha az érdeklődők összegyűjtik és elküldik a zsidóvonatkozású műtárgyakat a Magyar Zsidó Múzeumba, hogy legalább ez az egy országos múzeumi intézmény méltóképpen fejlődhesen.

KITÜNTETÉSEK. A magyar pénzügyi világ vezetőit, akiknek a két előző hadikölcsön nem várt mérvű sikereinek elérésében nagy részük jutott, a király nagy kitüntetésekben részesítette. Ezek között: Madarassy-Beck Marcell báró, a Leszámitoló- és Pénzváltó Bank vezérigazgatója, a Ferenc József-rend tisztí keresztjét kapta a csillaggal, Kronberger Lipót udv. tanácsos, a Magyar Ált. Takarékpénztár vezérigazgatója és Schwarz Alfréd, a bécsi Bankverein magyarországi fiókjának igazgatója a Ferenc József-rend tisztí keresztjét kapta. Szécsi Lajosnak, az Egyesült budapesti takarékpénztár vezérigazgatójának a király az udvari tanácsosi címet adományozta, Ullman

Adolf főrendiházi tagnak, a Hitelbank igazgatójának Öfelsége legmagasabb elismerését fejezte ki, Krausz Simont pedig, a Magyar Bank és Kereskedelmi r. t. vezérigazgatóját ugyanezen alkalomból érdi előnévvel nemesi sorba emelte.

Dr. Schweiger Lázárné, az egri főrabbi neje, ápolónői szolgálatai elismeréséül a *hadiékitményes vöröskeresztes díszérmet* kapta.

DR. ERDÉLY JENŐ halálával kapcsolatban Braver Henrik a „Sopronvármegye“ kiadóhivatali főnöke a következő levelet küldte be hozzánk:

Igen tisztelt szerkesztő úr! A „Mult és Jövő“ októberi száma néhány szóval megemlékezik dr. Erdélyi Jenő győri orvos, a veszprémi 31. honvéd-gyalogezred ifjú tartalékos ezredorvosának az elhunytáról. De dr. Erdély Jenő mint orvos, mint ember és különösen mint zsidó annyira kiemelkedett az átlagemberek közül, hogy egyénisége megérdemli azt, hogy halála után jobban megismerje őt a zsidóság, amelynek egész életét szentelte és amelyet lelkének teljességével szeretett. Hogy csak egyet említsek, az utóbbi időben Győrött gyakran előfordult, hogy zsidó szülők nem vették fel gyermeküket Ábrahám szövetségébe, mire dr. Erdély mohelságot tanult és egyszer büszkén beszélte el nekem, hogy amióta ő mohel, azóta Győrött senki sem vonja ki magát a zsidó törvény alól. Mint a hitközség előljárótagja és a cionista egyesület elnöke igazán a legbuzgóbb munkát fejtette ki. És talán ugyanolyan szeretettel mint a zsidóságot karolta fel a gyermekvédelem ügyét is. Az ő buzgólkodása folytán alakult meg a „Győr városi és megyei kisdévedő egyesület“, amelynek bevonulásáig titkára volt és a gyermekmenhelynek ingyen kezelő orvosa. Gyakran jártam vele egész délelőttökön át, amikor felkereste a legszegényebb szülőanyákat, hogy gyógyírt adhasson nekik és nem ritka esetben az ingyen kezelésen kívül még pénzsegélyben is részesítette őket. A gyermekvédelemről könyvet is írt, amelyet az Akadémia, anélkül, hogy pályázott volna rá, díjjal tüntetett ki.

Magyar és zsidó érzelmeit híven tükrözi vissza egyik barátjához intézett levele, melyben többek között ezt írja: „Minden zsidót éltet, lelkesít az eszme, hogy nem csupán magyar nemzeti, hanem még speciális zsidó érdek is, hogy a mai háborúból mi kerüljünk ki győztesen, amit joggal emlélek is. S noha megjártam egyszer már a csaták terét, újból kedvet érzek, hogy visszatérjek oda, ahol testvéreink véreznék, hogy csekély erőmhöz mérten segítsek nekik“.

Az a vágya, hogy a harctérre visszamehessen, sajnos már nem teljesülhetett be, mert az előző ottlét alkalmával szerzett betegsége folytán a pozsonyi helyőrségi kórházban meghalt. Holttestét hazaszállították Győrbe, ahol a város legimpozánsabb részvételével helyezték örök nyugalomra.

Dr. Erdély Jenő emléke méltó arra, hogy a Mult és Jövőben, a zsidóság legelőkelőbb lapjában, méltóan megörökíttessék. Szerkesztő úrnak szolgálatkész híve

Sopron, 1915 október 15. Braver Henrik.

A MENSA JAVÁRA Prager Ferencné Budapestről, ötven koronát küldött be hozzánk a család háziorvosa halálának évfordulója alkalmából. A jótékony adományt Prager Ferencné levelében azzal a nemes ígérettel töltötte meg, hogy hasonló összeget fog minden évben ez évforduló alkalmával a mensának juttatni.

A „MAKKABEA“ szeptember 25-én tartotta 25-ik szemeszterének alakuló gyűlését saját helyiségében (Királyutca 36). Elnök: Winkler Áron okl. mérnök, alelnök: Ungár Lipót jogszigorló, titkár: Tarján Vilmos tanárjelölt, pénztáros: Füredi Tibor mérnökhallgató, jegyző: Klein Mór mérnökhallgató, ellenőr: Stern Jakab oh.

AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET ÖNKÉPZŐ KÖRE szeptember 8-án tartotta meg választó gyűlését. A választás eredménye a következő: Elnök: Hevesi Ferenc, titkár: Goitein Zsolt, ellenőr: Enten Fülöp, pénztáros: Rosenbaum Géza, könyvtáros: Partos Ferenc. A választást dr. Bloch Henrik tanár vezette.

A „JEROMOS“ NÉMETÜL. Legutóbbi számunkban jelent meg Patai Józsefnek „Jeromos“ című történeti elbeszélése, amely országszerte nagy sikert aratott. A napokban egy előkelő berlini kiadó cég ajánlatot tett Patai Józsefnek az elbeszélés német kiadására és így a Jeromos, a szerzőnek egyéb chászid-meséivel együtt nemsokára német könyvpiacra is kerül.

HALÁLOZÁSOK Schächter Jakab dr., a pesti orth. hitközség alelnöke, élete 67-ik évében hirtelen elhunyt. Az orthodox közéletnek egyik vezető embere volt, a pesti orth. hitközség előjáróságának négy évtized óta tagja, majd alelnöke, az országos orth. képviselőknek is egyik világi vezére.

Tauber Mór, a pesti ort. hitközség előjárója 66 éves korában elhunyt. A fővárosi ort. zsidóság őszinte részvéttel gyászolja elhunytát. Nemes, szép életét Reich Koppel budapesti orthodox rabbi és a család nevében Kramer bécsi rabbi méltatták. Az elhunytban Kramer M., a pesti izr. hitközségnek nagyérdemű titkára, apósát gyászolja.

Rígócz Zsigmond a pesti izr. hitk. adófelügyelője elhunyt. Negyvennégy éven át szolgálta hűséggel és odaadással hitközségét, a szolgálati ágak minden terén. Tizennégy éves korában lépett a község szolgálatába. Balassagyarmatról került ide; az ottani hitközség jegyzőjének fia volt. Az anyakönyvi, később a szertartásügyi osztályokban teljesített szolgálatot, majd meg az adóügyhöz került. Ez ügyosztályt újjászervezte és széleskörű munkássága révén befolyt adókból tetemesen növelte a községnek jövedelmét.

Lichter József tekintélyes fakereskedő Veszprémben élete 54. évében elhunyt. A temetés nagy részvéttel ment végbe. Tartalmas életet Hoffer Ármin dr. veszprémi főrabbi méltatta, a család nevében pedig Kiss Arnold dr., az elhunyt veje, mondott szívhez szóló búcsút.

Özv. Frank Henrikné, szül. Deutsch Karolín, a Boglári Izraelita Nőegylet, valamint a Magyar Szent Korona Országai Vöröskereszt-Egylete boglári fiókjának elnöke, áldásos jótékony életének 68. évében, rövid, de kinos szenvedés után szeptember 26-án éjjel elhunyt. A megboldogult nemes jótékonyssággal teli életet folytatott. Hült tetejét szeptember 28-án helyezték örök nyugalomra.

Juhász Géza hadapród, munkatársunk, Juhász Mór kassai rendőrkapitány tizenkilencéves fia, az északi harctéren, Nowo-Pocsjew mellett, hősi halált halt. A hős atyja, Juhász Mór mint autodidakta alaposan megtanult héberül, az újhéber költőknek kitűnő fordítója és a zsidó kultúrának rajongón lelkes harcosa. Ilyen szellemben nevelte fiát is, aki a harctéren dicsőséget akart szerezni fájának és a legnagyobb hősiességet tanusította mindenütt. „Ilyen szülők megérdemlik, hogy fiúk sértetlenül jöjjen vissza“

szokta mondani és csodálatos volt bizalma Istenben és a sorsban. Holttestét Bródyban temették el az ottani zsidóság nagy részvételével.

Elsner Salamon, a tabi izr. hitközség tekintélyes és oszlopos tagja szept. hó 15-én, hosszas szenvedés után, 78 éves korában jobblétre szenderült. A megboldogultban, kinek családja iránt a végtisztességen általános mély részvét nyilvánult, dr. Blumgrund Naftali abonyi rabbi és dr. Stern Simon fővárosi ügyvéd apósukat gyászolják.

Dr. Kraemer Lipót nagyszöllősi járásorvos, Ugocsa vármegye tiszteletbeli főorvosa, életének 58. évében elhunyt. A boldogult a vármegye egyik legelőkelőbb polgára volt, ki minden kulturális és humánus ügynek áldozatkész támogatója volt és minden zsidó ügyben tevékenyen és lelkesen részt vett.

Elkán Gyula

szűcs

szőrmenagyárúháza

kizárólag

VII., Károly-körút 19.

Legújabb modellek

! Divatlapot bérmentve küld !

ALAPÍTÁSI ÉV
1862

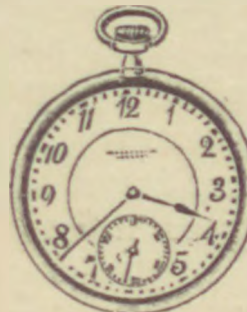
• CHRONOGRAFH •
• REPETITION ÉS •
ZSEBÉBRESZTŐK

CUENDEZ CONSTANZ

Svájc és Németország zseb-, inga- és díszóragyárainak lerakata.

BUDAPEST, IV., KISVÖZ-TÉR 5

KARCSATÓRÁK, GYŰRŰ-
ÓRÁK JAVÍTÁSOK

INGA-ÉS ÁLLÓÓRÁK RAK-
TÁRON ÉS RENDELÉSRE
KÜLÖNLEGESSÉGEK

Új KÖNYVEK

ROVATVEZETŐ: DR. MOLNAR ERNO

DR. RUBINSTEIN MÁTYÁS: HÁBORÚS IMÁK, BESZÉDEK. Szekszárd, 1915. Tiszta hév, nemes lendület és erő lengi át a szekszárdiak kiváló főrabbijának háborús imáit és beszédeit. Ezekben a háborús imákban és beszédekben a mai ember lelke, a háború kortársának érzései nyilvánulnak meg, a szószerkekre transzponálva. Az imák győzelemért könyörögnek Istenhez, a búcsúbeszédnek menetszázadokat áldanak meg, amelyek az igazság győzelmeért indulnak harcra, míg a gyászbeszéd koporsók fölött hangzanak el, melyek már a küzdelem színtereiről érkeztek vissza, kihűlt, drága, a hon védelmében elvérzett tetemekkel, beszentalás végett. Ha majd az utókor történettudósa kutatni fog a háborús kor irodalmában, hogy felidézze a kor lelkét, át kell majd olvasgatnia a háborús templomi beszédek is, melyek töretlen erővel tükrözik vissza a mi oldalunkon levő igazság és jog érzetét, a prédikációkat, melyek a jó és a gonosz, a világosság és a sötétség küzdelmét látják ebben a reánk erőszakolt háborúban. A csinos kiállítású könyv ára egy korona és tiszta jövedelmét a rokkant katonák segítésére fordítják.

ZSINAGÓGA-TÍPUSOK. A Der Zirkel Architektenterverlag, Berlin, „Deutsche, böhmische und polnische Synagogentypen vom XI. bis Anfang des XIX. Jahrhunderts“ című a Gesellschaft zur Erforschung jüdischer Kunstdenkmäler támogatásával gyönyörű munkát adott ki, amelyben alapos tanulmány ismerteti a különböző német, morva és lengyel zsinagógatípusokat a XI. századtól a XIX. századig. A tanulmányt, melyet dr. Alfred Grotte mérnökprofesszor írt, 24 tervezet-alaprajz és 60 igen érdekes szövegkép díszíti. A nagyfotosszerű munka első sorban templomépítőket, de a nagyközönséget is érdekelheti. A mű, amelyre alkalomadtán még visszatérünk, megrendelhető a kiadónál: Der Zirkel, Architektenterverlag G. M. b. H., Berlin, W. 66. Wilhelmstrasse 48.

„HAMICPE“, a krakaui héber hetilap, melynek S. M. Laser, a kitűnő héberíró a szerkesztője, a háború kitörése alkalmával beszüntette a megjelenését. Most azonban újra megjelenik. A „Hamicpe“ egy elismert kitűnő héber lap, melyben elsőrangú héberírók közreműködnek. Magyarországi héber költőink dr. Bolgár Mózes, Feuerstein Avigdor és Holder József szintén munkatársai. A Hamicpét t. olvasóinknak legmelegebben ajánljuk. Cím: Hamicpe Krakau (Galízién).

SZERKESZTŐI ÜZENETEK.

AZOKNAK, akik e súlyos idők dacára a Mult és Jövő októberi számának Wachtel-képei, „Az Öldöklések proféciaiból“ és a „Jeromos“ megjelenése alkalmából annyi szeretetreméltó figyelemmel halmoztak el bennünket, ez úton fejezzük ki meleg soraikért hálás köszönetünket. Jólesik, ha egyes számaink, még a háború alatt is nagyobb emociót keltenek, ami lélekemelő buzditásul szolgál a jövőre. „Ez a szám programmunk legmagasabb csúcspontján áll“, írja Abádi Imre és mi büszkék vagyunk rá, hogy a zsidóságot a szépség és művészet glóriájában mutathatjuk be ma is és hogy e nehéz napokban válthattuk ki Josef Avín-ból, a kiváló műkritikusból, a nekünk oly értékes vallomást, hogy „ich fühle mich wirklich stolzer, als Jude, seitdem ich die Zeitschrift Mult und Jövő kenne“.

KÖZ- GAZDASÁG

A HARMADIK HADIKÖLCSÖN, amely iránt az érdeklődés országszerte igen nagy, előreláthatólag felülmúlja majd az eddigi kölcsönök sikereit is. Ennek a sikernek a biztosításáért a magyar zsidóság, amely eddig is megtette a köteleességét, bizonyára minden tőle telhetőt el fog követni és példával és buzditással fogja a nemzet hadihitelének ügyét elősegíteni. A zsidó intézmények vezetői ezúttal is körlevelekkel fordultak tagjaikhoz és híveikhez, hogy a harmadik hadikölcsönt minden lehetőséggel támogassák. És már az eddigi eredmények, az eddigi nagyszabású jegyzések is a legnagyobb siker biztos jeleit mutatják. A hadikölcsönre vonatkozó mindennemű útbaigazítást és felvilágosítást legkészségesebben ad meg a Magyar Általános Hitelbank, amely a hadikölcsönök körül eddig is multhatatlan érdemeket szerzett.

Női kézimunkák
és hozzávaló anyagok legjobb minőségben
Bérczi D. Sándor
Dessewjy-utca 5 BUDAPEST saját-áruház.
2400 SZINES RAJZOT TARTALMAZÓ
ARJEGYZEK VIDEKRE INGYEN

Pénzét visszafizetem. 11
tyukszem, szemölcs, bőrkeményedéseit
„Ria balzsam“ 3 nap utt
gyökerestől ki nem irtja. Ezreke
menő hál- és köszönnőiratok. Ára
1 kor., 3 tégely 2 1/2 korona
Ria-művek Kassa, I.
Postafiók 12/11

COGNAC
KEGLEVICH
GRÓF KEGLEVICH ISTVÁN UTÓDAI BUDAFOK

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: DR. PATAI JÓZSEF.

Az Omike minden pártfogó tagja,
illetőleg a Múlt és Jövő minden
előfizetője, díjtalanul kapja az Omike-
nak 1916 elején megjelenő gyönyörű
háberés albumát, amelynek munka-
társai a legelső magyar írók és mű-
vészek

Hirdetéseket felvesz a kiadó-
hivatal, Bpest,
VI. ker., Podmaniczky-u. 6. Tel. 146-92.

Neumayer Fülöp

Budapest, V. ker., Deák Ferenc-tér
1. szám (Erzsébet-tér sarok).

Telefonszám: 11 — 21.

Perza- és Smyrna szőnyegek. Hazai gyárt-
mányú Moquette-pálcsók, bútorszővelek, ágy és
asztalterítők, függönyök és szőnyegek, továbbá
kártya- és kocsigyártókellékek gyári raktára.
Kívánatra mintát bérmentve küldök.

ZSIDÓ KATONÁK TÁBORI LEVELEI

64 levél a szövetséges osztrák-magyar
és német seregek zsidó katonáitól

200 oldalas könyv díszes
kartonkötésben

Ára 3 korona 40 fillér

Megrendelhető minden könyvkeres-
kedés útján, vagy

a Jüdischer Verlagnál

Berlin, Sächsishe-Strasse 8.

HIRDETMÉNY.

Ezennel közhírré tételik, hogy a Magyar Kir. Szab. Osztálysorsjáték
(XXXIV. sorsjáték) 6. osztályának húzásai f. évi nov. 3-tól dec. 1-ig tartanak meg, még pedig a következő napokon:

NOV.: 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 22, 24, 26, dec.: 1-én.

A húzások a négy első napon 1/20 órákor, a többi napokon 9 órákor kezdődnek és a magyar királyi ellenőrző
hatóság és kir. közjegyző jelenlétében nyilvánosan történnek a Magyar Kir. Szab. Osztálysorsjáték húzásai
termében. A sorsjegyeknek a 6. osztályra való megújítása a játékterv szerint, minden igény különbeni elveszté-
sének terhe alatt, 1915 októ-
ber hó 26-ig eszközölendő. **MAGYAR KIR. SZAB. OSZTÁLYSORSJÁTÉK IGAZGATÓSÁGA.**
Budapest, 1915 október 10-én. TOLNAY.

HAZAY.

